

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

На правах рукопису

ОСТАФІЙЧУК ЛЮДМИЛА АУРЕЛІВНА

УДК 347.965(477+470).001.36

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕПОВАГУ ДО СУДУ

Спеціальність 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
ДОЛЕЖАН Валентин Володимирович,
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ, ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕПОВАГУ ДО СУДУ.....	11
1.1. Огляд наукових досліджень.....	11
1.2. Методологія дослідження.....	21
1.3. Генезис становлення та розвитку інституту відповідальності за неповагу до суду.....	33
1.4. Повага до суду і суддів як соціальна і правова цінність.....	58
Висновки до розділу 1.....	81
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕПОВАГУ ДО СУДУ (СУДДІ).....	87
2.1. Види відповідальності за неповагу до суду (судді).....	87
2.2. Засоби процесуального примусу для запобігання проявам неповаги до суду та їх припинення	124
Висновки до розділу 2.....	142
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ НЕПОВАГИ ДО СУДУ.....	145
3.1. Напрями удосконалення правового та адміністративно-управлінського механізму відповідальності за неповагу до суду.....	145
3.2. Зарубіжний досвід законодавчого врегулювання юридичної відповідальності за неповагу до суду.....	164
Висновки до розділу 3.....	181
ВИСНОВКИ.....	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	188
ДОДАТКИ.....	213

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

ООН	Організація Об'єднаних Націй
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
КПРС	Комуністична партія Радянського Союзу
КПУ	Комуністична партія України
УСРР	Українська Соціалістична Радянська Республіка
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ФРН	Федеративна Республіка Німеччини
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
ЦК України	Цивільний кодекс України
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України
КАС України	Кодекс адміністративного судочинства України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ЗМІ	засоби масової інформації
ДСА України	Державна судова адміністрація України
до н.е.	до нашої ери
гл.	глава
п.	пункт
ст.	стаття
р.	рік (року)
рр.	роки
ін.	інше
т. д.	так далі

ВСТУП

Актуальність теми. Судова реформа в Україні не випадково вважається одним з найважливіших суспільних пріоритетів на сучасному історичному етапі розвитку країни. Це пов'язано з тим, що попередні спроби її реформування, починаючи з 1992 року, не дали очікуваних результатів через недостатню повноту і половинчастість реформаторських кроків.

За час незалежності України спроби законодавчого встановлення напрямків реформування діяльності судів здійснювалися не раз. Останнім часом прийнято три Закони України: «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 р. №1188-VII [65], «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. №1682-VII [67] та «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р. №192-VIII [66], як радикальні кроки повномасштабної реформи судочинства. Ці законодавчі акти значною мірою спрямовані на захист незалежності і прав суддів, проте значно більшою мірою їх зміст обумовлений необхідністю подолання негативних явищ у суддівському середовищі: нехтування правами громадян, бюрократизму, тяганини і особливо - корупції. Про це свідчать самі назви законодавчих актів, які демонструють кричущі недоліки у системі судоустрою, статусу суддів і судочинстві.

Президент України Петро Порошенко, виступаючи на XII позачерговому з'їзді суддів України 25 вересня 2014 року, озвучив, що слід не повернути, а побудувати довіру до судової системи. Слід зауважити, що судова влада не оздоровиться за кілька місяців – це створення перспектив для очищення судової влади. Судовій владі необхідно завоювати авторитет і переконати громадськість, що судам можна й потрібно довіряти [182, с.17].

До такого висновку у глави держави були досить вагомими підстави. Довіру суспільства до судової системи можна заслужити лише за умови усунення таких пороків попередньої системи судівництва, як систематичні порушення прав громадян при постановленні судових рішень, безприкладна судова тяганина. Значна частина суддів трактує право судді на розсуд при здійсненні

судочинства як можливість проявів сваволі. Обурення громадськості викликає поширеність хабарництва у суддівському середовищі. Останнім часом це призвело до масових акцій біля приміщень судів і в самих цих приміщеннях, що створює перешкоди для судочинства.

Прийняті на себе Україною міжнародні зобов'язання щодо запровадження принципу верховенства права у судочинстві повною мірою не виконуються або виконуються формально, що викликає зневіру у народу і нарікання структур Європейського співтовариства.

Водночас продовжує існувати проблема захисту прав професійних суддів від протиправного втручання в їх діяльність, що підриває їх незалежність при здійсненні судочинства. Завжди існувала і продовжує існувати проблема поширеності проявів неповаги навіть до тих суддів, які чесно виконують свої обов'язки перед державою і суспільством. Значною мірою це пов'язано зі стихійною недовірою до судової влади, яка останнім часом значно поширилась. Нападки на суддів зазіхають на їх честь і гідність, а в деяких випадках – навіть на життя і здоров'я. В сучасних умовах це сприяє створенню зловісної атмосфери не лише в суддівському середовищі, але й в суспільстві загалом.

Все це обумовлює актуальність теми дослідження проблем правового захисту суддів, реагування на правопорушення в суддівському середовищі виключно в рамках закону. Це стосується і застосування положень закону щодо відповідальності за неповагу до суддів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Робота виконана відповідно до плану наукової діяльності кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011-2015 роки та теми наукових досліджень «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 011006Н на 2011-2015 роки).

Мета і задачі дослідження.

Розкрити генезис і перспективи розвитку законодавства про неповагу до суду;

сформулювати ознаки поваги до суду як соціальної та правової цінності;

визначити сфери застосування законодавства про відповідальність за неповагу до суду у вузькому розумінні як відповідальність за адміністративні правопорушення і в широкому розумінні як відповідальність також відповідно до кримінального та іншого законодавства;

визначити елементи складу правопорушення, що містять ознаки неповаги до суду;

охарактеризувати засоби процесуального примусу для запобігання проявам неповаги до суду та їх припинення;

визначити перспективи удосконалення механізмів протидії неповазі до суду з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є запобігання і протидія правопорушенням, що посягають на статус органів судової влади і суддів, встановлений порядок судочинства, честь і гідність суддів.

Предметом дослідження є юридична відповідальність за неповагу до суду.

Методи дослідження, використані в роботі, були обрані з урахуванням сутності і особливостей досліджених проблем. Методологічну основу дисертації становить всезагальний діалектичний метод, що дозволило дослідити досліджувані явища в їх розвитку шляхом розв'язання суперечностей (у всіх розділах), а також метод заперечення заперечення і переходу кількості в якість як філософське підґрунтя розвитку суспільно-правових явищ (розділ 1). Порівняльно-правовий метод використано у двох аспектах: у ретроспективі (п. 1.3) і шляхом порівняння законодавства України та інших держав (п. 3.2).

В дисертаційному дослідженні використано загально-логічні методи аналізу і синтезу, що дозволило виявити цілісне уявлення про його предмет. Також при підготовці роботи використано такі філософські категорії: частина і ціле, необхідне і випадкове, реальне і можливе, причинно – наслідкові зв'язки

при вивченні історичних умов становлення юридичної відповідальності за неповагу до суду (п.2.1).

Використання формально-юридичного методу сприяло чіткості юридичної кваліфікації окремих видів правопорушень (по всіх розділах).

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці з теорії держави і права, конституційного права, судоустрою і статусу суддів, кримінальної і адміністративної відповідальності, судово-процесуального права.

В літературі сутність юридичної відповідальності розглядалась у працях різних науковців - юристів, серед яких М. Абдулаєв, С. Авак'ян, С. Алексєєв, С. Алфьоров, В. Баранов, Д. Бахрах, С. Ващенко, І. Галаган, А. Головістікова, Ю. Гревцов, М. Довгополова, Ю. Дмитрієв, А. Іванов, С. Ківалов, Т. Коломоєць, С. Комаров, А. Купін, О. Лейст, Д. Лук'янець, М. Марченко, Л. Морозова, Д. Овсянко, С. Олейников, А. Поляков, І. Сенякін, О. Скакун, Ю. Старілов, О. Чернецький, Ю. Шемшученко, П. Шляхтун та інші.

В Україні, уже після здобуття нею незалежності, окремі питання відповідальності за неповагу до суду були предметом дослідження у працях В. Гречишникової, М. Шкіля та Ю. Калашник, що базуються на положеннях, згідно з якими «неповага до суду» розглядається як адміністративний проступок проти правосуддя (судочинства).

Проте публікації цих та інших авторів передусім стосуються нормативних актів та наукових публікацій до 2013 року і не враховують нових прискорених тенденцій розвитку судівництва 2014-2015 років.

Сучасні комплексні дослідження, присвячені юридичній відповідальності за неповагу до суду і суддів, практично відсутні.

Все це свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів.

Дисертаційна робота є одним з перших у вітчизняній юридичній науці монографічним дослідженням проблем правового захисту суддів від неправомірних діянь у зв'язку з їх діяльністю зі здійснення судочинства, і

першим в умовах нинішнього етапу судової реформи 2013-2015 років і суперечливості пов'язаних з нею процесів.

уперше:

обґрунтовано, що термін «прояв неповаги до суду (судді)» слід тлумачити як у вузькому розумінні стосовно назви і змісту статті 185-3 КУпАП, так і в широкому розумінні як адміністративні правопорушення, передбачені також у статтях 185-5 і 185-6 КУпАП, а також кримінальні правопорушення, закріплені статтями 376, 377, 382, 385 і 386 КК України;

запропоновано відмовитись від оціночних понять у статті 185-3 КУпАП, сконструйовано її розширену редакцію, запропоновано посилити санкції за правопорушення з урахуванням їх характеру і ступеню шкідливості;

визнано за доцільне встановити кримінальну відповідальність за образу судді і працівників апарату суду, які виконують адміністративно-управлінські обов'язки, а також за дії, що призвели до зриву судового засідання, розроблено проекти відповідних норм;

запропоновано розглядати як санкції за неповагу до суду грошові стягнення, які накладаються судом за порушення процесуальних обов'язків; а також заходи дисциплінарної відповідальності щодо суддів, прокурорів та адвокатів і заходи цивільно-правової відповідальності за дифамацію (поширення наклепницької інформації щодо суддів);

для підвищення виховної ролі судового процесу і виховання поваги до суду запропоновано передбачити у процесуальному законодавстві можливість складання свідками присяги за їх бажанням чи згодою з додержанням релігійного церемоніалу;

запропоновано в Кодексі України про адміністративні правопорушення спеціальну главу присвятити нормам про відповідальність за неповагу до суддів, відобразивши в ній особливості правового регулювання в зазначеній сфері;

удосконалено:

зміст соціально-правових понять «повага до суду» і «прояв неповаги до суду», які мають стосуватися судової системи загалом, окремого суду як державного органу, в якому здійснюється судочинство; судді, який розглядає справу самостійно або здійснює судочинство колегіально, народних засідателів і присяжних;

обґрунтовано, що судді, які брали участь у колегіальному розгляді справ і висловили думку, що не співпадає з думкою більшості, не несуть особистої відповідальності за судову помилку, а їх окремі думки можуть служити однією з підстав призначення апеляційного перегляду;

запропоновано викласти статтю другу Кодексу суддівської етики у такій редакції: «Суддя має протистояти будь-якому незаконному впливу...» і далі за текстом, а не просто «уникати» його, як у чинному тексті Кодексу;

висловлено пропозицію про застосування опитування думки громадськості щодо ділових і моральних якостей суддів місцевих загальних судів шляхом поширення анкет серед жителів населених пунктів;

набули подальшого розвитку:

пропозиції щодо удосконалення законодавства у сфері протидії адміністративним правопорушенням шляхом прийняття нового Кодексу України про адміністративні правопорушення або Кодексу України про адміністративну відповідальність чи двох кодексів, в одному з яких були б вирішені питання матеріального, а в другому – процесуального права;

рекомендації щодо змісту і форми правових актів і дій, що використовуються в судах при застосуванні заходів процесуального примусу у зв'язку з проявами неповаги до суду;

положення щодо забезпечення транспарентності судової влади шляхом допуску громадян і представників засобів масової інформації на судові засідання з додержанням встановлених правил.

Практичне значення одержаних результатів впливає з актуальності роботи та одержаних при її підготовці теоретичних висновків і практичних рекомендацій. Ці висновки і рекомендації можна використати у:

науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження процесів протидії проявам неповаги до суду і суміжним правопорушенням;

правотворчій діяльності – для вдосконалення адміністративного і кримінального законодавства у цій сфері;

організаційно-управлінській діяльності судів – для вироблення правових заходів підтримання законного порядку при розгляді справ;

навчальному процесі – для участі у підготовці навчальних планів і програм, навчальних посібників, текстів лекцій і планів семінарських занять.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження оприлюднені на: Міжнародній науково-практичній конференції «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (м. Київ, 16 – 17 січня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпропетровськ, 16 – 17 січня 2015р.); Міжнародній науково - практичній конференції «Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Кривий Ріг, 30 – 31 січня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право і держава: проблеми розвитку і взаємодії у ХХІ ст.» (м. Запоріжжя, 30 – 31 січня 2015 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні напрямки розвитку сучасної юридичної науки» (м. Івано-Франківськ, 20 – 21 березня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза» (м. Кишинів, 27 – 28 березня 2015 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації містяться у шести статтях, одну із яких опубліковано у зарубіжному, п'ять - у вітчизняних наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку.

Структура роботи визначена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів (восьми підрозділів), висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок, із них основного тексту – 187 сторінок, список використаних джерел містить 255 найменувань на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ОГЛЯД НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗА ТЕМОЮ, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ, ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕПОВАГУ ДО СУДУ

1.1. Огляд наукових досліджень

Дослідження у сфері юридичної відповідальності за неповагу до суду тривалий час зосереджувалися навколо проблем адміністративної відповідальності.

Відтак використання наукового підходу до розв'язання питань, порушених у роботі, викликає потребу у послідовному з'ясуванні трьох груп питань щодо:

- а) сутності юридичної відповідальності у цілому;
- б) характерних рис адміністративної відповідальності;
- в) особливостей юридичної відповідальності за неповагу до суду.

При цьому кожне наступне питання являє собою частину попереднього.

Юридична відповідальність – одна з головних ознак права, необхідний елемент державно-правової системи. Застосування юридичної відповідальності спрямовано на упорядкування суспільних відносин, закріплення навичок правомірної поведінки як з поваги до закону, так і прагнення запобігти притягнення до юридичної відповідальності. Це стосується різних видів відповідальності: кримінальної, дисциплінарної, адміністративної і якоюсь мірою – заходів громадського впливу.

У літературі сутність юридичної відповідальності розглядалась у працях різних науковців – юристів, серед яких М. Абдулаєв, С. Авак'ян, С. Алексеев, С. Алфьоров, В. Баранов, Д. Бахрах, С. Ващенко, І. Галаган, А. Головістікова, Ю. Гревцов, М. Довгополова, Ю. Дмитрієв, А. Іванов, С. Ківалов, Т. Коломоєць, С. Комаров, А. Купін, О. Лейст, Д. Лук'янець, М. Марченко, Л. Морозова, Д. Овсянко, С. Олейников, А. Поляков, І. Сенякін, О. Скакун, Ю. Старілов, О. Чернецький, Ю. Шемшученко, П. Шляхтун та ін. [1, 105, 9, 10,

11, 217, 18, 74, 215, 247, 216, 75, 7, 96, 127, 175, 176, 151, 153, 152, 140, 59, 4, 163, 196, 214, 6, 234, 238, 239, 242].

Сам по собі термін «відповідальність» використовується у позитивному і негативному розумінні.

У позитивному розумінні відповідальність – це покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу чи за чийсь вчинки, слова, серйозність, важливість справи, моменту тощо.

Позитивну відповідальність розуміють як «активний аспект» відповідальності, в якому вона є усвідомленням особою свого місця в суспільстві, ролі у суспільному прогресі, особистої участі у справах суспільства і держави; своєрідним моральним і політичним регулятором поведінки; показником розуміння обов'язку перед суспільством і державою, характеру і виду зв'язків, у яких живе і діє людина; почуттям морального та суспільного обов'язку; переконаністю в необхідності дотримання законів, недопущенням вчинення правопорушень [235, с. 165]. Вони є властивою для свідомо віруючих людей, а також тих, хто щиро покався у гріхах і надалі утримується від неправомірних вчинків.

На відміну від позитивної юридичної відповідальності, негативна або ретроспективна відповідальність стосується не майбутньої, а минулої поведінки індивіда, пов'язана із застосуванням засобів юридичних санкцій.

Ю. Шемшученко вважає юридичну відповідальність видом соціальної відповідальності, сутність якої полягає у застосуванні до правопорушників (фізичних та юридичних осіб) передбачених законом санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою [239, с. 437]. Соціальний характер юридичної відповідальності проявляється у тому, що вона застосовується в інтересах суспільства. Адміністративна відповідальність – вид юридичної відповідальності громадян і службових осіб за вчинені ними адміністративні правопорушення [238, с. 45-46].

О. Лейст називає юридичною відповідальністю застосування заходів державного примусу до правопорушників для відновлення порушеного

правопорядку і (або) покарання особи, яка вчинила правопорушення [175, с. 469]. Юридичної відповідальності немає і не може бути за межами діючого права. Як і правове регулювання у цілому, юридична відповідальність є можливою лише там, де об'єктивно існує доказовість і виконуваність правовідносин засобами юридичного процесу [175, с. 483].

Визначення юридичної відповідальності, наведені в літературі, містять численні повтори. Відтак є доцільним виокремити з них найважливіші ознаки.

Настання юридичної відповідальності завжди пов'язано з виданням акта застосування норми права, якою передбачено юридичну відповідальність стосовно конкретної особи. Зазначеним актом особа може бути визнана винною у правопорушенні і притягнутою до відповідальності, а в разі відсутності для цього підстав – звільняється від відповідальності.

Заходи відповідальності застосовуються компетентними органами влади або їх посадовими особами. Притягнення до відповідальності має бути законним і справедливим на основі принципу верховенства права.

Залежно від характеру застосованих санкцій для забезпечення розгляду відповідних проваджень застосовуються у межах закону примусові заходи.

Юридична відповідальність залежно від характеру правопорушень може пов'язуватися з громадським осудом неправомірної поведінки.

Відповідальність реально застосовується лише відповідно до санкцій правових норм і процесуальних правил, визначених у КУпАП та в інших процесуальних кодексах.

Характеризуючи ці та інші ознаки вчинків, за які наступає юридична відповідальність, можна зазначити спірність окремих з них.

Характеризуючи поняття юридичної відповідальності, С. Алексєєв стверджував, що воно склалося у зв'язку з необхідністю висловити суспільний осуд поведінки правопорушника. Тут, зазначив він, у рамках поняття «юридична відповідальність» точка зору зміщується із санкцій як таких на суспільний осуд поведінки правопорушника і переслідує мету глибокого впливу на нього, його волю і свідомість, на ціннісні орієнтири його поведінки,

морально-психологічні мотиви вчинків» [9, с. 100-101]. У зв'язку із цим слід зазначити, що низка правопорушень дійсно викликає підвищений громадський спротив і адекватні дії з боку представників громадськості, наприклад, виявлення всередині житлових масивів підпільних ларків для продажу алкоголю, до того ж нестандартного. Звичайно, органи держави зобов'язані вести боротьбу з усіма правопорушеннями, виявляти їх у міру можливості. Проте пафос, до якого вдався С. Алексєєв, не завжди є слухним для дрібних або «технічних» правопорушень, вчинених з необережності і до того ж таких, що прямо не зачіпають інтереси широкого загалу.

Зокрема, до числа характерних рис адміністративної відповідальності окремі дослідники зараховують такі.

Адміністративна відповідальність застосовується відповідно до законодавства про адміністративні правопорушення (О. Лейст) [152, с. 606-607].

Суб'єктами, уповноваженими порушувати провадження про адміністративні правопорушення і притягувати винуватців до відповідальності, є суди, органи державного управління, інші державні органи та посадові особи (І. Головістікова) [215, с. 542-543].

Існує особливий порядок притягнення до адміністративної відповідальності: можливість одночасного забезпечення заходів забезпечення провадження: адміністративне затримання, огляд речей, особистий огляд тощо. Накладення стягнення не тягне за собою судимості.

Як уявляється, адміністративне стягнення не завжди має характер санкції і в окремих випадках має в основному запобіжний, виховний характер, що насамперед стосується попереджень, якщо таке передбачено у відповідних статтях КУпАП.

Навряд чи можна погодитися з пропозицією О. Лейста вважати адміністративними стягненнями застосування засобів процесуального примусу до порушників закону виключно для вжиття заходів щодо відновлення правопорядку, оскільки це далеко не завжди пов'язано із застосуванням

відповідних юридичних санкцій [176, с. 469].

Дещо штучно виглядає спроба П. Шляхтуна щодо покладення на суб'єкта правопорушення обов'язків зазнати негативних для нього наслідків у результаті притягнення до адміністративної відповідальності. Суть юридичної відповідальності полягає у тому, що відповідний державний орган або посадова особа вдається до накладення санкцій незалежно від сприйняття (внутрішнього усвідомлення) значення цих наслідків. Очевидно, що юридична відповідальність не може наступати за думки [242, с. 561], оскільки це і так очевидно. Щоправда це не стосується випадків, коли ця думка має вираження у такому волевиявленні (заклику), яке саме по собі є протиправним (наприклад, заклики до заворушень у залі суду).

Відповідно до ст. 22 КУпАП «При малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган, посадова особа, уповноважений вирішувати справу, може звільнити правопорушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням». При цьому не береться до уваги, що так зване усне зауваження, якщо воно винесене у результаті провадження про адміністративне правопорушення, так чи інакше фіксується в офіційній документації. У таких ситуаціях краще винести попередження, якщо це дозволено санкцією відповідної статті КУпАП, або вдатися до мінімального за характером стягнення. Як свідчить практика, масове оголошення усних зауважень інколи поєднується із застосуванням грошового еквівалента такого заходу, який опиняється у кишені посадової особи.

Отже, від такого реагування на адміністративні правопорушення доцільно відмовитися, виключивши зазначену норму з КУпАП.

Відповідно до ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна, (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративна відповідальність застосовується, якщо правопорушення не тягне за собою кримінальної

відповідальності. У такому разі постанова у справі про адміністративне правопорушення підлягає скасуванню і заводиться кримінальне провадження. Проте притягнення особи до дисциплінарної відповідальності не виключає можливості накладення на неї адміністративного стягнення, оскільки адміністративна і дисциплінарна відповідальність є різними видами юридичної відповідальності. Водночас посадова особа, наділена дисциплінарними правами щодо правопорушника, не має права притягувати його до адміністративної відповідальності.

На жаль, із самого початку, тобто з 1984 р., назва Кодексу Української РСР, а потім – України, на наш погляд, була невдалою. У новому Кодексі або в його черговій новій редакції доцільно використовувати іншу назву «Кодекс України про адміністративну відповідальність» або «про відповідальність за адміністративні правопорушення».

Проте, за будь-яких розкладів домогтися юридичної точності буде дуже важко через розмитість визначення адміністративного правопорушення, хоча б через неконкретність об'єкта посягання і вирішення процесуальних питань провадження. Адже юридична доктрина впливає з того, що адміністративне право регулює суспільні відносини, що виникають у сфері функціонування виконавчої влади [127, с. 48]. Але відповідно до ст. 225 КУпАП правом ініціювати провадження про адміністративні правопорушення наділена ціла низка державних органів та посадових осіб, які не мають жодного відношення до виконавчої влади (законодавча влада, її структури, органи місцевого самоврядування, прокуратура тощо). Такий же різнобій стосується переліку органів і посадових осіб, безпосередньо наділених юрисдикційними повноваженнями, включаючи юрисдикцію судів. Називати усі ці структури адміністративними органами можна лише з великою долею умовності.

Уявляється, усіх їх доцільніше назвати «проступки (правопорушення) у сфері правовідносин публічного характеру». Для вирішення цього питання потрібна тривала і плідна дискусія в науковому середовищі.

Тривалий час юридична відповідальність за неповагу до суду

розглядалася як виключно адміністративна відповідальність. Значною мірою це обумовлюється тим, що у свідомості юристів вона ототожнюється з назвою ст. 185-3 КУпАП.

Дослідження проблем юридичної відповідальності за неповагу до суду тісно пов'язано з аналізом законодавства про судоустрій і статус суддів та процесуального законодавства.

У Російській Імперії питаннями організації та особливостей діяльності, принципів, правил, методів і прийомів судового процесу, пов'язаних із забезпеченням поваги до суду переймалися Є. Васьковський [27], І. Гессен [37], М. Духовской [53], А. Коні [100], М. Коротких [107], І. Михайловський [135] та ін.

Дослідження цих науковців пов'язувалися з причинами необхідності реформування судівництва, проблемами реалізації судової реформи 1864 року. У дореволюційній історіографії зазначалося, що суд, побудований на основах рівності для всіх, є гласним, що відбувається за участі народних представників, введений у «незабутнє царювання» Імператора Олександра II.

Серед сучасних наукових праць в Україні, присвячених окресленню окремих проблем кваліфікації та практичного застосування юридичної відповідальності за неповагу до суду, слід виокремити праці Т. Агузарова [2], І. Горєвого і Н. Турук [41], В. Гречишникової [45], Ю. Калашник [81], О. Кузьменка та О. Панченка [117], О. Марченко [130], Ю. Полянського [165, с. 13-115], І. Русенко [187], М. Черленяка [233], М. Шкіля [240] та ін.

Окремі дослідники виокремлюють адміністративну відповідальність за порушення встановлених у суді правил поведінки та порядку під час судового засідання. Поняття цього правопорушення утворює свідоме порушення процесуальних норм, що має вираження у вчиненні діянь, які прямо суперечать установленим цивільними та іншими процесуальними нормами правилам поведінки, або полягають у невиконанні встановленого процесуальною нормою обов'язку.

Прихильниками цього напрямку є А. Ануфрієв [13], В. Бутнєв [24], М. Гальперін [35], Д. Ліпінський [122], В. Меліхов [132] та ін.

Інша група вчених заперечує існування відповідальності у цивільному судочинстві та визнає лише конституційну, цивільно-правову, кримінальну та адміністративну (В. Молчанов [138], М. Фарукшин і І. Самощенко [225], І. Галаган [74] та ін.).

Правовому регулюванню відповідальності за неповагу до суду в зарубіжних країнах присвячено праці І. Власова [32], Є. Мелехіної [131], Х. Хачароєва [230], Мэри Энн Харрелт і Барнетта Андерсона [143], І. Шмаріна [244], С. Рухтіна [189] та ін.

Окремі положення досліджень зазначених авторів можуть бути використаними для удосконалення законодавства України у цій сфері.

Уже після здобуття Україною незалежності питання відповідальності за неповагу до суду були предметом монографічних досліджень у працях В. Гречишникової, М. Шкіля та Ю. Калашник [44, 239, 82].

Наукові праці В. Гречишникової та М. Шкіля базуються на положеннях, згідно з якими «неповага до суду» розглядається як адміністративний проступок проти правосуддя (судочинства). До переліку правопорушень, що посягають на встановлений порядок здійснення правосуддя, дослідники зараховують проступки, передбачені ст.ст. 185-3 «Прояв неповаги до суду», 185-5 «Перешкоджання явці до суду народного засідателя», ч.1 ст. 185-6 «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора» КУпАП [44, с. 85], а також ст. 185-11 «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист», які згруповані у главі 15 Особливої частини зазначеного нормативного акта під назвою «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління» [241, с. 24-25].

Під терміном «правосуддя» М. Шкіль розуміє діяльність судів із розгляду та вирішення віднесених до їхньої юрисдикції справ [241, с.18].

Ю. Калашник, визначаючи місце суду в системі органів адміністративної юстиції, вважає, що поняття правосуддя характеризує динамічну правозастосовчу діяльність тільки одного виду державних органів – суду [82, с. 43-46]. Це має прояв у тому, що суд і лише суд може розглядати матеріали про неповагу до суду.

Віддаючи належне роботам з проблематики юридичної відповідальності за неповагу до суду, слід все ж таки, у цілому відзначити вибірковість аспектів здійснених досліджень, що не дозволяє сформувати комплексного ґрунтовного наукового фундаменту нормативного визначення поняття «неповаги до суду» та його ознак.

Проте здійснений аналіз дозволяє стверджувати наявність певної тенденції поглиблення наукового розгляду указанного питання, а саме, про поступову спеціалізацію наукового пошуку, конкретизацію предмета дослідження, що, беззаперечно, слід враховувати в сучасних умовах, особливо з набранням чинності нового Закону України від 12.02.2015 р. № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» [66].

Крім адміністративно-правового, поняття «неповага до суду» може мати також кримінально-правовий зміст. Слід сказати, що такий її прояв, як образа судді тягне відповідальність за ст. 297 КК Російської Федерації. Елементи неповаги до суду містять у собі й деякі норми КК України, зокрема, коли йдеться про втручання в діяльність суду.

На обсяг і предмет наукового дослідження у цій сфері не може не вплинути одночасне висунення вимог щодо забезпечення поваги до суддів із закликами повного оновлення у найкоротші строки складу суддівського корпусу, оскільки чинний суддівський корпус начебто аргіогі не заслуговує на повагу.

У цілому, наукову і джерельну нормативно-правову базу дослідження утворюють: нормативно-правові акти, якими було врегульовано діяльність судових органів за різних історичних періодів (Російської Імперії, Радянського Союзу та сучасної незалежної України); історико-правові

дослідження окремих науковців у сферах судоустрою, статусу суддів і судочинства, а також практика застосування законодавства про відповідальність за неповагу до суду.

У сучасних умовах питання юридичної відповідальності за неповагу до суду викликає зацікавленість дослідників із двох позицій. По-перше, це процесуальні правопорушення, що вчиняються учасниками різних видів процесу: кримінального, цивільного тощо, які утруднюють виконання судом своїх обов'язків та яких можна розглядати як зловживання процесуальними правами на шкоду інтересам судочинства. По-друге, йдеться про прояви умисного, цілеспрямованого негативного ставлення до суду як інституту влади та його представників (суддів), обумовлене соціальними, політичними, особистісними факторами, які заважають нормальному функціонуванню судової системи.

Обидві ці проблеми заслуговують на увагу дослідників і фактично тією чи іншою мірою досліджуються різними науковцями. При цьому, останнім часом на перший план виступає друга із цих проблем, яка, як уявляється, частково має об'єктивний характер і пов'язана з поширеністю порушень закону, у тому числі проявами корупції у суддівському середовищі, а частково – пов'язана з неправильною оцінкою глибинних процесів, що відбуваються у судівництві, коли реальні проблеми судоустрою і судочинства списуються виключно на злонаміреність суддівського корпусу, досить малочисленного за масштабами України і до того ж такого, який відчуває постійний тиск із різних сторін при виконанні професійних обов'язків. Останнім часом прояви неповаги до суддів набувають навіть характеру огидних розправ із суддями з боку антисуспільних елементів.

Отже, саме цей аспект правового захисту суддів, передусім з боку держави, має посісти провідне місце, у тому числі і в наукових дослідженнях проблем статусу суддів, їх правового і соціального захисту.

1.2. Методологія дослідження

Процес пізнання як основа наукового дослідження вимагає вироблення певної концепції на основі відповідної методології.

Методологія – це вчення про структуру, логічну організацію, форми і методи будь-якої цілеспрямованої діяльності. Методологія наукового пізнання – це наука про структуру, принципи, форми і способи наукового пізнання, а також комплекс ідей, покладених в основу методології. «Коротше кажучи, це сукупність методів (методика), які застосовуються при проведенні наукових досліджень, в тому числі і на дисертаційному рівні, в межах певної науки і які складають її методологію» [114, с. 63-64].

При дослідженні юридичної відповідальності за неповагу до суду як правового та соціального явища, а також при її пізнанні, науковці, вчені повинні використовувати ті чи інші методи, тобто шляхи дослідження. Значення методології у вивченні юридичної відповідальності за неповагу до суду, а саме історії її становлення має велику вагу. Використовуючи ті чи інші методи дослідник може отримати найнесподіваніші результати. У сучасну епоху до методології пред'являються досить серйозні вимоги. Успіх будь-якого дослідження вимагає чіткого методологічного підходу до вивчення відповідних проблем, комплексного використання взаємодоповнюючих один одного способів вивчення явищ об'єктивної дійсності, що мають загальну ідеологічну базу на основі логічної єдності підходів в осмисленні змісту об'єктів, що підлягають вивченню [160, с. 69].

Методологія – це не раптова правильна здогадка дослідника, хоча трапляється і таке (згадаємо падіння яблука на голову Н'ютона), а результат його систематичних зусиль, спрямованих на виконання поставленого завдання, у тому числі у процесі досліджень правового характеру.

Метод має містити в собі наукові знання: істинність (правдивість, чесність), базуватися на законодавстві та судовій практиці, об'єктивно відображати сутність процесів, що відбуваються у сфері судочинства, адекватно відображати їх у свідомості дослідника, який, звичайно, має бути

відповідним чином підготовленим до сприйняття та використання цього методу. У перекладі з грецької «методос» – «шлях дослідження». Це систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити для виконання певної задачі, досягнення мети, у тому числі й при вирішенні питань державно-правового характеру. Планомірна дорога наукового пізнання й установлення істини становить методологію.

Наука про юридичну відповідальність, одним із видів якої є адміністративна відповідальність, існує на рівні аналізу відповідного законодавства, яке становить нині зміст пізнання та мету цієї галузі знань. Найбільш відчутно проблема розуміння відповідальності постає в юриспруденції, виникаючи в результаті намагань чіткого визначення одного з найбільш ефективних механізмів забезпечення правомірної поведінки суб'єктів права. Навряд чи є перебільшенням те, що «по суті вся юридична наука присвячена в різних аспектах вивченню природи відповідальності і специфічних форм її правового забезпечення» [159, с. 20]. Між іншим, до цього часу як у вітчизняній, так і в зарубіжній юридичній літературі немає єдиного поняття юридичної та адміністративної відповідальності, що надає можливості для порівняння, аналізу, визначення найбільш вдалого тлумачення.

У наукознавстві методологія розуміється як теоретична основа та способи організації пізнавального процесу, що характеризують пізнання з погляду його загальних форм, можливостей пізнавальних засобів та механізмів, які зумовлюють логічну послідовність наукового дослідження [60, с. 25].

Характеризуючи методологію юридичної науки, П. Рабінович зазначає, що це система філософсько-світоглядних підходів (матеріалістичний, ідеалістичний, діалектичний, метафізичний), методів (загальнонаукових, групових та спеціальних) та засобів науково-юридичного дослідження (емпіричні та теоретичні), а також вчення про їх використання у пізнанні право-державних закономірностей [178, с. 215].

У сфері дослідження державно-правових явищ найважливіше значення має глибоке засвоєння і використання об'єктивних законів філософії правових явищ, використання методології філософії права, тобто «систематизованої сукупності пізнавальних засобів, що дозволяють досліджувати багатогранну правову реальність у її різноманітних зв'язках з іншими сферами громадського життя, а також теоретичний аналіз, рефлексію цих засобів» [226, с. 214].

Сербський дослідник Р. Лукіч сформував проект концепції правової методології як науки про правові методи. До її структури він зарахував розвиток, взаємозв'язок, застосування, взаємозв'язок між методами та іншими явищами, а також юридичну техніку, тобто методи практичного застосування права [126, с. 57].

Методологія юридичної науки має бути тісно пов'язаною з її предметом, одночасно виникати, існувати та взаємодіяти. Методологія – це сукупність певних принципів, логічних прийомів, спеціальних методів пізнання окремих матеріальних та процесуальних явищ, зумовлених її філософським та соціальним змістом.

Загальнофілософська методологія як концептуальний підхід наукового дослідження ґрунтується на загальнофілософських законах і критеріях і, разом із тим, визначає загальну стратегію дослідження й інтерпретацію його результатів. Зокрема, без таких філософських категорій, як частина і ціле, необхідне і випадкове, реальне і можливе, причина і наслідок важко уявити конкретно-наукові дослідження [20], у тому числі й при дослідженні історії становлення юридичної відповідальності за неповагу до суду.

З метою дослідження історії розвитку юридичної відповідальності за неповагу до суду та здійснення порівняльного аналізу в Російській імперії і незалежній Україні, а також зарубіжного та вітчизняного досвіду застосування юридичної відповідальності за неповагу до суду необхідно використовувати специфічні методи, прийоми, засоби, які дозволяють більш глибоко дослідити це соціально-правове явище: вивчити, проаналізувати та виробити прогнози для його удосконалення та подальшого розвитку.

Зокрема, можна виокремити цивілізаційний та формаційний підходи.

Історичність людини, спільнот людей та цінностей як філософської основи дослідження спонукає до виокремлення у загальнонауковій методології таких підходів, методів та засобів, які мають максимальні можливості і межі застосування, необхідні для дослідження історії юридичної відповідальності за неповагу до суду.

На теперішній час актуалізується застосування в юриспруденції цивілізаційного підходу, що надає можливість використати досягнення різноманітних правових систем сучасності, знайти їх спільні та відмінні риси, забезпечити можливості використання позитивних рис одних систем для найбільш оптимального функціонування інших систем [211, с. 17].

У свою чергу, формаційний підхід є переважно онтологічним аналізом історико-правового процесу, тобто виявленням його глибинних, сутнісних підстав. Згідно із цим підходом історико-правовий процес підпорядковується незалежному від свідомості людей процесу зміни суспільно-економічних формацій. Формаційний аналіз – це розріз історико-правового процесу «по вертикалі». Він розкриває рух права від початкових, простих (нижчих) ступенів або форм до ступенів усе більш складних, розвинених, тоді як цивілізаційний підхід – це аналіз історико-правового процесу «по горизонталі» [179, с. 9 - 10].

Отже, цивілізаційний аналіз впливає з існування різних цивілізацій, яким притаманний власний шлях історичного розвитку, і не сприймає відомого принципу формаційної парадигми про обов'язковість проходження кожним суспільством однакових етапів історичного розвитку. Він надає можливість вивчення багатоваріантності шляхів суспільно-історичної еволюції різних регіонів планети, країн і народів, тоді як у формаційному підході універсальність цієї еволюції досягається ціною позбавлення народів їх історичної індивідуальності.

У законодавстві України спеціальна відповідальність за неповагу до суду визначена лише ст. 185-3 КУпАП. Проте автор прагнула розглянути цю

проблему у всій її повноті та різноманітності проявів. Лише такий підхід може мати серйозне наукове і практичне значення.

Позитивно оцінюючи існуючі наукові праці із цієї проблематики, дисертант намагалася обрати специфічні шляхи вирішення пов'язаних із цим проблем, у тому числі обравши вибіркові об'єкти наукового дослідження. Це дозволило сформувати комплексний ґрунтовний науковий фундамент нормативного визначення. У сучасних умовах такий підхід набуває особливої ваги, особливо з набранням чинності Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р.

У дисертаційному дослідженні використано загально-логічні методи: аналізу (поділу предмета дослідження на частини), синтезу (складання цих частин в одне ціле). Такий підхід дозволив виробити цілісне уявлення про предмет наукового дослідження (відповідальності за неповагу до суду) і водночас чітко виокремити його складові частини.

Юридичну відповідальність за неповагу до суду можна вивчати у найрізноманітніші наукові методи. Серед них – емпіричні (дослідні, практичні) і раціональні (розумові, теоретичні).

На емпіричному рівні переважає живе споглядання (чуттєве пізнання), раціональний момент тут в наявності, але має підпорядковане значення. Тому досліджуваний об'єкт відображується переважно з боку зовнішніх зв'язків та проявів, що доступні живому спогляданню. Збирання фактів, їх первинний опис, узагальнення, систематизація – характерні ознаки емпіричного пізнання [133, с. 21-22]. Емпіричні дослідження спрямовано на вивчення досвіду, практики. Вони спираються на дані спостережень та експериментів.

У свою чергу, раціональний напрям пізнання передбачає обмірковування, теоретичне осмислення проявів неповаги до суду. Він сприяє: 1) точному визначенню наукових понять та відповідному їх вживанню; 2) точному та чіткому міркуванню; 3) упорядкуванню знання, виключенню із нього зайвих елементів, усуненню двозначностей та суперечностей [193, с. 73].

Теоретичний рівень дослідження пов'язаний з поясненням реальної

дійсності: із більш глибоким аналізом фактів, з проникненням у сутність досліджуваних явищ, із пізнанням та формулюванням законів.

«Сучасний стан методології показує, що як теорія, так і емпіричний досвід взаємодіють одне з одним, сприяючи накопиченню знань, економічному і соціальному розвитку. З урахуванням емпіричного досвіду відбувається висування теорії (у вигляді наукової або судової доктрини), яка потім перевіряється на наступному досвіді. У результаті доктрини коригуються, збагачуються новим змістом або замінюються новими теоріями і так до безкінечності. Головне, що накопичення правових знань завжди відбувається стосовно підлягаючих правовому захистові інтересів, методів їх захисту і використовуваних для цього ефективних правових засобів» [49, с. 54].

Щоб розкрити сутність предмета, необхідно теоретично відтворити реальний історичний процес його розвитку, але це є можливим лише тоді, коли відомою є сутність цього предмета. Наприклад, пізнання сутності такого явища як неповага до суду передбачає не тільки знання історії його виникнення та розвитку, але й знання його сутності як суспільного явища [193, с. 75].

Діалектика – це розуміння світу і спосіб мислення, за якого різні явища, предмети розглядаються у їх взаємозв'язку, у взаємодії протилежних сил, тенденцій, у процесі зміни, розвитку. Розвиток розуміють як закономірну якісну зміну, у процесі якої виникає нове, необхідне, здатне до саморуху.

«На кожній сходинці подальшого визначення всезагальне підіймає вище всю масу свого попереднього змісту і не тільки нічого не втрачає внаслідок свого діалектичного руху вперед, не тільки нічого не залишає позаду себе, але й забирає із собою все набуте і збагачується та укріплюється в собі», зазначав свого часу Г. Гегель [36, с. 315].

Діалектичний підхід до вивчення суспільних явищ має прояв, зокрема, у дії філософського закону заперечення заперечення, коли, зокрема, явища далекого минулого набувають актуальності і втілюються в наступні історичні епохи з урахуванням особливостей цивілізаційного розвитку. Так, передові ідеї судочинства античних часів, які, здавалося би були втрачені в період

середньовічного варварства, були використані в наступні історичні періоди з відповідними корективами.

Особливо наочною і очевидною є дія закону заперечення заперечення як філософського підґрунтя розвитку суспільно-правових явищ. Вона має прояв і в новітню епоху, коли наочно демонструються підходи до застосування юридичної відповідальності. Відомо, що до більшовицького перевороту 1917 року Україна перебувала в лещатах абсолютистських держав – Росії і Австро-Угорщини, хоча і з деякими елементами демократії. Це було властивим авторитарному державному режимові. Проте згодом, аж до здобуття Україною державної незалежності запанував відверто тоталітарний режим, коли використання певних демократичних засад, у тому числі й у сфері судочинства, стало неможливим. Згодом розвиток демократичних процесів не привів до повернення до старих порядків, а прискорив повноцінне запровадження демократичних процесів, особливо з перспективою поступової інтеграції України до європейських структур. Саме під цим кутом зору надано оцінку сучасній системі юридичної відповідальності за неповагу до суду, яка поки що не цілком європейська, але уже аж ніяк не радянська. На наш погляд, у цьому має найяскравіший прояв дія філософського закону заперечення заперечення. Зокрема, це стосується забезпечення прав громадян, особливо у процесі притягнення їх до юридичної відповідальності.

Загальним діалектичним законом прийнято вважати закон переходу кількісних змін у якісні, коли в результаті реформ виникає нова правова реальність у тій чи іншій сфері суспільного життя і юридичної практики. Нині це є особливо відчутним у сфері судівництва.

Щоб дійсно глибоко і всебічно пізнати суть «неповаги» до суду як правопорушення, необхідно охопити, вивчити усі його сторони, усі зв'язки й «опосередкованості» у системі законодавства України з виокремленням головного – значення цього виду юридичної відповідальності для утвердження конституційного принципу незалежності суду та судді, що можна здійснити лише за допомогою діалектичного методу.

Поряд із опануванням загальних закономірностей і категорій діалектики, необхідно оволодіти також і спеціально-науковими методами. Такі методи дослідження дозволяють уникнути зведення наукового дослідження до простого коментування законодавства і практики його застосування. За їх допомогою здійснюється аналіз ефективності застосування судами норми про відповідальність за прояв неповаги до суду при здійсненні судочинства.

Виходячи з того, що суд являє собою одну з найдавніших форм соціальної організації, важливе місце в роботі відведено використанню методу історико-правового аналізу такої категорії як «повага до суду» та її протилежності – «неповага до суду». Впровадження цих категорій у практику відбувалося поступово у процесі зміни соціальних формацій, а відповідальність за неповагу до суду з часом діставала закріплення в законодавстві поступово, від найбрутальніших до цивілізованих заходів впливу на правопорушників.

Співвідношення минулого і сьогодення надає можливість встановити породження тих чи інших подій подіями або причинами більш ранніми у часі [121, с. 9], від вияву поваги до незалежної судової гілки влади, що міститься у Старому Заповіті, та відомостей про суд над філософом Сократом, який поплатився за неповагу до суду, – до конституційної норми України про відповідальність за неповагу до суду та судді сьогодення.

Юридична відповідальність за неповагу до суду змінювалася разом із змінами суспільного устрою. Формування цього явища відбувалося в рамках історичних процесів становлення держави і права та пов'язане з появою найдавніших державницьких утворень у Північному Причорномор'ї та Приазов'ї, де проживали не лише греки-колоністи, скіфи та кочові племена, але й пращури слов'ян, а пізніше – у давньоруському, литовсько-польському, козацько-гетьманському, імперському, радянському періодах та сучасному – з 1991 р. і до теперішнього часу. Історичний огляд правових джерел щодо відповідальності за неповагу до суду дозволить вивчити це явище не лише у статичній, але й у динамічній, а також розкрити властивості його сучасного стану.

Для історико-правового дослідження мають цінність такі процедури цього методу: описання норм права, які встановлюють відповідальність за неповагу до суду; встановлення юридичних ознак проявів неповаги до суду; визначення переліку діянь, які підпадають під визначення неповаги до суду; встановлення підстав виникнення проявів неповаги до суду з точки зору юридичної науки та здійснення спроб пояснити причини їх виникнення [121, с. 9].

У процесі підготовки роботи використано порівняльно-правовий метод. Об'єктом дослідження юристи мають джерела права, для роботи та вивчення яких застосовується метод порівняльного правознавства, або порівняльно-правовий. К. Цвайгерт і Х. Кьотц вважають, що «порівняльне право» є не що інше, як порівняння різних правових систем, існуючих в державах світового співтовариства» [231, с. 9]. Його застосування надає «можливість вивчити форми і процес формування правових інститутів, які розвиваються паралельно і, судячи з усього, за своїми внутрішніми законами. Ці закони ще належить визначити, потім виявити шляхом детального зіставлення відмінностей, ступеня їх схожості і тим самим зміцнити віру в існування єдиного для всіх почуття справедливості» [231, с.10-11]. «Адже не секрет, що «право» як таке, використовується у світі в самих різних сенсах, кожен з яких містить у собі, однак, «загальний компонент того, що називається правом, а саме – загальне правило поведінки» [129, с. 82].

Порівняння неминуче має виявляти і враховувати також національні особливості права, можливості рецепції, і факти рецепції, що мали місце. За допомогою порівняльно-правового методу було отримано знання про відповідальність за неповагу до суду в інших країнах світу.

При цьому порівняльно-правовий метод поєднується в роботі як у ретроспективі, так і шляхом зіставлення законодавства і практики України із законодавством і практикою інших країн Європи, США, окремих держав Азійського континенту.

Досліджений зарубіжний досвід законодавчого врегулювання

відповідальності за неповагу до суду дозволив виявити відсутність визначення поняття «неповага до суду» в українському законодавстві, а також неоднозначність і недостатність розуміння та уявлення про нього при практичному застосуванні. При дослідженні такого важливого джерела, як нормативно-правовий акт або норма права, особливого значення набуває застосування формально-юридичного методу, в рамках якого вивчаються правові норми як такі. Увага дослідника скеровується, на думку Г. Кельзена, «на норми, а не на факти буття, тобто не на волю і уявлення про правові норми, а на норми як належний або презентований зміст» [219, с. 358]. При цьому не враховуються ні обставини прийняття норми, ні мета законодавця, ні можливість (або неможливість) застосування. Подібний метод у практичній юриспруденції, відомий як «юриспруденція понять» (Німеччина) або «формально-догматична юриспруденція» (Росія), – є одним із напрямків статичного юридичного позитивізму, нерівнозначно сприйнятий критиками, оскільки «може призвести дослідника лише до статистичних знань про право» [219, с. 359]. Але в історико-правовому дослідженні такий метод є виправданим і необхідним, оскільки застосовується у комплексі з іншими методами. Цей метод застосовано з метою визначення наявності в українському законодавстві норми про адміністративну відповідальність за прояв неповаги до суду та її змісту, він також дозволив сформулювати перелік діянь, які підпали під визначення неповаги до суду, а які – ні.

У дослідженні використано такі методи, як соціокультурний, соціологічний та психологічний аналіз. Використання психологічного методу полягає в аналізові поведінки не тільки окремого індивіда, але й усіх учасників судового процесу, а також у визначенні впливу процесуальних інститутів на їх психологію. Значення соціологічного методу обумовлюється суттю правосуддя, яке покликане упорядковувати соціальні відносини, надаючи їм значення суспільної оцінки державно-правових явищ.

Використання статистичного методу спрямовано на встановлення кількісних показників і тенденцій використання норм законодавства про

відповідальність за неповагу до суду і суміжні протиправні діяння, для внесення коректив до законодавства і практики.

Останнім часом значною мірою зросли масштаби соціологічних досліджень громадян із приводу виявлення ступеня довіри до суддів, а відтак і недовіри до них. На жаль, у більшості випадків постановка питання зводиться до найпростішого: «довіряєте Ви судовій владі України, окремим суддям, так або ні?»

При цьому не беруться до уваги такі важливі обставини, як от: чи вступала особа впродовж свого життя у якісь стосунки із судами і суддями і в якій ролі: заявника, позивача, відповідача, обвинуваченого, свідка, експерта, потерпілого, народного засідателя, присяжного; під впливом яких факторів у неї виникли позитивні або негативні враження від контактів з органами судочинства.

Можна припустити, що більшість громадян ніколи не контактувала ні в якій формі із судовою владою і зовсім не жалкує про це, задовольняючись повідомленнями і коментарями ЗМІ, які далеко не завжди толерантно ставляться до судів і суддів, приписуючи їм незаконні наміри і вчинки, у тому числі з корупційних спонукань.

Значно більшу цінність мають об'єктивні показники діяльності окремих суддів: кількість і відсоткова частка скасованих і змінених судових рішень за певний період, кількість задоволених скарг на поведінку судді як у суді, так і в громадських місцях, тяганина з розглядом справ тощо. Але потрібно продумати певний порядок ознайомлення суб'єктів громадського суспільства із цими та іншими відомостями. Очевидно, відповідну інформацію щодо кожного судді доцільно узагальнювати щороку.

Наукові методи дослідження використовуються при здійсненні тлумачення норм законодавства. «У правовому регулюванні роль тлумачень норм права обмежується правильним розумінням норми права та його розгорнутим, обґрунтованим роз'ясненням іншим суб'єктам права» [33, с. 80].

У цьому розумінні державно-правові поняття можуть розумітися у

буквальному або розширювальному розумінні у порівнянні з їх мовними формулюваннями.

У сучасну епоху неповага до суду розглядається здебільшого як адміністративне правопорушення.

У той же час, у Росії «неповага до суду» є кримінально караним діянням і належить до злочинів проти правосуддя. Статтею 279 її Кримінального кодексу як неповагу до суду визначено образу учасників судового розгляду, судді, присяжного засідателя або іншої особи, яка бере участь у здійсненні судочинства [220]. Характеризуючи об'єктивну сторону неповаги до суду, Т. Агузаров звернув увагу на невідповідність назви і диспозиції ст. 297 Кримінального кодексу Російської Федерації та зазначив, що «неповага до суду» за своїм змістом є значно ширшою за поняття «образа» [2, с. 194-195]. Такий висновок сформовано на прикладі законодавства Великої Британії та Франції, де неповага до суду трактується як різноманітні форми втручання у здійснення правосуддя: переговори з присяжними, тиск на сторони чи свідків, недозволена поведінка у судовому засіданні, непідкорення розпорядженням судді, передчасні публікації про судовий процес тощо.

Д. Керімов зазначив: «Тільки у тому разі, якщо юридичні поняття будуть мати діалектичний характер, вони будуть відповідати відображеній правовій дійсності, виявляться конкретними поняттями, виконують роль інструменту пізнання цієї дійсності» [85, с. 72]. Як в українському законодавстві, так і в законодавстві Росії, є питання щодо кваліфікації дій осіб, які виявляють неповагу (в російському законодавстві – ображають) не лише до конкретного суду, але й до судді, усієї системи в цілому. «Суддя» майже завжди асоціюється з посадовою особою, якої наділено публічними повноваженнями щодо здійснення судової влади та яка виконує свої обов'язки щодо здійснення судочинства на професійній основі. Під «судом» можна вважати склад суду при здійсненні судочинства (наприклад, одноособово суддю, колегію у складі трьох суддів).

На необхідність виокремлення понять суду в законодавстві про

судоустрій і статус суддів та процесуальному законодавстві звернув увагу проф. Ю. Полянський. У першому випадку – це державний орган і одночасно юридична особа публічного права, завданням якої є здійснення судочинства, і який складається не лише із суддів, але й працівників апарату, які забезпечують їх діяльність. У другому – це суддя, який розглядає справу одноособово, або декілька суддів, які розглядають справу колегіально (колегія суддів або судовий склад) [164, с. 81].

Особливу роль у дослідженні відповідальності за неповагу до суду має метод юридичного моделювання, адже одним із основних завдань роботи є розробка пропозицій щодо змін до чинного адміністративно-деліктного законодавства та інших нормативно-правових актів України, а також врахування розроблених пропозицій під час доопрацювання діючого законодавства.

За допомогою цих та інших спеціальних методів зроблено спробу домогтися максимальної повноти та чіткості викладу основних положень дослідження.

1.3. Генезис становлення та розвитку інституту відповідальності за неповагу до суду

Виховання поваги до судової влади значною мірою обумовлено змістом соціально-економічної формації, формами державного устрою і державного правління. Від цього також залежить характер традиційних методів, які застосовуються для досягнення мети: переконання, стимулювання, примус, покарання. На більш ранніх стадіях розвитку державності в окремих суспільствах переважали примус і застосування кари, проте у міру цивілізаційного розвитку суспільства на перший план виступала свідомо повага до суду з боку більшості громадян, яка є властивою переважній частині суспільства, але не всім громадянам, до частини яких доводиться застосовувати заходи юридичного примусу та юридичної відповідальності.

Для сучасного розуміння проблем відповідальності за неповагу до суду на теренах сучасної України потрібно взяти до уваги те, що упродовж століть

вона відчувала на собі вплив інших держав Європи, що не могло не відбитися на ментальності її жителів та їх правосвідомості. Це дозволяє краще зрозуміти суть пов'язаних із цим процесів від сивої давнини до сьогодення. У середні віки доля вберегла Україну від жахів інквізиції, тоді як за новітньої епохи країна стала жертвою деспотизму і розгулу масових політичних переслідувань.

Різні науковці, які вивчали цю проблематику, по різному поставилися до періодизації розвитку законодавчих положень, що стосувалися відповідальності за неповагу до суду.

Серед них відсутній єдиний підхід періодизації та розвитку інституту юридичної відповідальності за неповагу до суду і суміжних правопорушень.

К. Харісовим виокремлено чотири періоди становлення відповідальності за протиправне втручання у діяльність осіб, які здійснюють судочинство: давньої Русі, дореволюційної Росії, радянський, сучасний періоди [228, с. 15-20]. На основі дослідження історичних аспектів правового забезпечення здійснення правосуддя В. Гречишниковою обгрунтовано, що законодавство, яке регулювало притягнення до відповідальності за правопорушення, що посягали на встановлений порядок здійснення правосуддя, у своєму розвитку мало також чотири періоди: доімперський; царсько-російський; радянський; і вступило в сучасний період [44, с. 43]. За результатами досліджень Ю. Калашник виокремлено шість періодів становлення і розвитку юридичної відповідальності за неповагу до суду: князівський; литовсько-польський; козацько-гетьманський; імперський; радянський; сучасний [80, с. 160].

Ф. Тарановський свого часу підкреслював, що середньовіччя мало три джерела істини, на основі яких формувалися різні напрямки світогляду епохи: релігію, філософію і право. Такими джерелами було: Святе Письмо, Арістотель і римське право Юстиніанового зводу законів [210, с. 16]. Проте зазначеними вище вченими залишено поза увагою найдавніші джерела права, які слід виділити в окремий період формування відповідальності за неповагу до суду.

Чинне законодавство України про юридичну відповідальність за неповагу до суду необхідно розглядати у порівнянні: у першу чергу, з відповідними

нормативно-правовими актами попередніх періодів, а, по-друге, із зарубіжним законодавством.

При дослідженні історії розвитку відповідальності за неповагу до суду, використовувалися такі джерела як Руська правда [188], Литовські статuti 1529 р. [202] («Старий»), 1566 р. [203] («Волинський») та 1588 р. («Новий»); Судебник 1497 р. [208], Соборне Уложення 1649 р. [200], Артикул воїнський 1715 р. [14], «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. [171], «Собрание малороссийских прав» (1807 р.) [201], «Уложення про покарання кримінальні та виправні», 1845 р. [222] та ін., використано також праці Г. Бершова [19], А. Васильєва [25], А. Галахової [34], О. Дячка [54], Ю. Калашник [80], І. Шмаріна [243] та ін.

Вивчення історії становлення та розвитку відповідальності за неповагу до суду має важливе значення при дослідженні не лише цього явища, але й судової практики у цілому. У цьому контексті варто погодитися з позицією І. Шмаріна щодо принципового значення будь-якого історичного дослідження явища, зважаючи на те, що практика судової діяльності має більш як п'ятитисячолітню історію [243, с.33-34], з метою формування пропозицій щодо удосконалення законодавства та використання позитивного досвіду.

Першу згадку на сторінках Біблії імені судді (судді Ізраїля) можна датувати 1050 – 1020 рр. до Різдва Христового. Найдавнішим джерелом є Книга Суддів, її походження належить до більш раннього періоду, оскільки епоха суддів почалася приблизно з XIII ст. до н.е. Якими ж були передумови появи на Землі судової влади? Уже тоді влада повинна була спиратися на закон. З духовної точки зору це передусім закон Мойсея, якого нібито було надано ізраїльському народу у пустелі Сінай, але призначався не тільки йому, але й усьому світові [16, с.14-15].

Історія біблейського земного суду починається з гл. 2, пунктів 13 – 21 книги «Вихід», коли молодий Мойсей намагався з власної ініціативи розсудити спір двох людей і почув від одного з них запитання: «Хто поставив тебе керівником і суддею над нами?». Вже у цьому запитанні право судити

асоціювалося з правом керувати [16, с.37]. Зважаючи на те, що у пустелі під орудою Мойсея опинилася значна кількість людей, керівництво ними в екстремальній ситуації вимагало додержання певних правил поведінки. Яким чином він керував ними та ким був для них? Відповідь знаходиться у гл. 18 книги «Вихід» Старого Заповіту:

13. На другий день сів Мойсей судити людей, що стояли навкруги нього зранку до вечора.

14. Побачив тесть Мойсея все, що він чинив з людьми, та й каже: що це ти таке виробляєш з людьми? Для чого сидиш сам, а всі люди стоять коло тебе зранку до вечора?

15. І каже Мойсей тестеві своєму: люди приходять до мене просити суду у Бога;

16. Коли зайде в них якийсь спір, приходять до мене, і я розсуджую між сторонами й з'ясовую їм установи й закони Божі [17, с. 20-21].

У біблійній історії було зареєстровано перший конфлікт незалежного судді із царем – і явна поразка царя, оскільки його спадкоємці поступилися престолом, як це раніше вирішив суддя [17, с.53].

Таким чином, у Старому Заповіті містяться деякі положення про керівну роль суду, його незалежність, а також про норму, що міститься на теперішній час в усіх процесуальних кодексах різних країн про те, що особи, які беруть участь у справі, передусім свідки, дають пояснення, показання, відповідають на запитання та ставлять запитання стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні. Це є виявом поваги до незалежної судової влади.

Використання наукових підходів до розв'язання теоретичних і практичних підходів юридичної відповідальності за неповагу до суддів обумовлено появою і поступовим зміцненням судівництва у різних країнах світу, у тому числі і в Європі, починаючи приблизно за десять століть до Різдва Христового в законах Мойсея. У подальшому, у міру суспільного розвитку судові системи різних країн удосконалювалися і дедалі більшої ваги набувало вироблення чіткої системи

моральних і юридичних санкцій за неповагу до суду, які вироблялися не лише в канонах відповідної релігії, але й правовими нормами, які невпинно удосконалювалися.

Велику роль у цьому відіграли правові звичаї Стародавньої Греції і Стародавнього Риму. У подальші часи судочинство в Європі мало світський характер, за винятком середньовіччя, коли в деяких країнах, де сповідувалося католицизм, лютувала інквізиція з незчисленою кількістю жертв. Але у цілому розвиток релігійних засад життя суспільства мав прогресивний характер, а в Східній Європі, зокрема, в Україні, жахи інквізиції було поширено значно меншою мірою, або вони взагалі були відсутніми. Поступово обожнювання судочинства стало найкращим засобом виховання поваги до суду і суддів. Після закінчення періоду переслідування релігії і церкви вони посіли важливе місце на пострадянській території, що сприяє розвитку суспільства на гуманістичних засадах.

Про відповідальність за неповагу до суду, щоправда, у спотвореному вигляді, відомості містяться у згадуванні про один з найдавніших судових процесів – судом над Сократом. Він поплатився саме за неповагу до суду. У 399 р. до н.е. філософа та вчителя «журі присяжних» у складі 500 жителів Афін звинуватило у тому, що він не почитає богів, яким поклоняються афіняни, та вводить до пантеону нових богів. Суд вирішив, що своїми діями Сократ збиває з пантелику та навіть розбещує молодь, і запропонував йому сплатити штраф. У відповідь філософ запропонував, навпаки, нагородити його за заслуги перед Грецією. Це розізлило суддів і вони засудили філософа до смертної кари за державну зраду. Він помер у тюрмі, прийнявши сильнодіючу отруту [207].

Перший письмовий звід римського права (451 – 450 рр. до н.е.) – знаменитий Закон XII таблиць містив нормативні приписи про відповідальність за неявку до суду, яких можна віднести до приписів про відповідальність за неповагу до суду. У Таблиці I Законів XII таблиць зазначено: «1. Якщо викликають (кого-небудь) на судового розгляду, нехай (викликаний) йде, якщо (він) не йде, нехай (той, хто викликав) підтвердить (свій виклик) при свідках, а потім

веде його примусово. 2. Якщо (викликаний) вигадує причини (для неявки) або намагається сховатися, нехай (той, хто його викликав) накладе на нього руку» [70].

У трактаті «Артхашастра» (стародавня Індія) проявами неповаги до суддів вважалися дотик, замахування, удар (III.19.1). Залежно від того, яких частин тіла це стосувалося, на винуватців накладалися штрафи від трьох до 12 пан (нижньої частини), у подвійному розмірі – верхньої частини тіла, щодо голови – у чотирикратному розмірі (III.19.2 – III.19.3.). Щодо вищестоящих штраф накладався у подвійному розмірі (III.19.4) [30, с. 85].

Такі спрощені підходи до визначення санкцій застосовувались у прадавні часи досить часто.

У казці Стародавнього Єгипту «Красномовний селянин» знаходимо відомості про судовий процес того часу, з якого можна зробити висновок щодо неприпустимості критики суду і ймовірного за це покарання. Пограбований звертається до суду, але не знаходить там правди і виголошує викривальну промову, яка дивує вельможу – головуючого суддю. Той доповідає про неї фараону – цінителю ораторського мистецтва, який розпоряджається продовжити слухання справи, записувати промови і приносити йому. Промовляється ще вісім промов. За результатами грабіжника покарано, а потерпілому повернуто його майно. Проте у промовах міститься гостра критика соціальних порядків і особливо стан судочинства в цілому: «У тебе в частині правосуддя погано – його прогнали зі свого місця... твоя рука насильствує, а серце жадібне... безпеки немає в країні... Ти призначений вислуховувати, судити братів, приборкувати грабіжника, а ти заодно із злодіями... Ти злодій, це не втішно для тебе». Селянин розуміє, що такі промови небезпечні для нього, але страх не стримує його, і він продовжує свої звинувачення, разом із закликами до правосуддя: «приборкай злодія, захисти злидні... Не обманюй. Ти – великий. Ти – терези... Твій язик – стрілка терезів, твоє серце – гирі, твої уста – коромисло. Якщо ти закриєш обличчя проти насильника, хто тоді приборкає злочин? Але ти перевізник, переправляючий тільки того, у кого є гроші...» [8, с. 25].

За своїм характером ця промова чимось нагадує практику сучасної судової системи України.

У IV–VI ст. ст. у Візантії спостерігався високий рівень розвитку правової думки. Юристи були не просто зберігачами античних правових і культурних традицій. Вони адаптували римське право до нових потреб суспільства, вносячи до нього зміни і вставки (інтерполяції) до класичних текстів римських юристів. Таким чином готувався ґрунт для проведення великомасштабних кодифікаційних робіт. Саме у Візантії в середині VI ст. н.е. під керівництвом видатного юриста Трібоніана було здійснено всеосяжну систематизацію римського права, підсумком якої є Звід законів Юстиніана (*Corpus juris civilis*). Ця кодифікація аж до XI ст. залишалася не тільки найважливішим джерелом права Візантії, але й фундаментом, на якому сформувалася правова система Візантії [61].

У Книзі Другій (Титул V) Дигестів Юстиніана передбачено: «Якщо хто-небудь, викликаний до суду, не прийде, то він буде присуджений [компетентним суддею] до штрафу, але недосвідченим людям слід надати поблажливість; рівним чином якщо для позивача не має значення, щоб його супротивник з'явився саме в призначений час, то претор (суддя) звільняє (відповідача) від покарання, якщо в цей день (указаний для явки в суд) суд не відбувається. Титул VII Книги Другої містить положення щодо відповідальності осіб, які затримують силою того, хто викликається до суду, а Титул XI – якщо хто-небудь не виконає обіцянки з'явитися до суду [51].

Одним із найдавніших збірників записів звичаєвого права германців була Салічна правда, створена у 507 – 511 рр. Основний зміст документа – норми, присвячені судовому процесові, які визначають штрафи за різні правопорушення, у тому числі і за неповагу до суду. Зокрема, розділ I Салічної правди містить таке:

1. Якщо хто буде викликаний на суд за законами короля, і не з'явиться, присуджується до сплати 15 солідів.
2. Якщо ж той, хто викликав іншого на суд, а сам не з'явиться, і якщо його

не затримає якась законна перешкода, присуджується до сплати 15 солідів на користь того, кого він викличе на суд.

3. І той, хто викликає іншого на суд, у супроводі свідків повинен прийти до його будинку і, якщо останній буде відсутнім, повинен покликати дружину або кого-небудь з його домашніх для того, щоб вони сповістили його про виклик на суд.

4. Якщо ж (відповідач) буде зайнятий виконанням королівської служби, він не може бути викликаний на суд.

5. Якщо ж він буде поза волості у своїй особистій справі, він може бути викликаний на суд, як вище згадано [191].

Розділ XLIX Салічної правди було присвячено відповідальності свідків за неповагу до суду:

1. Якщо вони не захочуть прийти і якщо їх не затримає законна перешкода, кожен з них присуджується до сплати 15 солідів.

2. Якщо ж покликані до свідчення, з'явившись (на судове засідання), не захочуть показати під клятвою того, що знають, вони будуть поставлені поза законом і (понад те) кожен із них присуджується до сплати 15 солідів [191].

Розділ LVI Салічної правди регулював відповідальність за неявку до суду та невиконання проголошеної постанови:

1. Якщо хто знехтує явкою в суд, або сповільнить виконання того, що йому визначено, і не побажає увійти в угоду законним способом, тоді позивач повинен викликати його на суд перед особою самого короля [191].

Салічна правда також містила норму і щодо відповідальності за перешкоджання здійсненню правосуддя: якщо хто посміє затримати загін переслідування, коли він йде по слідах, або напасти на нього, той повинен сплатити 63 соліди» [191].

У німецькому середньовічному збірникові правових норм (Саксонському зерцалі, 1220 – 1235 рр.) також знаходимо норми щодо відповідальності за неповагу до суду.

Слід відзначити, що відповідно до цих настанов серед заходів впливу за

неявку за викликом до суду переважала майнова відповідальність у вигляді штрафу.

Положення ст. 69 Саксонського зеркала, встановлювали певні правила судочинства: там, де суд йде за указом (банном) короля, – судді повинні були мати на плечах мантії, бути без зброї, рішення повинні були приймати сидячи [190].

Таким чином, ще за тих часів раннього середньовіччя переписка із цих питань вирізнялася точністю і конкретністю, взагалі характерними для німецької правової спадщини.

Князювання Володимира Великого (980 – 1015 рр.) стало початком нового етапу в історії Київської Русі, етапу піднесення та розквіту. Володимир провів низку реформ: адміністративну, військову, релігійну. Реформаційний доробок великого князя містить і запровадження нового зведення законів усного звичаєвого права, названого літописцем «Уставом земленим», який надалі ліг в основу першого на Русі писаного зібрання юридичних норм – «Правди Ярослава» (1016) [21, с. 51].

З іменем князя Ярослава пов'язано створення першого писаного зведення законів Київської Русі – «Руської правди» [21, с. 54]. Цей правовий документ дійшов до нашого часу у 106 списках, які прийнято поділяти на три редакції – Коротку, Розширену та Скорочену [21, с. 82], або Коротку, Просторову та Широку Правду [194, с. 63].

Щоправда, їх положеннями не було чітко визначено правову регламентацію здійснення правосуддя та критеріїв правового захисту. Суд не був відділений від княжої адміністрації (за винятком церковного суду та верві – громадського суду). Безпосередні судові функції княжої юрисдикції виконували так звані огнищани – вищі службовці, які здійснювали судочинство від імені княжої влади на рівні вільних мужів [194, с. 63], а також тиуни – княжі службовці, які входили до апарату намісника й виконували частину судових функцій на місцях [161, с. 117].

З аналізу ст. 19 Короткої Правди випливає, що кримінально-правовій

охороні у зв'язку зі здійсненням судочинства підлягали саме судді – огнищани, її дія не поширювалася на звичайних людей, про що свідчить пряма вказівка. Враховуючи статус огнищанина як представника судової влади, можна вважати, що ця норма містила заборону насильства над ним у зв'язку з його діяльністю зі справляння судочинства. Вона була своєрідним прототипом сучасної заборони втручання в діяльність суду.

Положеннями пунктів 21 і 22 Руської Правди було встановлено покарання за посягання на життя і здоров'я, власність огнищанина та тиуна у зв'язку з їх особливим правовим та соціальним статусом як представників судової влади [188].

Таким чином, слушним є висновок Є. Бершова про те, що саме в текстах Руської Правди, як одного з найдавніших джерел права на теренах Української держави, що сягає XI ст., з'явилися первинні зародки спеціалізованого захисту судових органів в особах їх службовців – тиунів та огнищан – від втручання у їх діяльність шляхом вбивства, насильства, у тому числі поєднаного з незаконним заволодінням їх майном. Вчинення цих злочинів безпосередньо пов'язувалося з їх судовими функціями [19].

Чималої уваги питанням захисту суддів від посягань на їх незалежність, честь і гідність було приділено у так званих Литовських статутах, які діяли в Україні як складовій частині Великого Князівства Литовського у XVI столітті. І це за умов, коли суд не був відділений від адміністрації. Той, хто погрожував судді, той повинен не тільки відсидіти шість тижнів, але й після відбуття цього терміну – представити гідних поручителів, щоб судді були в покої...» [202]. В статутах 17 і 18 розділу 6 Литовського Статуту 1529 р. уперше було регламентовано поведінку усіх учасників судового процесу. Зазначені статутули стосувалися виключно етики суду і забезпечення правопорядку в суді. Тут її чітко викладено уже в назві: «Якби хто кого у суді штовхнув або вдарив». Злочин кваліфікувався двояко: без застосування зброї та із застосуванням. Перший випадок визначався як насильство над судом (а не просто в суді) і карався традиційним штрафом – 12 рублями і винагородою потерпілому за

ганьбу відповідно до його станової належності: «...якби хто у суді схопив рукою іншого, штовхнув, смикнув або вдарив, але не поранив, і тим самим учинив би в суді безлад, той мусить заплатити штраф дванадцять рублів грошей, а потому за безчестя – залежно від стану того» [202]. Якщо в статті 17 кваліфікуються прояви нешанобливого ставлення до суду, точніше, здійснені у суді прояви насильства, то основним завданням статті 18 була кваліфікація словесних обопільних образ учасників процесу та суддів, причому, включаючи фізичні дії насильницького характеру. Це була своєрідна новела законодавства того часу, оскільки за лайливі слова на адресу іншої сторони або суддів передбачалося покарання у вигляді шеститижневого тюремного ув'язнення. У цьому разі лайливі слова слід було розцінювати як неповагу до суду. Таким чином, положення статті 18 були певним досягненням кодифікаторів, оскільки словесне посягання на особу кваліфіковано досить детально. Крім того, остання норма статті визначала покарання за погрози суддям з боку сторін, що позиваються: «... якби хто загрожував судді, то мусив не тільки відсидіти шість тижнів, але і після відбуття цього строку мусить представити достойних поручителів, щоб судді були спокійні ...» [202].

У II Литовському Статуті 1566 р. у розділі 4 «Про суддів та про суди» особливої уваги було приділено охороні порядку під час судового розгляду та санкціям за його порушення. Відповідно до статті 3 «...урядам повітовим, зокрема судді і підсудку, належить в установлені судові терміни судити і вирішувати справи всіх станів однаково і однотипно, коли хто-небудь не з'явиться на судові засідання, то ми даємо повну силу цьому уряду процесуальним порядком виносити постанову і здійснювати виконання проти кожного, хто на судовому засіданні буде визнаний винуватим, аж до застосування останнього ступеня права». Коли відповідач, йшлося в ньому, ставши перед в'язницею в суді, вислухавши позви, не бажає відповідати по суті справи, не дочекався до кінця судового засідання, пішов геть із суду, не бажаючи бути послухним праву, тоді уряд уповноважений з такого порушника не тільки здійснити стягнення за неявку, а відразу вирішити справу по суті позви при

наявності достатніх доказів і винести постанову. Те ж саме стосується сторони, що позивається. У випадку виявлення неповаги до уряду, залишення судового засідання особа втрачає свою справу. Декрети і всі постанови суддя з підсудком повинні здійснювати у письмовій формі ...» [203]. Артикул 7 визначав: «...коли б хто-небудь, з'явившись до суду, замковий чи земський, там, на суді, або хоча б на вулиці суддю, підсудка чи писаря або кого-небудь із в'рядників ганебними словами образив, той повинен відсидіти 6 тижнів у замку чи у дворі нашому. А ображеного в'рядника задовольнити відповідно до його шляхетського стану. А коли б поранив в'рядника, тоді смертною карою повинен бути покараний, а пораненому в подвійному розмірі принести відшкодування зі свого майна. А коли б убив, такий життя і честь свою втрачає, а дітям чи близьким родичам вбитого половина з майна злочинця в подвійному розмірі повинна бути виплачена...». Згідно з артикулом 22 розділу 4 II Литовського Статуту 1566 р. «...якщо хто-небудь, будучи викликаним на сесію земського суду, не з'явиться і ніякої поважної причини своєї неявки не вкаже чи не пояснить суду, то такий повинен стороні заплатити за неявку за кожні позви 4 копи грошей, у суд одну копу з розрахунку судді 40 грошей, а підсудку – 10 грошей...» [203].

Литовський Статут 1566 р., закріпив створення земських, гродських, підкоморських судів, впровадив виборні посади земського судді, підсудка та писаря, а також гродського судді і писаря та підкоморія, які призначались воєводою або старостою. Обрання і призначення мало довічний характер, що свідчить про початок формування інституту професійних суддів: ними мали бути «люди добрые, цнотливые, расторопные, в праве умеетные, роду шляхецкого, в том повете добре оселые, не иное веры только хрестиянское» (II Литовський Статут, розділ IV, артикул 18) [203]. По обранні члени суду мали принести присягу, текст якої також наводився в Статуті (II Литовський Статут, розділ IV, артикул 19). Посилюється відповідальність членів суду за винесені рішення. Передбачена була відповідальність писаря за внесені в судові книги записи протоколів судового процесу.

У зв'язку з частими випадками насильства над возними (судовими

службовцями) з боку магнатів і шляхти, возні повинні були при врученні позовів мати при собі двох шляхтичів на випадок, якщо відповідач чинитиме опір владі. За образу возного і знищення позовів «хто б возного на справі з листами воєводи замкового або повітового зранив, або листи у нього відібравши, порвав і тим вряд не вшанував» винний підлягав 12-титижневому ув'язненню в замку, а возному-шляхтичу відшкодовулося «безчестя» (II Литовський Статут, розділ IV, артикул 6).

У положеннях Російського Соборного Уложення 1649 р. (Царя Олексія Михайловича Романова) також містилися норми про відповідальність за неповагу до суду. У статті 105 глави 10 «Про суд» встановлювалася відповідальність за такі дії: «А кого судьи велят поставити к суду, и истцу и ответчику, став пред судьями, искати и отвечать вежливо и смирно и не шумко, и перед судьями никаких невежливых слов не говорить и меж себя не бранитися. А будет кто перед судьями истец или ответчик меж себя побранятся, и кто кого из них обесчестит непригожим словом, и того, кто перед судьями кого обесчестит словом, за судейское бесчестие посадити в тюрьму на неделю. А кого он словом обесчестит, и тому велеть на нем доправити бесчестие по указу» [200]. Також, цією статтею передбачалася відповідальність і за бійку між сторонами в суді. При цьому на винуватих покладалася подвійна відповідальність: за неправомірні дії проти іншої особи та за порушення порядку в суді.

Статтею 106 глави 10 «Про суд» Соборного Уложення було передбачено відповідальність за образу судді як під час судового розгляду, так і поза судовим процесом: «А будет кто ни буди, пришед в которой приказ к суду, или для иного какова дела, судью обесчестит непригожим словом, того за государеву пеню бити кнутом или батоги, что государь укажет, а судье велеть на нем доправити бесчестие. А будет кто судью чем зашибет, или ранит, и его за то казнити, отсеки руку, да на нем же велеть судье за раны и за бесчестие доправити въдвое. А будет кто судью в приказе, или где ни буди убьет до смерти, и того убойцу самого казнити смертию же, да ис тех же его животов взяти убитого кабальныя долги. А будет тот убойца судью раня, или, убив до смерти, куды збежит, и его

сыскав по тому же казнити смертию» [200]. Таким чином, норми Соборного Уложення передбачали більш ніж вагомні заходи покарання, причому відповідальність наступала як під час судового розгляду, так і поза судовим процесом.

Наступним актом, в якому знаходимо норми щодо відповідальності за неповагу до суду, вважається Артикул військовий 1715 р., тобто часів Петра I. В Артикулі 34 глави 3 «О команде, предпочтении и почитании вышних и нижних офицеров, и о послушании рядовых» вказано, що ніхто не сміє суддів та інших осіб, які виконують покладені на них функції щодо відправлення правосуддя та виконання покарання, лаяти або іншими способами протидіяти виконанню покладених на них обов'язків. За вчинення таких дій передбачалося покарання у вигляді: обов'язку попросити вибачення, тюремне ув'язнення або смертна кара. У тлумаченні цієї норми пояснюється, що судді знаходяться під особливим захистом імператора і вчинення таких дій стосовно судді вважається, що порушник образив його величність. В Артикулі 36 глави 4 «О самовольном обнажении шпаги, о тревоге и карауле» передбачено також відповідальність за порушення порядку в суді, зокрема: якщо хто-небудь під час суду оголить шпагу і намагатиметься вдарити кого-небудь, навіть якщо при цьому не буде спричинено нікому шкоди, винуватий має бути розстріляний [14].

Під натиском, з одного боку, литовсько-польських феодалів, які поширювали на українське порубіжжя кріпацтво, і в результаті агресії Кримського ханства, з іншого, українське суспільство опинилося під загрозою знищення. У хронологічний відрізок кінця XV – XVI ст., внаслідок різкої зміни суспільно-політичного клімату на українських землях, відбулося виникнення, як запорозького так і українського козацтва у цілому, що стосувалося і судової системи.

Найвищим військовим, адміністративним і судовим органом Січі була загальна військова рада, право участі в якій мали без винятку всі козаки. Військовий суддя був другою особою після кошового отамана і часом заміняв його під іменем «наказного кошового отамана». На військовій раді його обирали

як охоронця тих споконвічних звичаїв та порядків, на яких базувався весь лад козацького життя. Універсальним джерелом права на Січі було козацьке звичаєве право, яке регламентувало процедуру виборів козацької старшини, судочинство, правила воєнних дій, порядок землекористування, порядок укладання окремих видів договорів, види злочинів і систему покарань.

На Січі склалася і досягла значного розвитку своєрідна система кримінального права. Злочинними визнавалися діяння, що посягали на військово-політичні, економічні, соціальні й моральні основи січової громади, завдавали шкоди життю, здоров'ю, честі і гідності особи. Сучасні дослідники серед об'єктів посягання виокремили такий вид злочинів як «проти порядку управління й суду» (непокора органам військово-адміністративної влади, підроблення документів, кривоприсяга й кривосвідчення в суді) [76, с. 230-231].

Значну кількість норм щодо суду та судового процесу Гетьманщини містив перший кодекс українського права – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Цей кодекс було складено на основі литовських та німецьких джерел: Литовського статуту, Саксонського зерцала та Хельмінського права [144, с. 36-37].

Питанням судочинства у цьому кодексі було присвячено окрему частину – артикул 5 «О безопасности судей и других судебных чиновников во время суда» глави 7 «О судах, судиях и других персонах къ суду надлежащих, и о содержаніи правнаго порядка въ дѣлахъ судебныхъ», який включає два пункти: «1. Кто би дерзнулъ в судебную избу съ огненнымъ оружіемъ, вніти и кого изъ судебныхъ персонъ словесно обезчестить. 2. Которий би продержатель судію или кого другого отъ членовъ судебныхъ въ судебной избѣ ругаль, ударилъ, ранилъ или въ смерть убилъ» [171, с.91-92]. Кримінально караними вважалися як присутність в залі суду зі зброєю в руках, хоча б і без висловлювання певних погроз, так і більш конкретні дії щодо фізичного та психічного насильства щодо судді та інших судових працівників. Таким чином, суд захищався від втручання у його діяльність безпосередньо під час судового процесу, однак не мав відповідного захисту поза ним.

На початку XIX ст. створюється ще одна кодифікаційна комісія на чолі з графом П. Завадським, яка провела дві експедиції по судах Лівобережжя та Правобережжя. Підсумком стали «Собрание малороссийских прав» (1807 р.) Ф. Давидовича та «Свод местных законов западных губерний» (1837 р.) А. Повстанського. «Собрание малороссийских прав» (1807 р.) Ф. Давидовича містило ряд положень, про відповідальність у вигляді штрафу за образу честі лавника. Лавник – це член магістрату, присяжний засідатель у міському суді (лаві) у містах з елементами магдебурзького самоуправління. Слід зазначити, що Ф. Давидович також сформував «Собрание малороссийских прав» на основі литовських та німецьких джерел: Литовського статуту, Саксонського зерцала та Хельмінського права, з якого безпосередньо і було взято положення §§ 164 – 166 розділу «Выписка изъ правъ въ Малороссіи употребляемыхъ, учиненная по руководству на статью: о непозволенныхъ дѣяніяхъ, и о проистекающихъ изъ того правахъ и обязанностяхъ»:

«§ 164. Если кто лавнику, сидящему въ судѣ, слово какое непригожее скажетъ, а лавникъ то свидетельствомъ другихъ товарищей своихъ двухъ или трехъ человекъ вѣры достойныхъ, которые при томъ были и укоризну слышали, докажетъ, тогда обругавшій лавника по важности обиды и безчестія наградить, а судьи штрафъ заплатитъ долженъ будетъ.

§ 165. Ежели бы кто лавнику, // въ судѣ сидящему, злобно досадилъ, и его побранилъ за то, что онъ противу его подаль мнѣніе или приговоръ, который его товарищи подтвердили; таковой досадитель всякому лавнику особливо по мѣрѣ обиды платитъ долженъ; судія же столько разъ штрафа доправлять имѣеть, сколько онъ лавникамъ обиженнымъ за безчестіе платитъ будетъ долженъ.

§ 166. Не долженъ въ судѣ одинъ другому препятствовать криком, сюда и туда бѣгая, неучтиво поступать и злословить, портя тѣмъ дѣло его и не давая ему управы; а если кто по злобѣ инако сдѣлаеть, и въ томъ свидѣтельствомъ судьи и двухъ лавниковъ будетъ уличень, тогда обиженному за обиду наградить, а судьи штрафъ заплатитъ долженъ» [201, с.149].

Хоча «Собрание малороссийских прав», як і «Права, за якими судиться

малоросійський народ» не було визнано царським урядом, проте їх норми використовувалися у судовій практиці.

Систематизація російського законодавства, проведена при Миколі I у галузі кримінального права завершилася виданням «Уложення про покарання кримінальні та виправні», 1845 р.

Глава друга «Про образу і явну неповагу до «присутнісних» місць та чиновникам при відправленні посади» розділу четвертого «Про злочини і проступки проти порядку управління» Уложення 1845 р. передбачала відповідальність за неповагу до суду. Стаття 305 встановлювала відповідальність за складання, підкидування і виставлення у публічних місцях, або у будь-який інший спосіб, але завідомо і з умислом, поширення образливих листів або інших творів або зображень, виходячи з обставин скоєного, більшою чи меншою мірою збільшуючи чи зменшуючи вину особи у вигляді або втрати деяких особливих прав і переваг, а також до позбавлення волі від двох до трьох років, або без втрати таких прав і переваг, лише до позбавлення волі від шести місяців до одного року. Стаття 306 – передбачала відповідальність за аналогічні дії, коли образи було спрямовано проти посадових осіб з метою перешкодити виконанню ними своїх службових обов'язків, винні особи каралися до позбавлення волі від трьох до шести місяців, або арешту від семи днів до трьох тижнів, зважаючи на міру їх провини. За ст. 308 до відповідальності у вигляді арешту від одного до трьох днів, або штрафу від одного до десяти рублів, притягувалися особи, які підняли образливий лист, твір або зображення, і замість того, щоб знищити або надати найближчому місцевому начальству, буде його показувати або читати, або в інші способи сповіщати інших. Стаття 309 – за образу непристойними словами або діями, завдану в «присутнісному місці» передбачала покарання або ув'язнення від трьох до шести місяців, або до арешту від семи днів до трьох тижнів. Якщо зухвалість дійде до такого ступеня, що особа дозволить собі лягати безпосередньо у «присутственном месте» або його членів, або посміє підняти на них або одного з них руку, той, у залежності від пом'якшувальних або обтяжуючих його вину обставин, піддавався або виселенню до Сибіру, або

позбавленням усіх прав стану, або тілесним покаранням батою і висилкою у Томську або Тобольську губернію, або покаранню різками і проходження від одного до двох років виправних робіт у виправній арештантській роті цивільного відомства. Однак, цією статтею було передбачено менш суворе покарання, якщо особа вчиняла такі дії без умислу у стані алкогольного сп'яніння. Відповідно до статті 310 передбачалася відповідальність у вигляді штрафу від п'ятдесяти до двохсот рублів, або арешту від трьох тижнів до трьох місяців, якщо у скаргі або іншому папері, що подається до суду, будуть поміщені вислови, прямо образливі для суду або посадової особи. Стаття 312 встановлювала відповідальність за образу, хоча вчинену і не під час судового засідання, але безпосередньо пов'язану з діяльністю особи щодо виконання нею своїх посадових обов'язків стосовно здійснення правосуддя, у вигляді взяття під варту від одного до трьох років, із позбавленням деяких особливих прав і переваг. Статті 314 та 315 містили норми щодо відповідальності за образу інших учасників судового процесу [222].

12 листопада 1864 р. в Російській Імперії було видано Статут про покарання, що призначалися мировими суддями [185, с. 260-393]. У ньому фігурувала низка правопорушень, які зараз вважалися б посяганням на честь і гідність представників влади, зокрема, «образа поліцейських та інших охоронців, службовців, судових та урядових місць (ст. 31), порушення порядку в публічних зборах (ст. 39), поява у публічному місці п'яним до безпам'ятства або огидному від сп'яніння вигляді (ст. 32), образа честі (ст. 130-138) та ін.

Проте у Положенні ані прямо, ані опосередковано немає вказівок на те, що його норми можуть бути застосованими щодо професійних суддів та інших осіб, які здійснюють судочинство.

Не було передбачено відповідальності за прояви неповаги до суду в Кримінальному уложенні від 22 березня 1903 р. Деякі юристи і політики того часу вважали, що це стало наслідком бажання правлячих верхів певним чином зменшити соціальну напругу у сфері судочинства наприкінці ХІХ ст. в результаті наростання революційних настроїв [186, с. 245]. Мотиви цього кроку стануть ще

зрозумілішими, якщо врахувати, що його було зроблено напередодні революційних подій 1905 – 1907 р. у Росії.

Суттєві зміни, і не в кращу сторону, поступово відбулися в Росії та інших державах, що виникли на території Російської Імперії як результат революційних подій 1917 року. Проголошені гасла за своїм змістом істотно відрізнялися від практики державно-правового будівництва, заснованої на пануванні комуністичної ідеології і керівної політичної сили – комуністичної (більшовицької) партії. Одними з найголовніших та перших правових актів радянської судової системи стали Декрет № 1 та Декрет № 2 про суд. Декрет № 1 проголосив скасування усіх існуючих у Росії до його прийняття судових установ, а Декретом № 2 були створені окружні народні суди як суди першої інстанції для цивільних і кримінальних справ, що не були віднесені до підвідомчості місцевих судів за Декретом № 1.

Декрет № 2 допускав застосування судами дореволюційних законів, але лише у частині, якої не скасовано декретами Радянської влади і яка не суперечила соціалістичній правосвідомості. У статті 8 Декрету № 2 прямо підкреслювалося, що в судочинстві суди керуються Судовими статутами 1864 р. (із застереженням «оскільки вони не скасовані декретами ... і не суперечать правосвідомості трудящихся класів») [50].

У поодиноких випадках дореволюційними законами у сфері кримінального права керувалися навіть революційні трибунали [50].

Декретом № 3 формально допускалася можливість застосування норм дореволюційного законодавства у порядку, визначеному Декретом № 2. Остаточна заборона на застосування судами «старих» норм послідувала лише 30 листопада 1918 р., коли ВЦВК було затверджено Положення про народні суди, у примітці до ст. 22 якого прямо містилася заборона на посилення у рішеннях і вироках на «закони повалених урядів» [50].

За короткий період функціонування в Україні урядів національно-демократичної орієнтації 1917 – 1920 рр. в основному діяли норми судочинства, які з'явилися після судової реформи 1864 р., у тому числі спрямовані на

забезпечення авторитету суддів. Проте в умовах частотої змінюваності влади в центрі і на місцях та її розбалансованості під впливом революційних подій якісь чіткі тенденції розвитку законодавства про судоустрій і судочинство не проглядалися.

Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. – перший кодифікаційний акт, що систематизував норми радянського кримінального права, якого затверджено 23.07.1922 р. і введено у дію з 15.09.1922 р. З метою встановлення єдиного кримінального законодавства і каральної політики усіх радянських республік в основу Кримінального кодексу УСРР 1922 р. було покладено Кримінальний кодекс РРФСР 1922 р. [110].

Цей Кодекс в особливій частині передбачав кримінальну відповідальність лише за публічну образу окремих представників влади при виконанні ними своїх службових обов'язків. Очевидно, що відповідальність за образу судді, залежно від кваліфікації дій винного, могла також наступати за дії, які розцінювалися як контрреволюційна діяльність або як злочини проти порядку управління. У той же час глава 5 «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи» КК УСРР містила норми, що передбачали відповідальність за образу, завдану комусь дією, а також усно або у письмовій формі [110, с. 388-389].

КК УСРР 1927 р. (доопрацьований КК 1922 р. з урахуванням положень КК РСФРР 1926 р.) у главі 2 «Злочини проти порядку управління» встановив відповідальність за публічну образу представників влади при виконанні ними службових обов'язків. Спеціальної норми про відповідальність за образу судді або учасника судового розгляду у цьому кодексі також не було. Відсутність спеціальної норми, яка передбачає відповідальність за образу судді або будь-кого з учасників судового розгляду, було пов'язано з тим, що суд не розглядався як специфічний орган держави, що являв собою частину загальнодержавного механізму, і судова влада як окрема форма державного регулювання правовідносин не виділялася [34].

При цьому варто зазначити, що у ті та пізніші часи застосування

адміністративної відповідальності в її сучасному розумінні не мало місця. І хоча у 1927 р. було прийнято Адміністративний кодекс УСРР, затверджений 2-ю сесією ВУЦВК 10 скликання, причому єдиний в СРСР, але його було присвячено виключно правовому регулюванню діяльності місцевих органів влади, без встановлення фіксованої відповідальності за порушення його приписів (перестав застосовуватися наприкінці 30-х рр. без скасування) [223, с. 51].

До КК УРСР 1960 р. було включено главу 8 «Злочини проти правосуддя», але ст.ст. 173 «Завідомо незаконний арешт, затримання або привід», 174 «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» та 175 «Примушення давати показання» було спрямовано на захист осіб, щодо яких здійснюється правосуддя, а не на захист самих учасників судового розгляду, передусім осіб, які безпосередньо здійснюють правосуддя [109].

У цілому процеси у сфері судочинства, які розпочалися після перемоги більшовицької революції 1917 р., мали виразно деструктивний характер і врешті решт перетворили суд на щось абсолютно протилежне самому поняттю «правосуддя». Суди стали знаряддям проведення в життя політики комуністичної партії, їх діяльність було відверто спрямовано на придушення опору антинародній політиці і практиці владних структур під приводом боротьби з контрреволюцією.

За таких умов важко було говорити про повагу до суду. На перше місце виступав страх перед можливими репресіями, який підживлювався практикою роботи державних органів, у тому числі судів – трибуналів. Цьому сприяла політика правлячої партії у сфері господарського будівництва, особливо в сільському господарстві в період колективізації, коли від голоду загинули мільйони людей. Спроби зберегти хоча б декілька кілограмів хліба каралися тривалим ув'язненням. Масові репресії 30-х – 50-х рр. ХХ ст. часто оформлювалися рішеннями позасудових структур, які виносилися таємно.

Після того, як в середині 50-х рр. розпочалася ліквідація наслідків культу особи Й. Сталіна, судова система країни поступово демократизувалася:

оновлювалися кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство і практика його застосування, було дещо обмежено сваволлю силових структур, обвинувачені дістали можливість використовувати право на захист, було здійснено масштабну реабілітацію жертв політичних репресій тощо. Водночас, на відміну від інших європейських країн, позбавлення волі залишилось основним видом кримінального покарання, застосовувалася смертна кара, у тому числі за економічні злочини, що само по собі було надуманим і неприпустимим.

На підвищення авторитету суду було спрямовано організацію так званих виїзних сесій, тобто слухання кримінальних справ за місцем проживання або роботи підсудних, або і за місцем скоєння злочину. У народі існувала думка, що цю практику було спрямовано на винесення найсуворіших вироків, і з цього приводу став використовуватися термін «показовий суд», хоча насправді це не завжди відповідало дійсності.

Було істотно обмежено право на звернення громадян до суду для захисту цивільних і трудових прав і оскарження у судовому порядку актів владних структур.

У цілому судова система не користувалася справжньою повагою у громадян. Для цього знадобилися подальші кроки з реорганізації судівництва.

Формально авторитет радянських суддів, а відтак і повага до них впливали з того, що відповідно до ст.ст. 105 – 109 Конституції СРСР усі суди утворювалися на засадах виборності, причому місцеві суди – населенням, а суди вищого рівня – відповідними радами депутатів трудящих [192, с. 50], пізніше – радами народних депутатів.

Фактично ж судді призначалися відповідними партійними комітетами за їх рішеннями із грифами «цілком таємно», а потім – формально висувались як кандидати на обрання за принципом «один кандидат на одну посаду судді». Обрані судді не лише були членами КПУ, але й партійними функціонерами: членами бюро партійних комітетів, уповноваженими при проведенні різних господарських кампаній, особливо на селі. Контроль за ними з боку перших секретарів райкомів, міськкомів, обкомів партії був абсолютним. Це, звичайно,

не означало, що партійні керівники втручалися у всі судові справи – це об'єктивно було неможливим. Але у разі одержання «поради» щодо результатів розгляду справи, суддя не міг не прислухатися до неї. Розплата за непослух могла послідувати не відразу, але неминуче, і попередження «покладеш партквиток» було, звичайно, не «пустим звуком». У такому середовищі притаманні людині риси характеру, зокрема, принциповість, поступово «вивітрювалися».

Ці особливості радянського «правосуддя» були досить широко відомими громадськості, а відтак прояви громадського спротиву у відносинах із суддями були нечастими, тим більше, що замість прямої норми «Прояв неповаги до судді» суд міг підібрати до винуватця іншу норму (ст.ст. 187-3 –189-1 КК УРСР 1960 р.).

До того ж судді знали про свій обов'язок проводити у життя політику партії у сфері так званої «каральної політики», тобто використання якомога суворіших кримінальних покарань і, як правило, до позбавлення волі на якомога триваліші строки. Створилося своєрідне «зачароване коло»: судді були змушені виносити якнайжорстокіші вироки, викликаючи за це зневагу народу, і за це відплачували народу ще жорстокішими вироками, розкручуючи «маховик репресій». Як у таких умовах можна було говорити про повагу до суду, хоча той і називався «народним»?

Лише в 1990 р., практично за рік до ліквідації Союзу РСР було видано Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР» від 4 травня 1990 р. [221]. У результаті в КУпАП з'явилася стаття 185-3 «Прояв неповаги до суду», а також ст.ст. 185-4 – 185-6, які за змістом наближаються до ст. 185-3 цього Кодексу (детальніше про них у підрозділі 2.1).

Такі суттєві зміни в законодавстві із цих питань було внесено на виконання положень Закону СРСР «Про відповідальність за неповагу до суду» від 2 листопада 1989 р. [63]. Відповідно до цього Закону, неповагою до суду вважалися: втручання у вирішення судових справ, погроза стосовно судді або

народного засідателя, образа судді або народного засідателя, невиконання судового рішення, безпосередній прояв неповаги до суду, перешкоджання явці до суду народного засідателя, невжиття заходів щодо окремої ухвали (постанови) суду чи подання судді.

КУпАП було доповнено ст. 185-3 «Прояв неповаги до суду», яка, в основному, повністю збереглася до теперішнього часу [89] (Відомості Верховної Ради Української РСР – 1990. – №20. – Ст. 319).

Удосконалення законодавства із цих питань відбулося уже після здобуття Україною незалежності.

Із набранням чинності Законом Ураїни від 7.07.2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» було внесено ряд змін та доповнень до процесуальних законів щодо притягнення до відповідальності за неповагу до суду, встановленої законом (ст. 134 КАС України, ст. 162 ЦПК України, ст. 74 ГПК України, ст. 330 КПК України).

Проте, із прийняттям КК України у 2001 р., статті про відповідальність за образу судді та наклеп, яких можна віднести до норм, пов'язаних з юридичною відповідальністю за неповагу до суду, було з нього виключено, що важко пояснити якимись раціональними міркуваннями.

Таким чином, можна констатувати, що впродовж останніх 25 років в Україні тривала практика непередбачуваних змін до законодавства про відповідальність за неповагу до суддів і пов'язані з ними правопорушення, що спонукає дослідників цих проблем до продовження наукових пошуків у цих сферах.

Важливими реформаторськими кроками у сферах судоустрою і судочинства в Україні після здобуття нею незалежності стало поступове запровадження демократичних принципів судівництва, поява нових ланок судової системи, демократизація судочинства, лібералізація застосування кримінального та іншого законодавства тощо. У сучасних умовах недовіра до судів і суддів уже не проглядається так відчутно, але до повної довіри до них все ще дуже далеко.

Останнім часом демократичні зрушення у судовій системі ускладнилися дезінтеграційними процесами в економіці і правовому житті та значною мірою торкнулися діяльності судів і суддів, що призвело до зменшення авторитету судової влади. Це викликало потребу у вжитті додаткових екстраординарних заходів, спрямованих на удосконалення законодавства і практики його застосування.

Проведення чергової судової реформи в Україні (або її чергового етапу) пов'язано з необхідністю посилення уваги до правової охорони честі, гідності та авторитету судової влади, судів і суддів, народних засідателів та присяжних; працівників апарату судів та учасників судового розгляду, що обумовило міжгалузеве наукове осмислення цієї проблеми.

Помітну роль у вирішенні проблем функціонування судової влади в Україні відіграв Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 р., який прийнято у новій редакції як складову Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. [66]. Невід'ємною частиною цього Закону став підрозділ, присвячений статусу суддів. Ключове місце у ньому посідають норми, які стосуються статусу професійних суддів, народних засідателів і присяжних тобто їх прав, обов'язків і гарантій здійснення ними судочинства.

Незважаючи на певні позитивні зрушення у цій сфері, суди і судді ще не досить повно виконують покладені на них завдання як і не використовують повною мірою надані їм повноваження. Не подолано судову тяганину, приймається велика кількість незаконних і несправедливих судових рішень, значна частина суспільства негативно ставиться до суддів.

Частина суддів невірно трактує право судді на розсуд при постановленні судових рішень, що сприяє проявам сваволі у судовій діяльності.

Обурення громадськості викликає поширеність корупційних діянь у суддівському середовищі. Останнім часом це викликало проведення масових акцій біля приміщень судів і в самих цих приміщеннях, що створює додаткові труднощі для судової системи. Це обумовило потребу у додаткових

організаційно-кадрових заходах, спрямованих на встановлення довіри між судовою системою і громадянським суспільством.

1.4. Повага до суду і суддів як соціальна і правова цінність

Відповідно до ч. 1 ст. 28 Конституції України «Кожен має право на повагу до його гідності» «як сукупності рис, що характеризують позитивні моральні якості, честь, достойність, як і усвідомлення людиною своєї громадської ваги, громадського обов'язку, самоповаги» [29, с. 236].

У стосунках з іншими особами суддя має право вимагати поваги до себе також як до представника держави, який здійснює судочинство. Водночас він зобов'язаний поважати людську гідність учасників судового процесу та інших осіб, дотримуватися вимог правової культури при виконанні суддівських обов'язків.

Відомий російський юрист імперських часів І. Енгельман зазначав, що, захищаючи права окремих осіб, суд захищає все чинне право, весь устрій життя цілого народу [246, с. 60].

Серед гілок державної влади судова влада посідає особливе місце, адже саме суд має усі важелі для здійснення справедливого судочинства на основі закону і моралі, а іншими словами – для здійснення захисту соціальних і правових цінностей суспільства, прав людини і громадянина, що надані Основним Законом держави. Тому цілком правомірними є вимоги законодавства про взаємну повагу представників громадянського суспільства до суду та суддів, як ключових осіб, яким надано державою повноваження у вирішенні важливих питань правового характеру, а також потребою у збереженні правил людського співіснування. Із часу свого народження судова влада, на противагу «владі сили», є владою мудрості, розсудливості, справедливості, владою пошуку істини. Не даремно, починаючи з первинних форм своєї реалізації, судова влада надавалася тим особам, які користувались у суспільстві найбільшим авторитетом.

У зв'язку із цим, як вважає М. Сірій, судова влада має вважатися

«соціальним авторитетом аполітичного наповнення» [195, с. 5].

Це висловлювання вважаємо спірним. Стверджувати, що діяльність органів судової влади є поза політикою, навряд чи має сенс. Адже всі органи держави, у тому числі і суд, проводять у життя закони держави, а шляхом застосування цих законів втілюється в життя правова політика держави, яку, звичайно, не можна ототожнювати з проявами політиканства, тобто проголошенням політичних гасел виключно для популяризації власної особистості.

Організація та здійснення судочинства базуються на правових принципах, закріплених у Конституції України (ст. 126) та Законі України «Про судоустрій та статус суддів» (ст. 6), серед яких одними з найважливіших є принцип незалежності і пов'язаний із ним принцип недоторканності суддів.

Незалежність судді (суддівська незалежність) являє собою одну з ознак, які дозволяють вважати державу правовою. Слід погодитися з академіком С. Ківаловим, що «у цьому розумінні незалежність суддів слід розглядати як їх право вільно і без стороннього втручання у межах закону приймати процесуальні рішення» [164, с. 80].

Значення принципу незалежності суддів полягає у створенні суддям умов для здійснення правосуддя, за яких вони могли б розглядати справи і приймати рішення відповідно до Конституції, законів та інших правових актів, керуючись своїм внутрішнім переконанням і правосвідомістю, заснованими на дослідженні всіх обставин справи у сукупності [248, с. 58].

А. Коні справедливо зазначав, що до судді «слід пред'являти високі вимоги не лише у розумінні знань та вмінь, але й у розумінні характеру, проте вимагати від нього героїзму неможливо, та й не має потреби. Досить захистити їх від умов, що дають підстави для розвитку малодушності і вимушеної послужливості» [101]. Таким «відмежуванням», що дозволяє забезпечити судді умови для неупередженого здійснення правосуддя, і є недоторканність судді.

На думку Д. Притики, ідея сильної судової влади може залишитися лише декларацією, якщо не буде створено належних гарантій особистої незалежності і

процесуальної самостійності суддів [103, с. 621]. А судочинство може стати правосуддям у буквальному розумінні цього слова лише у разі, якщо воно здійснюється незалежним суддею, зазначає Ю. Полянський [164, с. 82]. Ці «формули», зазначають вчені, були прописані і в Конституціях СРСР 1930 і 1977 рр., і в Конституціях Української РСР 1937 і 1978 рр., проте, радянське судочинство не було і не могло бути незалежним. При цьому йшлося не про систематичне втручання ззовні у розгляд конкретних справ, а про залежність суддів – членів КПРС, що мала прояв в іншому, а саме у їх цілковитій пов'язаності з лінією і настановами партії.

Однак, як зазначав О. Кутафін [119, с. 345], докорінні заперечення незалежності суддів є глибшими, вони пов'язувалися з класовим протистоянням в суспільстві. Як приклад, М. Клеандров [86, с. 66] навів слова колишнього Генерального прокурора СРСР і водночас організатора масових політичних репресій А. Вишинського, який у підручнику для юристів «Судоустройство в СССР» 1936 р. писав: «Коли ми підкреслюємо принцип «незалежності» суддів у пролетарській державі, то ми заперечуємо їх незалежність від пролетарської держави, від робітничого класу, від його загальнодержавної політики. Ми заперечуємо тим самим можливість існування в державі якоїсь особливої судової політики, на відміну від загальної політики, ми заперечуємо можливість існування суддів, які як працівники державного апарату відрізнялися б особливою недоторканністю, мали б якийсь особливий імунітет, що звільняє їх від відповідальності перед своєю державою, перед своїм урядом, перед своїм класом...» [86, с. 66].

Природно, що проведення у життя подібних «настанов» суперечило б сучасному розумінню статусу суддів як представників судової влади в демократичному суспільстві. Відтак найважливішим завданням судової реформи, розпочатої в Україні 1992 р., було реальне забезпечення незалежності суддів [164, с. 83]. Відповідні кроки у цьому напрямку вживаються і дотепер.

Суспільна довіра та повага до судової влади є гарантіями ефективності правосуддя. Чинна Конституція України пішла шляхом максимального

розширення функцій суду, визнаючи судову систему самостійною гілкою державної влади та поширюючи її юрисдикцію на всі правовідносини, що виникають у державі (ч. 2 ст. 124). Суспільну значущість функціонування судів підсилює і положення ст. 55 Основного Закону, яке передбачає право людини звернутися до суду по захист своїх прав. Право на справедливий судовий розгляд гарантується ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), яка вказує, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Усе це, на переконання Л. Тацій, є свідченням того, що суд – це основна, найбільш авторитетна і дієва інстанція, куди особа може звернутися по захист своїх життєво важливих інтересів, і саме суд повною мірою може надати їй такий захист [213, с. 75-76].

Суд або судді є суб'єктами, які здійснюють правосуддя, зазначає Л. Тацій. Проте, слухним є запитання, яке ставить Ю. Полянський, хто ж власне здійснює судочинство: суд чи судді? [164, с. 81].

Законом України «Про судоустрій та статус суддів» визначено організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні. Статтею 15 цього Закону надано визначення складу суду: справи в судах розглядаються суддею одноособово, а у випадках, визначених процесуальним законом, – колегією суддів, а також за участю народних засідателів і присяжних [69].

Суд як узагальнене поняття конституційного і судового права являє собою державний орган, який посідає особливе місце у системі механізму державної влади, є самостійним і незалежним від інших органів державної влади відповідного рівня. Суд складається із суддів – представників (носіїв) судової влади, тобто посадових осіб, які призначаються в особливому, установленому законом порядку і виконують свої обов'язки на професійній основі [106, с. 71]. Суддя – не просто людина, а посадова особа, наділена публічними повноваженнями щодо здійснення судової влади.

Статтею 4-6 ГПК України визначено склад господарського суду: у складі одного судді, колегії суддів у складі трьох суддів, колегії суддів у складі

непарної кількості суддів [43].

Пунктом 3 ч. 1 ст. 3 КАС України визначено поняття суду у справі адміністративної юрисдикції – судді адміністративного суду, який розглядає й вирішує адміністративну справу одноособово, або колегії суддів адміністративного суду [90].

У пункті 23 ч. 1 ст. 3 КПК України міститься такий перелік суддівських посад: голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені брати участь у судочинстві, а також присяжні. Визначення понять суду першої, апеляційної та касаційної інстанцій у цьому Кодексі наведено у п.п. 20 – 22 частини першої цієї статті.

Статтею 18 ЦПК України встановлено такий склад суду в судах різних інстанцій: одноособово суддя, який є головуючим і діє від імені суду; колегія у складі одного судді і двох народних засідателів, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді; колегія у складі трьох суддів; колегія у складі не менше трьох суддів [232].

«Грамотичне тлумачення визначає зміст закону по словах, а логічне – тлумачить слова відповідно до їх змісту», зазначав Є. Васьковський [28, с. 92]. Тож, не слід у принципі змішувати поняття «суд» та «суддя», оскільки вони не є тотожними, особливо при застосуванні ст. 185-3 КУпАП. Термін «суддя», як правило, завжди асоціюється з посадовою особою, якої наділено публічними повноваженнями щодо здійснення судової влади та виконує свої обов'язки щодо здійснення судочинства на професійній основі.

Проте відповідно до ч. 2 ст. 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» «суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд», тобто також певною мірою ототожнюється із судом.

Народні засідателі і присяжні під час розгляду і вирішення справ

користуються повноваженнями судді, виконуючи обов'язки, визначені пунктами 1 – 5 ч.4 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Вони мають таке ж право на самоповагу і повагу до себе інших осіб, як і професійні судді. Це ж стосується і професійних суддів, які, беручи участь у судочинстві, не наділені особливими прерогативами з процесуального керівництва, як їх колеги, що головувають у судових засіданнях. Проте вони можуть брати повноцінну участь у з'ясуванні обставин справи, ставити питання учасникам процесу, брати участь у колективному вирішенні клопотань та інших питань, визначених процесуальним законом, колективно приймати судові рішення.

Відповідно до ст.ст. 221 та 221-1 КУпАП справи про адміністративні правопорушення розглядають районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді), місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України [89].

Найважливішим принципом судоустрою, що визначає правовий статус суддів, є передусім незалежність судді, причому, слід зазначити, що незалежність реальна, а не просто декларування незалежності відображає ставлення суспільства до судової влади.

Для забезпечення реальної незалежності суддів важливим є не тільки і не стільки нормативне закріплення основних стандартів незалежності, а реальне втілення у життя уже напрацьованих принципів. Гарантії незалежності суддів Ю. Полянський поділив на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх належать: свідомість кожного окремого судді, розуміння ним свого державного і професійного обов'язку, високий рівень особистої відповідальності за доручену справу, психологічна стійкість і здатність не піддаватися будь-якому протиправному зовнішньому впливові. Зовнішніми гарантіями є повага з боку громадянського суспільства та його суб'єктів до судової влади та її представників, заходи держави, її органів і посадових осіб щодо забезпечення належних умов для запобігання спробам і припинення фактів протиправного впливу, притягнення винуватців до встановленої законом відповідальності, включаючи застосування відповідних заходів до самих суддів, схильних

поступитися своєю незалежністю з корисливих та інших неправомірних мотивів [164, с. 85-86].

Внутрішня незалежність – так званий «внутрішній імператив», а саме переконаність судді в необхідності усіма доступними способами захищати свою незалежність від протиправних посягань.

Незалежність суддів є загальновизнаним міжнародно-правовим принципом. Бангалорськими принципами поведінки судді від 19.05.2006 р., схваленими Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23, принцип незалежності названо цінністю № 1. Незалежність судових органів є передумовою верховенства закону і засадничою гарантією справедливого розгляду справи в суді. Тож суддя повинен відстоювати і зразково реалізовувати принцип незалежності судових органів у його індивідуальному та інституційному аспектах. Зокрема, суддя повинен виконувати свою професійну функцію незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння права, незалежно від стороннього впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого чи опосередкованого, що здійснюється з будь-якої сторони та з будь-якою метою [15].

Незалежність суддів не обмежується рамками чисто правових приписів, а включає моральні вимоги щодо додержання професійного обов'язку поза залежністю від будь-яких впливів та втручань. Отже, судова незалежність, робить висновок В. Городовенко, містить у собі як правові, так і моральні вимоги [42, с. 117]. З позиції етичних вимог, особливість професії і службового стану судді полягає в наявності морального права вирішувати долю інших людей. Наділення правом бути суддею означає суспільну довіру до нього. Тому, для громадян суддя і поза судовим засіданням залишається суддею [42, с.110].

О. Кваша слушно зазначив, що суддям важко протидіяти порушенням прав людини через відсутність можливості належного виконання судом своїх конституційних функцій. У цьому можна переконатися зі ЗМІ, де висвітлюються непоодинокі випадки стороннього прямого чи опосередкованого впливу на роботу суддів. Зазначене підтверджується і проявами впливу в різноманітних

формах: безпідставних скаргах на суддю, які не є процесуальними, організації кампаній у ЗМІ щодо особистості суддів, пікетування роботи суду, незаконних депутатських запитів по конкретних кримінальних провадженнях, публічного обговорення судових процесів та критики судді до винесення остаточного вироку і набрання ним законної сили, вимагання прийняти те чи інше рішення, погроз фізичного впливу, подекуди вказівок та службового тиску тощо [84, с. 229-230].

Підтверджують вищезазначене і дані емпіричних досліджень про здійснення тиску на суддів. Вони показали, що у вітчизняній практиці зовсім не виключається сторонній вплив на суддів з метою коригування його рішень. Недосконалість законодавства, нестійкість економічного становища держави, незавершеність її становлення як правової, повільне формування громадянського суспільства залишають досить широкі можливості зовнішнього (державного, суспільного) і внутрішнього (корпоративного) впливу на процес прийняття рішення [141, с. 118-119]. Досліджуючи принципи механізму внутрішньосистемних правовідносин (співвідношення управлінських процесів у самій судовій системі і принципу незалежності судової влади) на перше місце Л. Москвич ставить спрямованість судової незалежності на забезпечення суддів від будь-якого впливу з боку суб'єктів, які перебувають за межами організаційних структур судової влади [141, с. 119]. Соціальну цінність незалежності суддів, Л. Москвич визначає тим, що її наявність є необхідною передумовою неупередженості і справедливості судових рішень. Разом із тим, ця цінність не є абсолютною, оскільки має низку обмежень, до числа яких належить і потреба співвідносити її з відповідальністю і прагненням до єдності судової практики, принаймі, у межах, в яких це знижує правову невизначеність [141, с. 120].

Свідченням тиску на суддів є результати моніторингу стану незалежності суддів, здійсненого Центром суддівських студій у співпраці з Радою суддів України в рамках реалізації Проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» [72, с. 1].

Учасниками опитування – суддями – делегатами XII позачергового з'їзду суддів України, що відбувся 19 – 20 червня 2014 р. у Києві, було визначено найбільш значущі фактори, що негативно впливають на стан незалежності суддів: пониження політиками авторитету судової влади, політична заангажованість та непрофесіоналізм засобів масової інформації (телебачення, друковані ЗМІ, Інтернет), публічне оцінювання судових рішень посадовими особами [72, с. 8].

За результатами опитування організатори оцінювання надали висновок: суддям не слід чекати, коли політики припинять використовувати суди у своїй боротьбі за владу та знищувати своїми висловлюваннями і діями повагу до інституту судової влади. Політикам завжди вигідніше мати «кишенькові» суди та суддів, яких потім можна використовувати як «хлопчиків для побиття» у своїх політичних баталіях. Зрозумілим є той факт, що шлях до незалежності є важким, і передусім самі судді повинні відстоювати свої права та боротися за свою незалежність, бути зацікавленими у позитивних зрушеннях у цьому напрямку [72, с. 9].

Ефективним засобом для цього може бути судове переслідування осіб, які своїми діями посягають на авторитет судової влади. Проте це не знімає відповідальності за вжиття відповідних заходів з представників інших органів державної влади, зокрема, правоохоронних органів.

Щодо відносин судової влади і засобів масової інформації організатори оцінювання констатували часткову або повну відсутність взаємопорозуміння, зазначивши, що журналісти не є цільовою аудиторією, а тільки передавачем інформації цільовій аудиторії, а конкретний ЗМІ – каналом комунікації. Демократичні цінності, яких активно декларує та підтримує Україна, мають стати визначальними у відносинах між суддями та громадянами й журналістами як посередниками у цих взаєминах. Основною цінністю є свобода ЗМІ, думок, виявлення поглядів. Водночас, свобода слова має узгоджуватися з правом людини на справедливий та неупереджений суд. Судова влада та ЗМІ приречені на подолання взаємної підозрливості та недовіри. Тільки клопітка, постійна та

цілеспрямована діяльність на встановлення довіри між судом та ЗМІ надасть можливість формування у суспільстві сталих усвідомлень про суспільну цінність незалежності суддів та свободи слова [72, с. 10-11].

Серед індикаторів Моніторингу стану незалежності суддів в Україні [139, с. 8-12] відповідно до міжнародних стандартів досліджувався й обов'язок поважати суд та його незалежність. Респондентами анонімного опитування були: судді місцевих та апеляційних судів з усіх регіонів України, судді вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України; адвокати (м. Київ та Київська область, Тернопільська область).

Під час опитування майже 70% суддів відповіли, що вони відчують неправомірне втручання в позицію суду під час розгляду справи судом, і ця ситуація зберігається уже багато років (2007р. – 71%; 2008р. – 77% ; 2009 р. – 70%; 2014 р. – 69,3%). Найбільшою мірою це стосується учасників мітингів та пікетувань – 61,5%, членів політичних партій – 48,2%, представників ЗМІ – 47,3%, народних депутатів – 45,4%, активістів громадських організацій – 45,4%. Як свідчить практика, таке втручання найчастіше відбувається під час розгляду суспільно резонансних справ [139, с. 21-22].

Адвокати у своїх відповідях неправомірне втручання в діяльність суду під час судового розгляду справ трактують дещо інакше, ніж судді. 91,7 % опитаних адвокатів констатують, що їм відомі факти намагання вплинути на позицію суду під час розгляду судових справ (а самі судді – 69,3%). Найбільший вплив неправомірного втручання, на думку адвокатів, походить від голів судів, в яких розглядається справа – 76,1%, прокурорів – 76,1%, керівників та суддів судів вищих інстанцій – 65,0%, народних депутатів України – 59,8%, сторін по справі та їх представників – 58,1%. [139, с. 23-24].

За результатами зазначеного опитування, експертами зроблено висновок, що незалежність суддів не завжди поважають ні народні депутати, ні урядовці (57,3% та 47,1% відповідно), ні журналісти (47,9%). Самі результати цієї статистики підривають основні постулати демократичної держави та ставлять під загрозу не лише її економічне процвітання, але й саме її існування. Адже в

країні, де не існує справжньої поваги до суддів та їх незалежності, важко говорити про справедливість та права людини [139, с. 41].

Як вихід із цієї ситуації, для обстоювання авторитету суддів та поваги до суду необхідно не лише підвищувати професійність суддівського корпусу, але дбати про його репутацію. Адже «цінності, що створюють репутацію, говорять самі за себе – це справедливість, неупередженість, об'єктивність, чесність, прозорість, професіоналізм, відкритість та компетентність» [139, с. 46].

Наявність таких позитивних якостей у судді, перевірених досить тривалим часом перебування його на посаді, свідчить про позитивну репутацію, їх відсутність – репутацію негативну.

Вважаємо за потрібне повторити подібне соціологічне опитування приблизно через рік, коли в Україні наберуть чинності і стануть у повному обсязі діяти законодавчі акти, спеціально присвячені підвищенню рівня поваги до суддів і судової системи у цілому, і визначити, в який бік змінилися показники поваги до суддів.

Для правильного розуміння поняття «повага» є потрібним визначення його смислового значення, який у термінологічній літературі визначається: «почуття шани, приязне ставлення, що ґрунтується на авторитеті» [29, с. 992].

Зі свого боку, вважаємо, що зазначений термін має різні відтінки залежно від сфери його вживання.

По-перше, це стосується стосунків між пересічними людьми або людськими спільнотами на ґрунті позитивного ставлення до особистих якостей одних людей до інших, переважно у буденних, побутових стосунках. Йдеться передусім про позитивну оцінку певних людських якостей. В основі такої поваги лежать в основному чуттєві, моральні та юридичні критерії.

Таке ставлення найчастіше буває взаємним, що є важливою умовою гармонізації суспільних відносин.

По-друге, повага може виникати до людей, які виконують важливі соціальні функції, зокрема, до служителів релігійного культу, незалежно від характеру особистих стосунків. Така повага може поширюватися на духовенство

у цілому, незважаючи на негативні риси окремих священників, хоча, як вважає А. Жалінський, це буває зазвичай рідко [57, с. 234]. Для того, щоб дійти конкретних висновків, варто прослідкувати тенденцію притягнення суддів до кримінальної відповідальності і звільнення їх з посад у результаті посилення протидії корупції та злочинам проти правосуддя.

Цінність зазначених, звичайно ж анонімних опитувань, значною мірою знижується тим, що вони у цих випадках не містять конкретної інформації про факти неправомірного втручання у судочинство. Далеко не завжди сам суддя, якщо він піддався незаконному впливові чи тиску, не буде про це публічно згадувати. Це малоімовірно і тоді коли суддя, так би мовити, делікатно відмовив прохачеві, а точніше – нахабі, вчинивши при розгляді конкретної справи суворо на підставі закону. У деяких державах, зокрема, в Російській Федерації, декілька років тому на суддів було покладено обов'язок повідомляти про факти звернення подібного роду безпосередньо перед початком судового розгляду. Така практика навряд чи може бути застосована в Україні, якщо взяти до уваги комплекс психологічних якостей українських суддів, для яких розголошення таких фактів являло б собою додаткову психологічну напругу. Це, звичайно, не стосується випадків, коли втручання у судочинство набуває кримінально-правового забарвлення.

По-третє, безумовним поваговим нормативом для суддів є повага до держави, державного і суспільного ладу, знову ж таки, поряд із певними критичними застереженнями проти державної політики з боку окремих соціальних верств і громадян. Лише деякі індивідууми із втраченими соціальними орієнтирами можуть розглядатися як такі, що повністю або частково дотримуються антисоціальних поглядів.

Повага до суспільства та його представників: повна чи з деякими застереженнями, є важливою умовою соціальної стабільності, як і правових засад життєдіяльності суспільства.

У зв'язку із цим ступінь поваги суспільства в цілому до суду є важливим показником громадської правосвідомості, чутливим барометром, показником

ступеня суспільної довіри до влади в цілому.

Нерозривне поєднання забезпечення незалежності суддів і відповідальності за неповагу до них передбачено у ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Застосування усіх передбачених у ній гарантій незалежності пов'язується також з відповідальністю суду і судді (п. 6 ч. 4 ст. 48 цього Закону).

Повага до суду є важливим елементом загальної і правової культури, гарантією своєчасного розгляду та вирішення справ різних категорій у суді. Водночас не слід забувати, що і суд (суддя), зобов'язаний зі свого боку підтримувати авторитет судової влади у суспільстві і власними морально-етичними складовими судового статусу [23, с. 242], а також шляхом притягнення до відповідальності осіб, які виявляють неповагу до суду.

Поважати професійну честь і гідність судді – це визнавати посадову особу судової влади правомочною представляти судову владу і не вчиняти будь-яких дій, які завдають шкоду або перешкоджають здійсненню її професійних функцій. Ці дії, на переконання Л. Москвич, свідчать, у першу чергу, про те, що людина по суті не визнає статусу судді, його здатності вирішувати усі правові конфлікти на основі загальних правових норм, не визнає також обов'язковості рішень судді, ігнорує судову (а відтак, і державну) владу в цілому [204, с. 47-48]. Така поведінка заслуговує на покарання. Разом із тим, і судді зобов'язані захищати свою незалежність. Держава, закон, суспільство у принципі не можуть до кінця захистити незалежність суддів. Вони можуть створити умови для захисту незалежності, але основний тягар лежить на самому судді. Він повинен вміти протистояти найгрубішому тиску [57, с. 234], хоча це пов'язано з додатковими життєвими складнощами і підвищеною нервовою напругою.

У зв'язку із цим варто підкреслити, що творцями поваги до суду і судочинства є насамперед самі судді, від поведінки яких залежить ступінь поваги або неповаги до окремих суддів і судової системи у цілому. І це стосується передусім додержання ними вимог закону при розгляді судових справ.

Практика судочинства виробила певну нормативну модель, тобто сукупність правил поведінки при розгляді справ судами. Ці правила мають загальноцивілізаційний характер. Вони можуть стосуватися усіх публічних заходів: зборів, засідань, публічних захистів дисертацій тощо. У результаті виробилися певні правила участі в них, засновані на взаємній повазі учасників і вирішенні питань у прийнятних для них формах.

Навички культури поведінки виробляються у суддів у процесі професійної підготовки і практики судочинства і мають прищеплюватися учасникам процесу, навіть правопорушникам, та іншим особам, які беруть участь або присутні у судових засіданнях. У результаті виробляється певний стереотип поведінки судді, коли офіційність виключає будь-які прояви фамільярності у взаємному спілкуванні.

З одного боку, правопорушник, як і інший громадянин, має право на повагу до своєї людської гідності (ч.1 ст. 28 Конституції України), і його гідність не може принижуватися представниками влади, включаючи суддів. З іншого боку, він має враховувати становище судді і не шкодити сам собі, конфліктуючи з ним. Цим повинні керуватися також інші учасники процесу і присутні. Нагнітання конфліктних ситуацій ніколи не йшло на користь справедливому судочинству.

Ця нормативна модель зафіксована у кодексах і відомчих нормативних актах, що стосуються організації роботи судів і оцінки правопорушень при розгляді справ у судах.

Як прояв справедливості та об'єктивності з боку суду, громадськість розглядає адекватне врахування ним обставин, які впливають на підстави і характер юридичної відповідальності правопорушника.

Так, обставинами, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, є:

- 1) щире розкаяння винного;
- 2) відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення завданої шкоди;

- 3) вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігові тяжких особистих чи сімейних обставин;
- 4) вчинення правопорушення неповнолітнім;
- 5) вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

При цьому орган, посадова особа, які вирішують справу про адміністративне правопорушення, можуть визнати пом'якшуючими й обставини, не зазначені в законі (ст. 34 КУпАП).

Обставинами, що обтяжують відповідальність, визнаються:

- 1) продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її;
- 2) повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу уже було піддано адміністративному стягненню, або вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила злочин;
- 3) втягнення неповнолітнього у правопорушення;
- 4) вчинення правопорушення групою осіб;
- 5) вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин;
- б) вчинення правопорушення у стані алкогольного сп'яніння (ст. 35 КУпАП).

При цьому органів, наділеному адміністративною юрисдикцією надано право не визнавати обтяжуючою обставиною вчинення правопорушення у стані сп'яніння за аналогією зі ст. 68 КК України.

При розгляді справи про адміністративне правопорушення суд має можливість врахувати усі ці обставини з урахуванням п'ятикратної різниці між максимальною і мінімальною санкцією ст. 185-3 КУпАП. Більше того, суддя має право при малозначності порушення звільнити порушника від відповідальності і обмежитись усним зауваженням (ст. 22 КУпАП).

Забезпечення справедливості при вирішенні питання про відповідальність порушника сприяє усуненню можливих ексцесів з його боку або вчинення ним

нового правопорушення і нормалізації судового розгляду. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне проаналізувати адміністративну практику у цій частині в різних місцевостях України.

Не випадково у п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод на перше місце поставлено право людини на справедливий суд. Відповідність судового рішення принципів справедливості пересічний громадянин може в основному оцінити такою ж мірою, як і фахівець у галузі права.

Безумовно, це також сприяє виробленню поваги до суду і підвищенню авторитету суддів.

Як уявляється, поняття «повага до суду» як родове поняття стосовно поваги до когось - чогось -, тобто поваги взагалі може стосуватися:

а) суду як інституту держави і суспільства, який є уособленням справедливості для всіх членів суспільства;

б) суду як державного органу, в якому здійснюється судочинство (наприклад, Печерський районний суд м. Києва), повага і довіра до якого з об'єктивних і суб'єктивних причин піддається останнім часом серйозним випробуванням;

в) судді, який одноособово розглядає справи окремих категорій;

г) судових складів (троє або більше суддів), які ухвалюють судові рішення більшістю голосів і несуть за це колективну відповідальність, у тому числі ті судді, які не підтримали позицію більшості, висловивши письмово окрему думку і врешті-решт виявилось, що саме вони мали рацію. Думається, що в таких випадках вони у принципі заслуговують на ще більшу повагу, ніж їхні колеги;

д) органи, які становлять інфраструктуру судової влади (Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада юстиції, Державна судова адміністрація тощо).

У разі, якщо справа розглядалася судом першої інстанції, наявність окремої думки мала б розглядатися, незважаючи на позицію сторін, як самостійна підстава для перегляду судового рішення в апеляційному порядку,

що, видається, слід передбачити в законодавстві.

Зазначені критерії щодо поваги або неповаги до суддів не можуть стосуватися присяжних, навіть у разі, коли висловлені ними думки діаметрально суперечили позиції професійних суддів. При цьому, слід враховувати, що професійні судді і представники народу можуть керуватися різними критеріями при постановленні вироків, і при цьому останні не несуть ніякої юридичної відповідальності за свою позицію по справі.

У цілому ставлення народу до суду і суддів може бути в основному позитивним, негативним або індиферентним, що не виключає певних критичних оцінок з боку суб'єктів громадянського суспільства та окремих громадян з урахуванням їх життєвого досвіду, у тому числі внаслідок спілкування з представниками судової влади. Ставлення учасників процесу та інших громадян до окремих суддів залежить від результатів судового розгляду, тобто законності й обґрунтованості судових рішень і в кінцевому підсумку – їх справедливості.

Суд, як юридична особа публічного права, у процесі своєї діяльності взаємодіє з іншими органами державної влади, юридичними і фізичними особами за умови, що така взаємодія не пов'язана зі здійсненням судочинства і з вимогами суду і суддів щодо характеру судових рішень.

Як зазначив Ю. Полянський, правильне сприйняття понять «суд» і «суддя» («судді») з точки зору їх повноважень є важливим для правильного розуміння визначення таких категорій, як незалежність судді, співвідношення з його свободою при вирішенні питань процесуального характеру. Свобода суддівського розсуду реалізується лише у межах завдань судочинства і може розглядатися як частина суддівської незалежності, проте її не можна ототожнювати із суддівською сваволею [164, с. 82].

Серед суддівських чеснот, які поважаються суспільством, особливе місце посідає незалежність суддів. Цей принцип зафіксовано у ч. 1 ст. 129 Конституції України, відповідно до якої «Судді при здійсненні судочинства незалежні і підкоряються тільки закону». Важливість цього принципу підкреслюється тим, що на суддю не просто покладається обов'язок бути незалежним, а він аргіорі

визнається таким, що, на жаль, далеко не завжди має місце у дійсності. Крім того, формула «влада-підпорядкування» стосується відносин між людьми, а не суддів з нормами законодавства. Тому пропонуємо викласти зазначене положення у такій формі: «При здійсненні судочинства судді повинні діяти незалежно, керуючись лише законом» (а не підкоряючись закону).

Суддівська незалежність проявляється у певній свободі суддівського розсуду у межах закону, звичайно, за винятком явної сваволі, яка не має нічого спільного із суддівським розсудом як результатом розсудливості судді (розсудливий – здатний мислити, міркувати, діяти правильно і розумно, обґрунтований, вмотивований [150, с. 197]).

На думку Ю. Полянського, яку ми поділяємо, суддівський розсуд збігається з внутрішнім розумінням незалежності судді, а не лише від його забезпечення, захисту від зовнішнього неправомірного впливу [164, с. 82].

Суддівський розсуд має найважливіше значення при оцінці суддею суперечливих доказів, які є у його розпорядженні, а також при тлумаченні ним суперечливих за змістом правових норм, які застосовуються при розгляді справи. Тут ідеться не про нормативне, а про індивідуальне тлумачення, потреба в якому може бути обумовлена недосконалістю нормативного акта, зокрема, існування в ньому положень, які суперечать одне одному.

Право на суддівський розсуд може бути пов'язано з правом на індивідуальне тлумачення норм законодавства, на підставі чого у судді виникає переконання у правильності обраної ним правової позиції.

На думку Я. Яценко, є невиправданим одночасне існування в юридичному обігові таких понять, як «переконання судді» і «суддівське переконання». Але ж це по суті синоніми, і їх використання ніяким чином не впливає на їх зміст. Проте думка автора об'єднати їх у понятті «суддівський розсуд» теж є спірною [253, с. 7]. У подібних випадках у свідомості судді спочатку виникає певне переконання стосовно застосування закону, а потім це переконання матеріалізується у відповідних діях і процесуальних документах.

Незалежність суддів, поєднана з усвідомленням ними своєї

відповідальності перед суспільством, сприймається у суспільній свідомості як важлива соціальна цінність і надбання сучасного демократичного суспільства. Судочинство може лише тоді вважатися правосуддям, коли воно здійснюється незалежним суддею [164, с. 82].

Проте сучасну суспільну думку навряд чи можна розглядати як щось монолітне, оскільки певна частина суспільства, важко сказати, яка саме, розглядає суд як засіб використання своїх особистих забаганок. Саме це породжує досить численні спроби протиправного впливу на суди.

Але основна, здорова частина суспільства все ж зацікавлена в реальному забезпеченні незалежності суду для захисту прав, свобод та інтересів усіх і кожного. Суспільний вплив на ці процеси не можна як переоцінювати, так і недооцінювати.

Відповідно до ст. 1 Кодексу суддівської етики, затвердженого XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 р., «Суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону і принципу верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість і справедливість суду» [95]. Що ж стосується ст. 2 Кодексу, відповідно до якої «суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень...»: уникати, чи не уникати, залежить виключно від судді. Отже, початок цієї статті доцільно викласти конкретніше, а саме: «Суддя має протистояти будь-якому незаконному впливу...» і далі за текстом.

Аналіз тексту Кодексу свідчить, що етичні норми, які містяться в ньому, тісно переплітаються з правовими нормами, що визначають статус суддів. Адже не випадково вимога до судді дотримуватися правил суддівської етики міститься не лише у Кодексі суддівської етики, але й у п. 4 ч. 4 ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». У зв'язку із цим викликають заперечення положення ст. 4 Кодексу, відповідно до якої «порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватись як підстави

для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності...» Невже поява судді у громадському місці у стані сильного сп'яніння не може бути підставою для дисциплінарної відповідальності? Вважаємо за потрібне виключити зазначене застереження із тексту Кодексу.

Неабияке значення має становлення думок про суддів з боку громадян, які були, є і потенційно можуть стати учасниками судового розгляду у конкретному міському або районному суді. У зв'язку із цим для зазначених громадян інформація про ділові і моральні якості окремих суддів має більш вагоме значення, ніж питання «чи довіряєте Ви судовій владі України?» Впродовж останніх років стало уже звичаєм надавати негативну відповідь на останнє запитання, чим значною мірою штучно створюється думка про мало не суцільну неприязнь громадян до судової системи, особливо якщо таке ставлення підігрівається провідними політиками країни і ЗМІ. При цьому ключову роль відіграють критичне ставлення до влади взагалі і залишки менталітету суспільства радянських часів, зокрема.

При оцінці діяльності органів і представників судової влади мова йде про їх репутацію. Як вважають автори Моніторингу, «Репутація складається із ідентичності всередині самої судової влади, усвідомлення та розуміння її цінностей та місії; іміджу образу, що створюється в суспільній свідомості у тому числі за допомогою ЗМІ та технологій PR, які використовують прес-служби, стійкого набору очікувань та емоцій у свідомості більшості споживачів (бренд-довіра)» [139, с. 46]. Це – занадто складне визначення. Значно простішим і конкретнішим є термінологічне визначення репутації як громадянської думки про кого-небудь [150, с. 116].

Проте слід погодитися з авторами Моніторингу у тому, що для збереження репутації «цінності, які створюють репутацію, говорять самі за себе, це – справедливість, неупередженість, об'єктивність, чесність, прозорість, професіоналізм, відкритість та компетентність» [139, с. 46].

Для суддів, які призначаються на посаду уперше, репутація (позитивна чи негативна) здобувається поступово. Це є особливо наочним для невеликих

місцевих судів, коли інформація про того чи іншого суддю здобувається громадськістю досить швидко і згодом на її основі і формується громадська думка про суддю.

Тому вирішальне значення для оцінки громадськістю діяльності суддів стало б використання глибоко продуманої програми опитування громадян. Для початку варто було б охопити таким опитуванням жителів адміністративно-територіальних одиниць, на яких поширюється юрисдикція того чи іншого суду. До листа або листів опитування доцільно включити прізвища суддів, які здійснюють судочинство у даному суді, виділивши при цьому голову суду і його заступника (заступників). У листах опитування можна було б передбачити: додержання строків винесення процесуальних рішень, наявність проявів тяганини, незаконна відмова у судовому захистові, необ'єктивне ставлення до одних і надання переваг іншим учасникам процесу, порушення права на оскарження процесуальних актів і судових рішень. Листи опитування громадян із приводу діяльності окремих судів з урахуванням їх специфіки, таких, наприклад, як всесвітньовідомого Печерського суду м. Києва, слід готувати за участю представників наукових закладів.

Ступінь довіри учасників процесу до окремих судів залежить від результату судового розгляду, законності й обґрунтованості судових рішень. Позитивне ставлення (повага) до судової влади виглядає найоб'єктивнішою тоді, коли така повага поєднується з довірою до суду.

Голови та заступники голів судів можуть розглядати як судові справи, так і організаційно-управлінські питання, не здійснюючи прямого впливу на результати судового розгляду, повинні створювати для своїх колег сприятливі умови для плідної професійної діяльності, сприяти підтриманню дисципліни у відповідних суддівських колективах. Не випадково, при здійсненні різних протестних акцій їх учасники пред'являють претензії з приводу слабкої організації роботи судів саме до голів судів, їх заступників і секретарів судових палат.

Антиподом поваги до суду, яка наповнена виключно позитивним змістом є

«неповага до суду», відповідальність за яку є предметом цього дослідження. Проте між цими поняттями існують і перехідні стани, коли є підстави говорити про часткову повагу або часткову неповагу до суду. Очевидно, що у першому випадку на перше місце висувається позитивний елемент, а в другому – негативний. Провести чітку градацію між цими показниками дуже непросто, враховуючи різноманітність підходів до оцінки судової діяльності. Крім того, позитивний чи негативний резонанс окремих суддівських рішень може різко схилити шальки терезів у той чи інший бік.

Для того, щоб до кінця прояснити сутність і рівень поваги, слід враховувати, що вона залежить від ґрунтовності наукових досліджень, якості узагальнень судової практики, показників притягнення суддів до дисциплінарної і кримінальної відповідальності, і навпаки, заходів заохочення, результатів соціологічних досліджень тощо. Проте стовідсотково покладатися на результати цих досліджень не варто, враховуючи різні вимоги і ставлення людей та їх спільностей до судів і результатів їх діяльності. Повна ясність настає лише тоді, коли поведінці «служителів Феміди» надається кримінально-правова оцінка, і з цього робляться відповідні однозначні висновки.

Ще менше підстав для таких висновків існує тоді, коли у підстави для недовіри суддям покладаються «замовні» виступи ЗМІ, зорганізовані так званими громадськими активістами публічні акції, висловлювання державних діячів і політиків щодо суцільної корумпованості судової системи, спроби усунення суддів від посад за відсутності встановлених фактів постановлення ними неправосудних рішень, навіть тих, які ніким не оскаржувалися. Не слід перевищувати наявність фактів задоволення обґрунтованих відводів суддям. По-перше, тому, що таких фактів досить небагато. А, по-друге, тому що, як правило, учасники судових процесів на поставлені запитання: «Чи довіряєте Ви Суду (складу суддів) слухати справу?» – відповідають позитивно.

Найточнішим критерієм ставлення місцевих жителів до суддів було б, на наш погляд проведення загальних виборів, а особливо, переобрання на підставі відкликання суддів виборцями. Хоча при цьому виникає ризик політизації цих

процесів, що тягне за собою обмеження такої практики лише окремими районами. Ця проблема вимагає ретельного вивчення й обговорення.

У зв'язку із цим виникає запитання: який вплив на авторитет судді має ставлення до нього представників владних структур, особливо на місцевому і регіональному рівнях. Як уже зазначалося, за радянських часів керівники судів зазвичай входили до складу райкомів, міськкомів і обкомів КПУ. Їх авторитет, справжній чи дутий, значною мірою залежав від цього. Партиїні квитки мали і рядові судді. Позбавлення квитка означало по суті «громадянську страту» і, звичайно, звільнення з посади без додержання якихось гарантій. Найвищий «авторитет» у вузьких колах здобували керівники судів, які ставали членами бюро райкомів та обкомів партії.

Ця система чітко спрацьовувала до кінця 80-х рр. ХХ ст., коли в СРСР, а відтак і в Україні, з'явилися ознаки демократизації. Тоді широкого розголосу набули заходи, вжиті ЦК КПРС щодо керівників Волинського обкому КПУ, які переслідували прокурорів і суддів за їх принципову позицію щодо господарських керівників, винних у зловживаннях, тобто по суті за виконання партійного і державного обов'язку. У результаті винуватців було притягнуто до суворої відповідальності і вони змушені були розпрощатися з партійними постами.

Принципове значення для забезпечення позитивного іміджу судді має додержання положень ч. 7 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якої «Суддя до виходу у відставку або на пенсію може бути нагороджений державними нагородами, а також будь-якими іншими нагородами, відзнаками, грамотами органів державної влади та органами місцевого самоврядування, окрім тих державних та будь-яких інших нагород, відзнак, грамот, пов'язаних зі здійсненням ним правосуддя».

Уявляється, у цій принципово важливій нормі необхідно по-іншому розставити акценти, виклавши її так:

«Суддя до виходу у відставку або на пенсію не може одержувати державні нагороди або відомчі чи місцеві відзнаки за виконання обов'язків, пов'язаних із

здійсненням правосуддя».

Така заборона сама по собі може розглядатись як засіб заохочення для скромної, відповідальної людини, яка вважає саме звання судді однією з найвищих нагород.

Звичайно, на імідж судді вкрай негативно впливають відомості про його неправомірне збагачення, зокрема, набуття наддорогих речей і предметів нерухомості, які є підставою для люстраційних перевірок.

Висновки до розділу 1

1. Вивчення проблем юридичної відповідальності за неповагу до суду є складовою науки судоустрою та статусу суддів. При цьому одночасно вивчаються прояви позитивної та негативної юридичної відповідальності. Для вирішення поставлених проблем є потреба відійти від вузького розуміння відповідальності за неповагу до суду виключно з позицій законодавства про адміністративну відповідальність та поширити її на інші види юридичної відповідальності.

2. У процесі дослідження використовуються загальнонаукові і спеціальні методи дослідження. Це – передусім діалектичний метод, за допомогою якого суспільні, у тому числі державно-правові процеси розглядаються у їх взаємозв'язку, взаємодії та дії різних сил і тенденцій, а також філософські закони заперечення заперечення, переходу кількості в якість. Формаційний підхід використано для дослідження історико-правового процесу розвитку законодавства. У дослідженні використано загально-логічні методи аналізу і синтезу, а також формально-логічний метод, який сприяє обґрунтованості тлумачення законів та інших нормативно-правових актів. Як спеціально-юридичний використано герменевтико-правовий метод для тлумачення норм національного і міжнародного права, а також порівняльно-правовий метод.

3. Застосування юридичної відповідальності за неповагу до суду почалося практично одночасно із запровадженням первинних, а згодом і удосконалених

форм судочинства, починаючи з біблійних часів. Форми впливу на порушників включали в себе такі заходи, як штраф, ув'язнення, а інколи – тілесні покарання, і навіть смертну кару. Розміри штрафів і тривалість арешту значною мірою визначалася злісністю порушень і статусом урядовців, суду, щодо яких було проявлено неповагу. У міру суспільного розвитку спостерігалася лібералізація юридичної відповідальності.

4. Починаючи із середини XVIII ст. під час перебування України у складі Російської Імперії за образу суддів та інші прояви неповаги до них передбачалися такі санкції як арешт, заслання, виправні роботи і навіть виселення до Сибіру, а також штраф. Проте, у Кримінальному уложенні 1903 року кримінальна відповідальність за це правопорушення не була передбаченою.

5. У формуванні поваги до судів і суддів велику роль відіграли давньогрецькі звичаї, положення Римського публічного права, а пізніше – на українських землях – Литовських статутів, нормативних актів Війська Запоріжського, норми кримінального і цивільного законодавства Російської Імперії, особливо правові пам'ятки судово-правової реформи 1964 року. Вони містили деякі прогресивні положення, що стосувалися статусу суддів.

6. У радянській Україні спеціальних покарань за неповагу до суду не було передбачено. Проте особи, які вчинили відповідні дії, ставали об'єктами кримінальної відповідальності за так звані контрреволюційні злочини. Адміністративна відповідальність також не була передбачена законом. Лише в 1990 р. до КУпАП було включено ст. 185-3 «Прояв неповаги до суду», яка у принципі діє й дотепер. Практично одночасно було ліквідовано кримінальну відповідальність за образу судді і наклеп.

7. Після короткого періоду «визвольної весни» 1917 – 1920 рр. наміри творців національно-демократичної революції в частині пристосування судової системи України до сучасних демократичних стандартів у кінцевому підсумку виявилися на той час нездійсненими. Ще на початку радянської влади суди і судді втратили будь-яку незалежність, перетворившись на функціонерів КП(б)У, пізніше – КПУ. Своїми підходами до розгляду судових справ вони не

здобули поваги у громадян, ставлення до суддів обумовлювалося передусім страхом перед репресіями.

8. Використання наукового підходу до розв'язання теоретичних і практичних питань, поставлених у роботі, викликає потребу у послідовному з'ясуванні трьох груп питань: щодо сутності юридичної відповідальності як такої, характерних рис адміністративної відповідальності; особливостей інших видів юридичної відповідальності за неповагу до суду. При цьому відповіді на попередні питання є передумовою відповіді на наступні.

9. Відповідальність за неповагу до суду (суддів) тягне за собою різні види відповідальності, у тому числі кримінальної. Проте переважна більшість дослідників дотепер концентрувала увагу на проблемах адміністративної відповідальності, виходячи з того, що сам термін «неповага до суду» фігурує лише у ст. 185-3 КУпАП. Йшлося в основному про негативну юридичну відповідальність, хоча науковці часом досліджують і проблеми позитивної юридичної відповідальності, заснованої на переконаності людей у свідомому додержанні законів.

10. Негативна юридична відповідальність може пов'язуватися з громадським осудом. Велике значення у сучасних умовах має застосування юридичної відповідальності для захисту судової влади та її органів і представників від протиправних посягань, які підривають авторитет суду і суддів, викликають суспільну недовіру до судової влади.

Адміністративна відповідальність за неповагу до суду застосовується передусім судами, що певною мірою можна розглядати як прояв самозахисту суддів від протиправних посягань.

11. Одним із цивілізаційних надбань людства є поступове формування незалежних судів, які користуються повагою суспільства у цілому і окремих його членів. Повага до суддів завжди була тісно пов'язана із забезпеченням їх незалежності від біблійних часів до сьогодення.

12. Становище у цій царині почало змінюватися на краще після певної демократизації українського суспільства, починаючи з кінця 80-х рр. XX ст.

Зокрема, в 1989 р. було прийнято Закон «Про відповідальність за неповагу до суду». У сучасних умовах після здобуття Україною незалежності забезпечення поваги до суду є одним із пріоритетних завдань судової реформи.

13. При цьому забезпечення поваги до суду значною мірою обумовлюється попереднім очищенням її від осіб, які скомпрометували себе масовими порушеннями прав і свобод громадян при здійсненні судочинства і схильністю до корупції та обслуговування олігархічних структур. Застосування цих заходів не знімає з порядку денного необхідності вжиття правових заходів забезпечення поваги до чесних суддів, у тому числі шляхом застосування юридичної відповідальності за неповагу до суддів та удосконалення відповідного законодавства.

14. Повагу до суду слід розглядати як важливу соціальну і правову цінність. Соціальну тому, що від ступеня поваги залежить суспільна довіра до суду та його представників. В юридичному розумінні повага до суду і суддів уможлиблює виконання ними своїх функціональних обов'язків. Правова цінність поваги до суду, якщо це справді повага, а не її імітація, поєднується з конкретною поведінкою учасників судочинства, які цю повагу засвідчують, у беззаперечному виконанні процесуальних вимог.

15. Повага до суду поєднується із самоповагою представників судової влади. Таку самоповагу не можна змішувати із самозакоханістю і відчуттям переваги щодо інших юридичних професій. Вона є показником підвищеної вимогливості судді до своєї власної поведінки. Особа, яка цього не розуміє, об'єктивно не здатна стати або залишитися суддею і, врешті решт, може стати кандидатом на здійснення до неї люстраційних заходів.

16. Повага до судді містить у собі повагу до його статусу як особи, яка уособлює судочинство, так і до всієї судової системи знизу догори і навпаки. Усі ці елементи тісно взаємопов'язані. Така повага може існувати лише за умови, коли всі або переважна більшість представників судової влади заслуговують на неї, а не лише існує формально в силу приписів законодавства. При цьому від

ступеня поваги до суду мало не вирішальною мірою залежить визнання держави правовою.

17. Показники поваги до суду вирішальною мірою залежать від ступеня незалежності судової влади. Якщо правові конфлікти вирішуються судами не самостійно, а під впливом інших осіб та інституцій, то це здатно поховати саму ідею поваги до суду. Для того, щоб такого не сталося, зовнішню незалежність суддів потрібно доповнювати внутрішньою незалежністю, тобто внутрішнім переконанням у необхідності правомірної, достойної, професійної поведінки, так званого внутрішнього імперативу. Незалежність суддів визначає повагу до них, а рівень поваги – ступінь довіри суспільства до судової влади.

18. Незалежність суддів не обмежується рамками правових приписів, а включає елементи моралі, які значною мірою визначають ставлення суддів до пересічних громадян і громадян до суддів. Соціальна цінність незалежності суддів полягає у тому, що вони у своїй діяльності керуються не лише правовими, але й моральними критеріями, близькими народу.

19. Сучасні соціологічні дослідження свідчать про те, що певний і досить значний рівень поваги і довіри до суду все ж існує. За повної відсутності довіри функціонування судової влади виявилось б паралізованим. Проте цінність соціологічних досліджень певною мірою знижується тим, що вони не містять конкретної інформації про неправомірну поведінку окремо взятих суддів. Відтак достовірні відомості і характерні приклади мають доводитися до відома громадськості.

20. Творцями поваги до суду і судочинства є передусім самі судді, які своєю поведінкою під час здійснення судочинства і поза ним утверджують як загальнолюдські, так і правові цінності.

21. Ставлення громадськості до суддів залежить перед усім від оцінки законності і справедливості судових рішень, які у суспільній свідомості мають поєднуватися, причому саме справедливість набуває першочергового значення. Постановлення несправедливих рішень може викликати громадське невдоволення та понизити «рейтинг» судді у суспільній свідомості.

22. У роботі запропоновано викласти ст. 2 Кодексу суддівської етики у такій редакції: «Суддя має протистояти будь-якому негативному впливу...» і далі за текстом і переглянути положення ст. 4 про те, що «порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватись як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності...». Також запропоновано організувати опитування жителів на місцевому рівні щодо їх ставлення до окремих суддів місцевих судів

23. Частину 7 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» запропоновано викласти у такій редакції: «Суддя до виходу у відставку або на пенсію не може одержувати державні нагороди або відомчі чи місцеві відзнаки за виконання обов'язків, пов'язаних із здійсненням правосуддя».

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕПОВАГУ ДО СУДУ (СУДДІ)

2.1. Види відповідальності за неповагу до суду (судді)

Відповідно до ч. 5 ст. 129 Конституції України «За неповагу до суду і судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності». Ця норма перебуває в тісному взаємозв'язку з ч. 1 цієї статті щодо незалежності суддів та їх підкорення лише закону. Застосування юридичної відповідальності за неповагу до суду і суддів є одним із гарантів їх незалежності.

Порушення тієї чи іншої норми Конституції України у широкому чи у вузькому плані тягне за собою конституційну відповідальність навіть тоді, коли санкції за певне правопорушення встановлюються нормами, що належать до інших галузей законодавства: кримінального, адміністративного тощо.

Неповагу до суду як суспільне явище можна для порівняння вважати антиподом, тобто протилежністю поваги до суду, суть якої в загальних рисах було висвітлено у підрозділі 1.4. Проте сама по собі неповага до суду і суддів ще не є підставою для настання юридичних санкцій, якщо людина подумки згадує про свій досвід спілкування із судом і бажає суддям-кривдникам та іншим представникам судової системи всіляких негараздів. Підставою юридичної відповідальності є встановлення конкретних протиправних дій та проявів бездіяльності, тобто протиправних вчинків з боку суддів.

Види правопорушень прийнято поділяти на суспільно шкідливі і суспільно – небезпечні (злочини).

Як зазначено в термінологічній літературі, «поняття злочину і кримінального правопорушення збігається із вчиненням суспільно-небезпечного діяння. Із цього випливає, що це поняття містить у собі чотири ознаки: суспільну небезпечність, протиправність, винність і караність» [120, с. 614]. Суспільно небезпечними вважають також лише злочини А. Ключниченко та В. Манохін, які зараховують всі інші правопорушення до проступків [87, с. 18; 199, с. 229].

Натомість до суспільно небезпечних діянь зараховують усі правопорушення Є. Додін [47, с. 59], С. Стефанюк [5, с. 7] та ін., на думку яких усі адміністративні правопорушення є проступками, а різниця між проступком і злочином (кримінальним правопорушенням) полягає лише у ступені суспільної небезпеки. Із такою позицією розбігається формулювання ст. 2 ч. 1 КК України, відповідно до якої суспільно небезпечним діянням, передбаченим цим Кодексом, є суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину. Штучне підтягнення до категорії злочинів або кримінальних правопорушень усіх протиправних діянь може призвести до неточної оцінки стану злочинності в Україні.

Саме у цьому полягає принципова відмінність між злочином і деліктом, зокрема, правопорушенням, за яке законом передбачено адміністративно-деліктну відповідальність. Це порушення, передбачені ст. 185-3 КУпАП, та деякі суміжні з ним протиправні діяння, передбачені у главі 15 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління». Насправді ж галузевим об'єктом цього правопорушення є відносини у сфері судівництва. Проте в укладачів КУпАП поки що не знайшлося достатньо можливостей на формування самостійно розділу, подібного до розділу VII КК України «Злочини проти правосуддя». Деякі передбачені законом кримінальні правопорушення містять вагомні елементи неповаги до суду.

Зокрема, це стосується ст. 376 «Втручання в діяльність судових органів» з метою перешкодити виконанням суддею службових обов'язків або домогтися винесення неправосудного рішення. Але ж особа, яка вчиняє це діяння, розраховує, інколи небезпідставно, що вона має можливість справити вплив на суддю, інакше вона не виношувала би подібних намірів. Водночас їх здійснення є посяганням на честь і гідність судді. До яких наслідків це призводить, свідчать перші результати очищення судової влади від осіб, які схильні піддаватися такому впливові. Суддів, до яких звертаються з подібними пропозиціями, відверто не поважають, та й самі ці судді демонструють відсутність самоповаги.

Серед дослідників цих питань панує точка зору, що юридична

відповідальність за неповагу до суду, по-перше, має виключно адміністративний характер і, по-друге, закріплена лише у ст. 185-3 КУпАП.

Вважаємо це спрощенням цієї важливої проблеми. Зазначену точку зору можна розглядати як прояв юридичного фетишизму, ототожнення форми, а у цьому разі – назви законодавчої норми з її фактичним змістом.

Проте навіть з формальної точки зору можна стверджувати, що чисто адміністративно-деліктний характер мають також деякі інші статті, які містяться у главі 15 КУпАП, а саме:

стаття 185-5 «Перешкоджання явці до суду народного засідателя, присяжного»;

стаття 185-6 «Невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді або невжиття заходів до усунення зазначених в них порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду чи окрему постанову судді». Слід зазначити, що в цій же нормі йдеться про невжиття заходів за поданням прокурора, але це положення втратило значення у зв'язку з позбавленням прокурорів права вносити такі акти реагування у чинному Законі України «Про прокуратуру» від 14 липня 2015 р. [68].

Неважко помітити, що ці норми значною мірою відтворюють зміст ст. 185-3 КУпАП.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» декілька разів використовує терміни «повага до суду» і «неповага до суду», що само по собі свідчить про зацікавленість законодавця цією проблемою.

Відповідно до ч. 3 ст. 6 цього Закону «втручання у здійснення правосуддя, вплив на суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою впливу на безсторонність суду забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом».

Щодо цих заборон слід зазначити таке:

По-перше, за втручання в діяльність судових органів уже встановлено відповідальність (ст. 376 КК України).

По-друге, такий склад правопорушення, як «вплив на суддю у будь-який спосіб» є доволі неконкретним. Змоделюємо таку ситуацію: захисник у кримінальному провадженні переконливо і не виходячи за межі закону, наполягає на винесенні виправдовувального вироку. Можна вважати, що він впливає на суд? Очевидно, можна! Проте це правомірний вплив, пов'язаний із виконанням професійних обов'язків, а не тиск і не примушування. Отже, і в одному, і в другому випадку немає підстав для притягнення до відповідальності. Що ж до збирання, зберігання негативної інформації про суддю, то ця практика останнім часом дістала значного поширення серед так званих небайдужих громадських активістів, що дозволяє їм викрити несумлінного суддю. Що ж до мотиву цих дій – вплинути на безсторонність судді, то віднайти його теж нелегко.

Аналіз положень КК України і КУпАП дозволяє дійти висновку, що ні адміністративна, ні кримінальна відповідальність за такі правопорушення, як збирання, зберігання і використання компрометуючої інформації щодо суддів не тягнуть за собою ні адміністративної, ні кримінальної відповідальності, тобто заборона в законі такої поведінки не пов'язана із застосуванням за це юридичних санкцій.

На підставі аналізу чинного законодавства і перспектив його удосконалення можна дійти висновку, що законодавство про відповідальність за неповагу до судді і суду слід трактувати в широкому і вузькому розумінні. Кримінально-правова оцінка окремих правопорушень у цій сфері поєднується із застосуванням інших видів юридичної відповідальності, передусім адміністративної, передбаченої окремими нормами КУпАП, зокрема у ст. 185-3.

Крім адміністративної і кримінальної відповідальності до самостійних видів такої відповідальності можна віднести також:

- а) цивільно-правову відповідальність;
- б) застосування судами грошових стягнень за порушення процесуальних вимог;
- в) дисциплінарну відповідальність окремих учасників судового процесу

(прокурорів і адвокатів) за прояви неналежної поведінки стосовно суддів.

Правове поняття «Відповідальність за неповагу до суду», яке міститься у ст. 185-3 КупАП, потребує відповідної юридичної оцінки, для чого потрібно відтворити її зміст:

«Стаття 185-3. Прояв неповаги до суду

Неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил, –

тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд, –

тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

У найзагальніших рисах кваліфікація – це характеристика предмета, явища, віднесення його до певної категорії, групи.

Термін «кваліфікація» утворений шляхом об'єднання двох латинських слів – *qualis* (якість, який за якістю) та *facio* (роблю) [145, с. 7], тобто визначення якості, оцінка.

Правова кваліфікація є юридичною оцінкою усієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до певних юридичних норм [59, с. 366]. Належну дефініцію поняття кваліфікації адміністративного проступку – як «встановлення відповідності конкретного діяння ознакам того чи іншого складу адміністративного проступку, передбаченого у КУпАП», – запропоновано І. Голосніченком, М. Стахурським, Н. Золотарьовою [39, с. 27].

Встановлення кваліфікації адміністративного проступку є частиною діяльності суб'єктів адміністративної юрисдикції з розгляду відповідних справ. Вона включає вибір, встановлення норми, яка підлягає застосуванню у конкретному випадку. Обов'язковою є констатація того, що у вчиненому є

ознаки саме тієї норми, яка застосовується, і посягання не може бути оцінене як інший проступок, офіційне закріплення в процесуальних документах висновку про кваліфікацію [46, с. 9].

Склад адміністративного правопорушення в залежності від конструкції може бути описовим та бланкетним (відсилочним). Описовий склад повністю розкриває зміст і суть діяння, а бланкетний – вказує на необхідність звертання до відповідних нормативних актів, які встановлюють ознаки проступків.

Виходячи із цього, склад адміністративного правопорушення передбаченого ст. 185-3 КУпАП є описовим з різним ступенем конкретизації окремих неправомірних діянь.

Кваліфікація – це не одномоментний акт, а послідовне виконання ряду логічних дій, спрямованих на виявлення змісту норми, що застосовується, ознак діяння, що мають юридичне значення, та встановлення тотожності між ними. Однак, справедливо підкреслюючи динамічний характер кваліфікації, пов'язаний з підшукуванням відповідної норми права та підведенням під неї факту що кваліфікується, науковці інколи забувають про те, що лише «в юридичних документах кваліфікація ... виражається у вигляді готової оцінки вчиненого діяння» [146, с. 142]. Отже, кваліфікацію правопорушення можна розглядати у подвійному смислі. По-перше, це процес встановлення складу правопорушення, а, по-друге, – процесуальний документ, в якому фіксуються юридичні наслідки процесу здійснення кваліфікації.

Зокрема, слід погодитися із В. Гречишниковою у тому, що безпомилкова та своєчасна юридична кваліфікація на практиці може мати місце лише за наявності чітких та зрозумілих правил поведінки в приміщенні органу, де здійснюється судочинство [44, с. 105].

За метою санкції за правопорушення, передбаченого ст. 185-3 КУпАП, юридична відповідальність за неповагу до суду відноситься до штрафного (карального) виду.

Усі ці вимоги до юридичної кваліфікації правопорушень у вигляді неповаги до суду стосуються не лише адміністративної, але й кримінальної відповідальності за ці порушення.

З урахуванням викладеного слід розглянути складові кваліфікації зазначеного правопорушення.

Слід тепер висвітлити склад правопорушення, що розглядається з точки зору наявності компонентів, передбачених в теорії і законодавстві: суб'єкта, об'єкта, об'єктивної і суб'єктивної сторони [212, с. 48].

Суб'єкт правопорушення – особа, яка вчинила винне протиправне діяння, тобто правопорушник. Але не кожна особа визнається суб'єктом правопорушення, а лише деліктоздатна – тобто та, яка може відповідати за вчинене. В основі деліктоздатності лежить дієздатність (здатність своїми діями здійснювати закріплені законом права й обов'язки). Тому недієздатна особа завжди є і неделіктоздатною. Не є суб'єктами правопорушення, а відповідно і не притягуються до юридичної відповідальності малолітні і особи, визнані судом недієздатними (у цивільному праві) та неосудними (у кримінальному праві) [217, с. 493].

Відповідно до ст. 12 КУпАП адміністративній відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 185-3 КУпАП, підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку. Згідно із ст. 13 КУпАП, до осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, також можуть застосовуватися заходи впливу, передбачені статтею 24-1 цього Кодексу [89].

Можливість притягнення неповнолітньої особи до відповідальності за неповагу до суду впливає з того, що ця особа може бути одним із учасників судового розгляду, зокрема, близьких родичів, у зв'язку з чим може виникнути питання про притягнення також її до відповідальності за підбурювання до правопорушення.

Якщо ж неповнолітні не є учасниками процесу, у кожному конкретному випадку варто запропонувати їм залишити залу судового засідання, щоб запобігти неправильній реакції підлітків на перебіг процесу і пов'язаних із цим правопорушень із їх боку, а за потреби – застосувати примус.

Відповідно до ст. 16 КУпАП, іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах з громадянами України. Питання про відповідальність за адміністративні правопорушення, вчинені на території України іноземцями, які згідно з чинними законами та міжнародними договорами України користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції України, вирішуються дипломатичним шляхом [89]. Решта відповідає на загальних підставах.

Відвідуючи суди і судові засідання, зустрічаючись із чільними представниками судової влади України, представники іноземних держав мають можливість одержати інформацію щодо проблем судоустрою і судочинства, ставлення громадян України до судів і суддів. Під час зустрічей та у виступах в ЗМІ їм не слід вдаватися до висловлювань, які можна розцінити як втручання у внутрішні справи України, однозначно підтримувати позицію із цих питань окремих політичних сил в Україні, що деякі з них останнім часом роблять досить активно, навіть демонстративно.

Ю. Калашник висловила думку про те, що «...серед спеціальних суб'єктів даного правопорушення, яких можна притягнути до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду у формі злісного ухилення від явки до суду, немає самого правопорушника як учасника судового розгляду конкретної справи» [82, с.87]. Це твердження викликає сумніви, оскільки у суду є всі дані про цю особу, яка злісно ухилилася від явки і природно, що існують усі підстави для притягнення її до адміністративної відповідальності.

Об'єктом правопорушення у цій сфері, на наш погляд, є суспільні відносини, які стосуються діяльності судді безпосередньо під час здійснення судочинства відповідно до норм процесуального законодавства. Йдеться, зокрема, про участь слідчого судді у вирішенні процесуальних аспектів

досудового кримінального провадження, підготовку до слухання справи і участі судді (суддів) у розгляді на різних стадіях процесу, а також при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням судових рішень.

Зазначене правопорушення посягає на нормальне функціонування судів як органів судової влади, організацію і перебіг судового процесу, честь і гідність суддів при виконанні ними процесуальних обов'язків. Загалом честь і гідність судді підлягає особливому захисту, передусім тоді, коли таке посягання перешкоджає йому використовувати процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки.

Проте висловлювання і дії правопорушників можуть бути спрямовані також на вироблення негативного ставлення, аж до формування образу ворога, стосовно судової системи взагалі, конкретного органу судочинства і його суддів. Такий психологічний вплив, особливо з використанням звукотехнічних засобів, плакатів, світлових ефектів, демонстрацією пустих сміттєвих баків як перспективу їх використання не за призначенням, справляє неабиякий психологічний вплив на суддів і шкодить їх здоров'ю. Такий ефект посилюється використанням словесних образ і карикатур, особливо коли при цьому використовується ненормативна лексика. Судді, безумовно, відчують це навіть тоді, коли будівлю суду вдалося повністю ізолювати від зовнішнього світу, якщо це взагалі можливо, по-перше, тому, що це також давить на свідомість, а, по-друге, їм все одно доведеться вступити у безпосередній контакт з розлюченим натовпом. Тут уже доводиться замислюватися над глибинними причинами антисоціальних явищ подібного роду і робити із цього відповідні висновки. Все це має стати самостійним об'єктом кримінологічних досліджень.

Не можна виключити і фактору підбурювання ззовні.

Об'єктом правопорушення залежно від їх характеру можуть стати різні соціальні цінності, а саме:

порядок здійснення судочинства в усіх судах загальної юрисдикції і Конституційного Суду України;

службові повноваження суддів та працівників апарату судів, які обслуговують потреби судочинства;

здоров'я, честь і гідність суддів та інших осіб, причетних до здійснення судочинства;

діяльність державних і громадських органів, які входять до інфраструктури судової влади: органів суддівського самоврядування, Вищої ради юстиції, Державної судової адміністрації України тощо.

Об'єктивна сторона правопорушення. Диспозиція ст. 185-3 КУпАП містить ще одну узагальнюючу норму, яка потребує тлумачення. Йдеться про «...вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил». У термінологічній літературі «зневага» означає не просто неповагу, а вияв презирства, навмисне приниження чиєїсь гідності, образливі слова і вчинки [29, с. 460]. А, отже, зневага – це, так би мовити найвищий прояв неповаги, який, природно, має тягнути за собою і підвищену юридичну відповідальність.

Неповага проявляється у певних висловлюваннях і вчинках, зокрема, коли йдеться про невиконання розпоряджень головуєчого судді або особи, яка виконує вказівку судді, у тому числі, судового розпорядника.

В одному з науково-практичних коментарів до КПК України міститься таке застереження: «У випадках, коли порушення цих осіб не мають грубого характеру, а є наслідком «нестримних емоцій», судді можуть обмежитися зауваженням на їхню адресу, попередженням про неприпустимість такої поведінки» [113, с. 625]. Проте слід мати на увазі, що у цих ситуаціях зауваження навряд чи можна прирівнювати до адміністративних стягнень. Слід нагадати, що відповідно до ст. 22 КУпАП зауваження розцінюється як засіб виховного впливу замість адміністративного стягнення. Попередження ж як засіб адміністративного стягнення ст. 185-3 КУпАП поки що взагалі не передбачено.

Що ж стосується так званих «нестримних емоцій», то вони у цих випадках, звичайно, не впливають на юридичну оцінку діяння, за винятком випадків, коли ці емоції виплескуються назовні у хворобливому психічному стані.

У деяких європейських країнах ознаки неповаги до суду виробляються на основі аналізу судової практики, зокрема:

«неповагу перед обличчям суду», наприклад кидання предметів у суддю, образа присутніх у будівлі суду, проведення демонстрацій у суді;

репресалії проти свідків після закінчення судового розгляду;

лихослів'я на адресу суду, наприклад, образу судді як такого у зв'язку з виконанням службових обов'язків або оспорювання його неупередженості та чесності;

непокору наказам суду;

навмисну або ненавмисну поведінку, здатну перешкодити процесу відправлення правосуддя в конкретному судовому розгляді [169];

втручання у відправлення правосуддя: передчасні публікації у пресі, переговори з присяжними, тиск на сторони та свідків, недозволена поведінка у суді, непідкорення наказу суду – усе це може вважатися неповагою до суду [79].

У настільній енциклопедії «Britannica» під «неповагою до суду» (contempt) у праві розуміють свідому непокору суду, судді або судовому органу, а також відкрите вираження неповаги до них. Фізична або словесна дія, єдиною метою якої є образа суду або порушення ходу судового розгляду, розцінюється як кримінальне правопорушення: за таким порушенням слідує покарання, крім цього винного примушують підкоритися розпорядженню суду. У США комітет при Конгресі може примусити свідка з'явитися для надання свідчень. Свідок, який не з'явився в комітет, або іншим чином перешкоджає комітету виконувати свої обов'язки, може бути обвинувачений в неповазі до нього [254, с. 1311].

У Оксфордській енциклопедії неповагою до суду вважається неналежне ставлення або непокора суду. Це означає невиконання розпоряджень суду, зокрема, порушення судової заборони. До протиправної неповаги належить також поведінка, що створює упереджену думку, образливу або таку, що перешкоджає здійсненню правосуддю як в окремих випадках, так і в цілому, а також грубі образи на адресу судді чи обвинувачення його в упередженості [156, с. 173].

Зауважимо, що в сучасних умовах таке діяння, як кидання різних предметів у суддю (ним може бути, наприклад, камінь), якщо це завдало або може завдати шкоди здоров'ю судді, може розглядатись як кримінальне правопорушення і тягнути за собою притягнення винуватця до кримінальної відповідальності.

Проявом неповаги до суду у смислі ст. 185-3 КУпАП може бути:

порушення норм процесуального закону і загальних правил судочинства, у тому числі рішень, ухвал, розпоряджень, попереджень та інших управлінських судових актів;

вчинення дій, які перешкоджають встановленню істини у справі під час судового розгляду: тиск на свідків, експерта, спеціаліста, залякування сторони чи її представника;

недотримання встановленого порядку спілкування із судом та іншими учасниками процесу;

втручання у судовий розгляд «глядачів»;

непідкорення свідка, потерпілого, позивача, відповідача розпорядженням головуючого, особливо в зухвалій, образливій, брутальній формі не лише стосовно суду, але й інших учасників процесу;

використання без дозволу суду, якщо він вимагається законом, для фіксації окремих технічних засобів ходу судового процесу;

вчинення чи ініціювання безладу у залі судового засідання та участь у порушенні громадського порядку поряд з іншими його учасниками.

При вирішенні цих питань може виникнути сумнів у тому, чи настає відповідальність за такі прояви лише тоді, коли вони відбуваються безпосередньо у приміщенні суду. Із такою трактовкою, на наш погляд, можна погодитися лише тоді, коли приводом для обговорення стали матеріали конкретної справи, яку розглядає або щойно розглядав суд.

Проявом неповаги до суду слід також вважати «з'ясування стосунків» між учасниками процесу, без посередництва головуючого та в грубій, образливій формі.

Цей перелік не є і не може бути вичерпним і тому в принципі важко заперечити проти того, що у ст. 185-3 поряд із вказівкою на конкретні правопорушення використовується також термін «вчинення будь-яких дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил», за винятком слова «явної». Якщо зневага є прихованою, то це навряд чи можна кваліфікувати як зневагу. Доцільно відмовитися і від словосполучення «або встановлених у суді правил», оскільки порушення цих правил входить у поняття «неповага до суду».

Зневага до суду має прояв у висловлюваннях, жестах, міміці, рухах, якими особа демонструє своє презирство до служителів Феміди, поширення агіток відповідного змісту тощо.

Що ж стосується проявів непідкорення розпорядженням головуючого, то воно може означати також просто незворушну бездіяльність на вимоги вчинити певні дії, без пояснення мотивів такої поведінки.

Слід зважити на те, що при підготовці до судового розгляду суд встановлює коло осіб, які підлягають виклику у судове засідання, залежно від їх ролі як учасників розгляду. У зв'язку із цим, на наш погляд, не варто повторювати в законі їх статус, а можна обмежитися стандартною фразою «осіб, обов'язковість явки яких визначена судом».

У практиці виникає питання, що слід розуміти під поняттям «злісне ухилення від явки до суду»? В. Тертишніков під злісним ухиленням визнає навмисну неявку в суд за мотивами особистої чи корисливої зацікавленості в результаті справи, особливих стосунків із ким-небудь з учасників справи [218, с. 67]. На думку В. Гошуляка, кваліфікуюча ознака злісності у праві означає, що діяння скоюється особою неодноразово або продовжується після застосування інших заходів впливу, а в разі невиконання судових актів – після попередження суду, зробленого порушнику у письмовій формі [104, с. 103-104].

У зазначеній ст. 185-3 КУпАП двічі зустрічається ознака злісності порушення як умови настання адміністративної відповідальності, проте критеріїв для того, щоб визначити порушення як злісне в законі не наведено. Мабуть у

цьому не має і потреби. Якщо йдеться про адміністративну, а не про кримінальну відповідальність, то достатньо визнати, що те чи інше діяння, зокрема неявка до суду за викликом, мала місце «без поважних причин». Із цього випливає, що в разі, коли такі причини були, то відсутні і підстави для притягнення особи до адміністративної відповідальності.

За таких обставин втрачає значення і така обставина, як повторність діяння.

Не все зрозуміло і з визначенням ознак протиправності неявки до суду.

Навряд чи є потреба у встановленні спеціальної відповідальності за ухилення від явки до суду експерта і перекладача (ч. 2 ст. 185-3 КУпАП), особливо якщо врахувати однаковість розміру санкцій, які містяться у частинах першій і другій зазначеної статті.

Ескалація протиправної поведінки в залі суду може спонукати суддю закрити судові засідання, у чому інколи обвинувачують його самого. Частина правди у цьому є. Йдеться про те, що на початку процесу головуючий проявляв нерішучість, не реагував на порушення дисципліни, проявляв психологічну невірноваженість і нервозність, а згодом і сам вийшов за межі слухної поведінки.

З іншого боку, сама поведінка судді може спровокувати аудиторію, коли головуючий демонструє зверхність стосовно присутніх, підвищує тон при спілкуванні з ними, а також коли в його поведінці присутні зовнішні ознаки необ'єктивності, що викликає підозри в особистій зацікавленості головуючого у результатах розгляду, тобто загальний низький рівень правової культури не лише пересічних громадян, але й частини урядовців, включаючи суддів.

Вважаємо, що ці питання мають стати предметом обговорення суддівських колективів, органів суддівського самоврядування, відповідні тренінги доцільно проводити і на заняттях в Національній школі суддів.

Дії, які полягають в очевидній неповазі до суду та принижують авторитет правосуддя, вчинюються і поза межами залів судових засідань, приміщень органів судової влади. Це є можливим через те, що чинне законодавство прямо

не визначає відповідальності за прояв неповаги до суду поза приміщеннями судів. Слушним є зауваження Ю. Калашник щодо необхідності чіткого визначення у законодавстві місця вчинення правопорушення, передбаченого ст. 185-3 КУпАП. Наприклад, порушник, який відразу після розгляду справи, чи то був виведений, чи то вийшов із приміщення суду, вигукуючи «коментарі» через відкрите вікно, а суддя перебуває у залі судового засідання при виконанні своїх обов'язків і все це чує [78, с. 258-259]. Такої ж позиції дотримується і О. Бриллiантов, який зазначає, що діяння може бути вчинене на будь-якій стадії судового процесу, у перерві, після його закінчення, але основним для кваліфікації його як неповаги до суду є те, що діяння вчиняється за мотивами, пов'язаними із здійсненням судочинства [22].

На практиці інколи виникають труднощі у зв'язку з неявкою до суду присяжного.

Відповідно до ст. 385 КПК України головуєчий дає секретареві судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб. Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання. Проте при цьому потрібно мати на увазі, що, відповідно до ст. 387 КПК України, безпосередньо після відкриття судового засідання за спеціальною процедурою здійснюється відбір присяжних, і в результаті відбору до виконання обов'язків присяжних допускаються лише три особи, які набувають повноважень суддів з народу. Приступивши до виконання суддівських обов'язків нарівні із професійними суддями, вони уже не можуть бути суб'єктами відповідальності за ст. 185-3 КУпАП. А як бути з рештою викликаних, які так і не з'явилися до суду? Як порушники процесуального закону вони мають нести відповідальність за неповагу до суду!

Виникає і таке запитання: чи може бути підставою для звільнення від відповідальності присяжного факт перешкоджання посадовою особою під будь-яким приводом явці до суду народного засідателя, присяжного для виконання покладених на нього обов'язків, за що передбачена адміністративна

відповідальність за ст. 185-5 КУпАП. Однозначно, ні! Повага до суду є в таких ситуаціях вагомішою цінністю, ніж заборона виконувати обов'язки присяжного з боку інших осіб. Проте можна зрозуміти і кандидата в присяжні, якого зовсім не тішить загроза втратити роботу, якщо він знехтує прямою вказівкою свого безпосереднього керівника не з'явитися до суду.

З поваги до присяжних, які можуть бути поставлені у скрутне становище, доцільно не просто вручати письмові виклики (краще запрошення), а попередньо з'ясувати наявність об'єктивних причин, які перешкоджають участі у судовому розгляді, у тому числі і в їх керівників по роботі. Слід пам'ятати, що зрив судових засідань з участю присяжних особливо відчутно б'є по авторитету правосуддя.

Суб'єктивна сторона правопорушення зазвичай проявляється у формі умислу чи необережності. Але при цьому слід враховувати, що незнання відповідних правил поведінки не звільняє від відповідальності.

Для того, щоб визначити суб'єктивну сторону правопорушення, передбаченого ст. 185-3 КУпАП, необхідно передусім визначитися зі змістом терміна «неповага», у тому числі стосовно суду і судді.

Для з'ясування змісту цього терміна звернімося до мовно-термінологічних роз'яснень.

В Академічному тлумачному словникові української мови за редакцією І. Білодіда, під «неповагою» розуміється зневажливе, нечемне ставлення до кого-, чого-небудь [197]. Аналогічне тлумачення цього терміна надано й у Великому тлумачному словникові сучасної української мови за редакцією В. Бусела [29, с. 773].

У тлумачному словникові С. Ожегова під «неповагою» розуміється відсутність належної поваги, нешанобливість [155], у тлумачному словнику Д. Ушакова – відсутність належної поваги, нешанобливість, зневажання [224].

В юридичному розумінні «неповагою до суду» І. Русенко вважає великий спектр дій і вчинків як учасників процесу, так і слухачів, які заважають судді вести процес або свідчать про зневажливе ставлення до судочинства (це може

бути некоректна поведінка присутніх у залі, образливі висловлювання щодо суду, непокора суду, зневажливе ставлення до зауважень суду, хамство, вигуки). Під неповагою до суду, на думку І. Русенко, можна розуміти не лише активні дії, які полягають у прямій образі суду, але й пасивну поведінку, а саме не дотримання загальних правил поведінки у залі судового засідання [187].

М. Гальперін під неповагою до суду вважає діяння (у формі дії чи бездіяльності) юридичної особи або фізичної особи (у тому числі посадової особи), яка здатна усвідомлювати свої дії, що полягають у винному невиконанні обов'язків, установлених правовими актами (рішеннями, ухвалами, розпорядженнями, дорученнями, усними зауваженнями, попередженнями тощо) суду, прийнятими у зв'язку із здійсненням його керівної процесуальної діяльності у цивільному судочинстві [35, с. 7].

Саме так розрізняють поняття «неповага» до суду інші науковці, виходячи із внутрішніх спонукань фізичних осіб.

Проте деякі вчені обрали із цього питання сумнівну радикальну позицію.

У зв'язку із цим А. Корнілов зазначив: «Вина не лише не є атрибутивною ознакою юридичної відповідальності, але навіть не підлягає включенню до системи ознак, які характеризують це поняття. Вона може бути лише ознакою правопорушення як соціальної підстави виникнення юридичної відповідальності, але й для цього вона не є атрибутивною властивістю [160, с. 418].

Зі свого боку І. Зайцев зазначив, що серед сутнісних ознак цієї відповідальності відсутньою є вина особи як обов'язкова умова притягнення до відповідальності. На його думку, для притягнення до процесуальної відповідальності учасників судочинства необхідні такі умови: а) якщо учасники правовідносин порушили певні нормативні приписи; б) якщо ці порушення проявилися у формі невиконання або неналежного виконання ними відповідних обов'язків [31].

Отже, зазначений автор вважає, що для притягнення до відповідальності за неповагу до суду є достатнім встановлення об'єктивної сторони складу правопорушення.

Із цим погодитися не можна. Дійсно в законодавстві, особливо цивільному, існує можливість застосування відповідальності без вини, наприклад, за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки. Але, що стосується ставлення особи до суду і судочинства, то для юридичної оцінки її поведінки вирішальне значення має саме обґрунтування свідомого чи підсвідомого негативного ставлення до судівництва й відповідна поведінка такої особи.

До складу суб'єктивної сторони зазначеного правопорушення можна включити і мотив протиправної поведінки. Зокрема, таким мотивом може бути використання процесуальних прав особами виключно для завдання шкоди іншим учасникам процесу, з якими вони перебувають у неприязних відносинах, зокрема шляхом підкреслення їх негативних якостей. Можуть посипатися вигадані обвинувачення у скоєнні злочинів та інших правопорушень.

На думку С. Ястрембської, це пояснюється як мінімум двома факторами: по-перше, загальним падінням правової культури, по-друге, допущеним ігноруванням правозастосовувачем принципу невідворотності покарання [252, с. 364].

Останній фактор відіграє особливо велику роль, коли йдеться про неявку до суду за викликом. Не секрет, що переважна більшість громадян, м'яко кажучи, не проявляє бажання добровільно предстати перед судом, навіть у ролі свідків, що може викликати для них цілий ряд ускладнень у спілкуванні з іншими людьми. Мовляв: «Я жінка чесна, ніколи й у свідках не була!». Подолати цей стереотип дуже важко. Навіть суддя відчуває ніяковість, якщо йому доводиться надавати свідчення проти свого колеги.

У зв'язку із цим виникає запитання, що слід розуміти під злісною неявкою викликаних до суду осіб. На наш погляд, це залежить від конкретної обстановки і передусім від характеру поведінки порушника. Значна кількість викликаних сподівається, що, проігнорувавши першу повістку, він не дочекається другої. Інші запасаються фіктивними посвідками про захворювання, треті посилаються на складні сімейні обставини тощо. І якщо в результаті приводу такої особи

з'ясується, що все це – вигадки то з'являться всі підстави на накладення адміністративного стягнення за ч. 1 ст 185-3 КУпАП.

Усвідомлення особою неправомірності неявки до суду, а відтак і неминучість накладення на неї стягнення стає очевидним, коли особа була завчасно попереджена про слухання справи з її участю належним повідомленням про час і місце розгляду. Прикладом такого застосування закону є постанова Великоновосілківського районного суду Донецької області від 10.07.2013 р., згідно з якою особа визнана винною у вчиненні правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185-3 КУпАП, за злісне ухилення від явки в суд, а саме не з'явлення у судові засідання 27.05.2013 р., 11.06.2013 р., 09.07.2013 р., чим проявлено неповагу до суду [167]. Щоправда, тут не зрозуміло, чому для встановлення злісності діяння знадобилася триразова неявка до суду.

У ст. 138 КПК України зроблено спробу визначити виключний перелік поважних причин неприбуття особи на виклик. Такими причинами, зокрема, визнаються:

- «1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування у закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 7) несвоєчасне одержання повістки про виклик;
- 8) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик».

Слід зазначити, що інші судово-процесуальні кодекси не містять таких переліків, тобто вирішення цих питань виноситься на розгляд суду. Власне це впливає і з п. 8 зазначеної статті. Різноманітність життєвих обставин потребує визнати поважними такі причини наз'явлення до суду, як, наприклад, реєстрація власного одруження і весілля, захист дисертації тощо.

Викликає сумніви двозначність редакції ч. 1 ст. 139 КПК України. Цією нормою передбачено відповідальність викликаної особи, яка або не з'явилася без поважних причин, або не повідомила про наявність поважних причин. Слід зазначити, що ст. 185-3 КУпАП не передбачено відповідальності за таке неповідомлення, тобто при застосуванні ст. 139 КПК України можливі випадки дійсно поважних причин неявки до суду, але особу можуть притягувати до відповідальності за неповідомлення про ці причини. Наявність таких причин, навіть якщо вони встановлені згодом, має бути підставою для звільнення від відповідальності.

При аналізові цих явищ потрібно обов'язково розрізняти поняття «відчуття неповаги» і «прояв неповаги» до суду. Закон виключає можливість настання юридичної відповідальності за відчуття, оцінки, наміри, бажання тощо.

Це впливає із самої назви ст. 185-3 КУпАП, в якій йдеться про прояв неповаги до суду, причому в однині. Проте такі прояви можуть стосуватися поведінки однієї особи декілька разів, коли одночасно встановлюється факт неявки до суду, потім заява перед обличчям суду, що вона і надалі не буде коритися вказівкам головуєчого, потім, через деякий час, – образи на адресу процесуальних опонентів, провокування безладу у судовій залі і тощо. По суті це уже не «прояв», а справжній «букет» проявів». Кваліфікувати це у кожному конкретному випадку як одиничний «прояв» чи факт правопорушення, та ще й тоді, коли протиправні дії вчиняються у п'яному вигляді, навряд чи резонно.

Неповага до суду може проявитися спонтанно, без попереднього задуму. Наприклад, відповідно до постанови Деражнянського районного суду Хмельницької області від 12.03.2013 р., обвинувачений з'явився в судові засідання у стані алкогольного сп'яніння, що свідчить про прояв неповаги до

суду [168]. У цьому разі порушник не передбачав можливості настання шкідливих наслідків такої поведінки, хоч повинен був і міг їх передбачити. Про ситуацію, коли порушник передбачає можливість настання шкідливих наслідків своїх дій, але легковажно розраховує на їх відвернення, свідчить постанова Сніжнянського міського суду Донецької області від 18.04.2014 р. де зазначено, що особа 1, яка брала участь у справі як представник відповідача, уже після роз'яснення правил поведінки учасників процесу у судовому засіданні, на запитання головуючого відповів сидючи, чим проявив зневагу до суду [170].

При оцінці характеру умисних дій чи умисної бездіяльності потрібно враховувати, що в кримінальному праві злочинний умисел поділяється на прямий умисел і непрямий умисел (ст. 24 КК України). У законодавстві про адміністративну відповідальність такого поділу не встановлено, оскільки відповідно до ст. 10 КУпАП адміністративне правопорушення вважається вчиненим умисно, коли особа, яка усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала або свідомо допускала настання цих наслідків. Це у першу чергу стосується проявів активної протиправної поведінки у суді під час розгляду справ. Тут є можливим такий варіант: особа з'явилась у судові засідання і дала показання суду, але воно виявилось завідомо неправдивим, в результаті чого було застосовано кримінальну відповідальність за ст. 384 КК України. Що ж стосується мотивів неявки в суд для свідчень, то вони можуть бути обґрунтованими і необґрунтованими (небажання обтяжувати себе відвіданням суду, особливо у сільській місцевості, потребою вирішити невідкладні, на думку особи, домашні проблеми і, особливо, – зіпсувати свої відносини із співмешканцями, односельцями, що має особливе значення для жителів села). Про те, що така поведінка може бути розцінена як зневага до суду, особа може навіть не думати і тим більше не розцінювати свою поведінку як злісну неповагу. Звичайно, суд повинен брати це до уваги при вирішенні питання про характер відповідальності такої особи.

Реалізуючи свої владні повноваження, суд сам вирішує коли протиправні діяння учасників розгляду та інших осіб завадили або могли перешкодити реалізації завдань правосуддя, а коли – ні. В останньому випадку суд може, на свій розсуд, залишити відповідну поведінку безкарною. Наприклад, коли літня людина з вадами слуху, яка уперше є присутньою в судовому засіданні, може просто забути, що при звертанні судді вона повинна підвестися.

Окремо слід зупинитися на застосуванні до учасників судового процесу такої санкції, як накладення грошових стягнень відповідно до норм процесуальних кодексів. Так, у кримінальному судовому провадженні такі можуть застосовуватися судом за клопотанням прокурора і за ухвалою суду з власної ініціативи (ст. 144 КПК України).

Виникає запитання, чи можна вважати ці стягнення санкціями за неповагу до суду. Значною мірою, так, оскільки йдеться про порушення процесуального законодавства, що йде на шкоду інтересам правосуддя. Проте, цей вид юридичних санкцій стоїть осторонь усіх інших видів юридичної відповідальності, і гарантії законності зазначених заходів є значно меншими, ніж санкції, передбачені у ст. 185-3 КУпАП.

Грошове стягнення застосовується до підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому Кодексом порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини неприбуття, воно накладається у розмірі:

від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати – за неприбуття на виклик слідчого, прокурора;

від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати – за неприбуття на виклик слідчого судді, суду.

Немаловажною є і така деталь: розміри грошових стягнень встановлюються не стосовно кількості неоподатковуваних мінімумів доходів

громадян, а залежно від розмірів мінімальної заробітної плати.

Але якщо порівняти розміри санкцій із тими, яких передбачено адміністративно – деліктним законодавством щодо кількості неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то розміри цих санкцій за окремі правопорушення виявляться приблизно однаковими.

Отже, грошове стягнення – це фінансове стягнення, що накладається на певне коло осіб, які є учасниками досудового розслідування і судового провадження, – захід забезпечення кримінального провадження, у тому числі судового провадження, за невиконання процесуальних обов'язків без поважних причин, що пов'язаний із несприятливими наслідками у покладенні на особу обов'язку зазнати обмеження майнового характеру, у розмірі, визначеному КПК України, – зазначила І. Глов'юк [113, с. 339].

Виникає питання, чи можна взагалі вважати ці засоби проявами відповідальності за неповагу до суду? Значною мірою так, оскільки йдеться про порушення процесуального законодавства, що шкодить інтересам правосуддя. Проте цей вид юридичних санкцій стоїть якось осторонь усіх інших видів юридичної відповідальності, у тому числі, адміністративно- деліктної.

Ще однією особливістю є те, що у процесуальних кодексах не передбачено оскарження рішень про накладення грошових стягнень. Так, ст. 147 КПК України передбачено, що особа, яка не була присутньою під час розгляду цього питання, має право подати клопотання суду, який виніс відповідну ухвалу. Із цього можна зробити висновок, що така ухвала спочатку виноситься, а потім може бути переглянута, причому не за скаргою, а за клопотанням зацікавленої особи, що можна розглядати як порушення її прав.

Для забезпечення виконання сторонами процесуальних обов'язків, відповідно до п. 5 ст. 83 ГПК України господарському суду, при прийнятті рішення, надано право стягувати в доход Державного бюджету України з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених на сторону господарським судом. Штрафні санкції застосовуються судом за невиконання вимог

процесуального законодавства: порушення порядку в судовому засіданні (ст. 74 ГПК України), невиконання розпоряджень суду (ст. 83 ГПК України).

Слід зазначити, що КАС України містить норму, яка відсутня в інших процесуальних кодексах але також може вважатися фінансовою санкцією за неповагу до суду та прийнятого судового рішення – ст. 267 якого встановлено судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративній справі. Суд, який ухвалив судове рішення в адміністративній справі, має право зобов'язати суб'єкта владних повноважень, не на користь якого ухвалене судове рішення, подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення. За наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання постанови суду або у разі неподання такого звіту суддя своєю ухвалою може встановити новий строк подання звіту, накласти на керівника суб'єкта владних повноважень, відповідального за виконання постанови, штраф у розмірі від десяти до тридцяти мінімальних заробітних плат. Половина суми штрафу стягується на користь позивача, інша половина – до Державного бюджету України (ст. 267 КАС України).

Виникає запитання: до якого виду юридичної відповідальності належать такі санкції. Звичайно, вони не спрямовані на відшкодування завданих збитків, оскільки процедура їх встановлення не передбачена, хоча такі збитки інколи можуть мати місце. Вважати їх заходами адміністративної відповідальності теж не можна, оскільки вони закріплені не в КУпАП, а інших процесуальних кодексах (ст. 144 КПК, ч. 4 ст. 74 ГПК, ч. 3 ст. 162 ЦПК). Крім того, вони накладаються одразу після встановлення факту правопорушення за ухвалою судді-головуючого і без складання протоколу про адміністративне правопорушення.

Відтак зазначені санкції є особливим (спеціальним) видом юридичної відповідальності, закріпленого не адміністративним, а процесуальним законодавством. Їх практичному застосуванню певною мірою заважає те, що відповідні норми розпорошені по різних процесуальних кодексах, що утруднює доступ до них як учасників відповідного процесу, так і науковців. З позиції

законодавчої техніки є доцільним зосередити відповідні норми у спеціальних розділах кодексів.

У зв'язку із цим може виникати колізія при застосуванні норм, які регулюють відповідальність за неповагу до суду. Відповідно до ч. 2 ст. 146 КПК України всі справи про накладення грошових стягнень на особу розглядаються судом негайно після його ініціювання. Теоретично можлива і така ситуація, коли один і той самий суд, і навіть один і той самий суддя розглядає однакові за змістом матеріали щодо одних і тих же осіб. А це, безумовно, суперечитиме ч. 1 ст. 60 Конституції України, за якою «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення». Це у принципі має стосуватися зазначеної ситуації, оскільки і в одному, і в другому випадку йдеться про неповагу до суду. Проте в інтересах забезпечення єдності застосування закону є потреба у застосуванні єдиної норми – ст. 185-3 КУпАП.

На закінчення висловимо пропозицію про заміну чинної редакції статті 185-3 і пропонуємо викласти її у такій редакції:

«Стаття 185-3. «Прояви неповаги до суду»*

Неявка до суду без поважних причин для участі у судовому засіданні осіб, присутність яких суд визнав обов'язковою, –

тягне за собою попередження або накладення штрафу від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

повторна неявка до суду зазначених осіб, –

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

непідкорення учасників судового процесу та інших присутніх розпорядженням головуєчого, що перешкоджає судовому розгляду, –

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

порушення громадського порядку в судовому засіданні, що заважає його проведенню, –

тягне за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк від п'яти до десяти діб;

невиконання вимоги суду про надання інформації або документів, необхідних для судового розгляду, –

тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

***Примітка:** слово «прояв» тут використовується у множині, а не в однині, як у чинній редакції статті.

На закінчення висловимо також міркування і щодо кримінальної відповідальності за інші злочинні прояви неповаги до суддів.

Нову ст. 377-3 КК України пропонується викласти так:

«Стаття 377-3 «Зрив судового засідання»

Зрив судового засідання через неможливість його розпочати або відновити через порушення порядку з вини учасників процесу або інших присутніх, –

карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі чи арештом на строк до шести місяців».

Необхідно повернутись до існування кримінальної відповідальності за образу як одного з найогидніших проявів зневаги до особи, у першу чергу до суддів.

Неповагу до суду як злочин, що виражається в образі суду, та/або учасників процесу визначено Кримінальними кодексами пострадянських країн Азербайджану (ст. 289), Білорусі (ст. 391), Вірменії (ст. 343), Казахстану (ст. 342), Киргизстану (ст. 321), Таджикистану (ст. 355), Російської Федерації (ст. 297) [244], а також у країнах ЄС (п. 3.2).

Щось подібне варто передбачити і в законодавстві України.

Кримінальну відповідальність за образу доцільно встановити стосовно не лише суддів, народних засідателів і присяжних, але й щодо службовців суду, які виконують організаційні обов'язки, пов'язані з розглядом судових справ, у тому числі виконують відповідні розпорядження головуєчого у судовому засіданні.

Нову ст. 377 – 1 КК України доцільно викласти у такій редакції:

«Стаття 377-1 «Образа судді»

Образа судді, народного засідателя або присяжного у зв'язку з їх участю у розгляді судової справи, –

карається штрафом у розмірі від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років».

Під образою слід розуміти умисне приниження честі і гідності особи, виражене в непристойній формі, вживання інвективної (різкої, лайливої) лексики, застосування непристойних жестів, міміки тощо [206, с. 228].

Критика, навіть висловлена в різкій формі, без цих ознак не може розглядатись як образа.

Статтю 377-2 КК України «Образа працівника суду» слід сформулювати у такому вигляді:

«Образа судового розпорядника, помічника голови суду або судді, секретаря судового засідання чи інших службовців суду, на яких покладено обов'язки, пов'язані з організацією судового процесу, –

карається штрафом у розмірі від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Значним подразником для суб'єктів судочинства, особливо для професіональних суддів можуть бути критичні виступи у пресі та інших ЗМІ.

Загалом заслуговує на підтримку позиція мас-медіа, які вдаються до критичних виступів за матеріалами про корупційні злочини, в яких притягуються до відповідальності судді, підозрілі джерела їх прибутків та надприбутків, порушення моральних норм у спілкуванні з громадянами, пияцтво та інші порочні вчинки, які порушують Кодекс професійної етики. Такі матеріали журналістських розслідувань є однією із серйозних підстав для недовіри до суддів, очищення від таких осіб суддівського співтовариства.

Проте «тіньовою стороною» інтересу журналістів до судової влади є перейняття представниками «четвертої влади» на себе прямих прокурорських, а згодом – і суддівських обов'язків, висловлювання через ЗМІ безапеляційних

суджень щодо наявності складу злочинів, кваліфікації правопорушень, достатності доказів, а відтак і законності судових рішень. У сумнівних ситуаціях за лаштунками газетних публікацій інколи проявляються приватні інтереси.

Серед представників так званої «жовтої преси» побутує такий багатозначний вираз: «погані новини – це хороші новини, а хороші новини – це не новини». Чи не тому в ЗМІ не зустрінеш позитивних публікацій про роботу суддів – широкій публіці вони нецікаві, навіть якщо діяльність судді є прикладом самовідданого служіння судочинству.

У п. 51 постанови Європейського Суду з прав людини від 26 квітня 1979 р. (скарга № 6538/74) у справі «Санді таймс» (The Sunday Times) проти Сполученого Королівства, зазначено, що суддя Баклей у справі «Вайн продактс лтд.» проти Грін (1966 р.) сформулював норму про неповагу до суду таким чином: «Поява коментарів про поточний судовий процес у будь-якій формі, здатній завдати шкоди справедливому розглядові справи, буде з боку будь-якої газети неповагою до даного суду. Відбутися таке може по-різному ... Може статися так, що коментар спричинить у той чи інший спосіб тиск на одну із сторін у даній справі, як-то: завадить їй вести судовий процес, спонукає її погодитися на мирову угоду на таких умовах, які за інших обставин вона не стала б розглядати, або вплине іншим чином на ведення справи, де вона повинна бути вільна у виборі засобів обвинувачення і захисту, користуючись при цьому порадами, але не піддаючись тиску» [169].

У пункті 25 цього рішення викладено позицію лорда Дінінга з цього ж питання таким чином:

«... Коли спір перебуває на розгляді суду і щодо нього ведеться активне провадження ... ніхто не повинен коментувати його таким чином, щоб це представляло реальну і серйозну загрозу справедливому судовому розгляду даної справи, наприклад, шляхом впливу на суддю, присяжних або свідків, або шляхом створення у населення у цілому упередженого ставлення проти однієї із сторін у спорі. Навіть якщо особа, яка висловлює свої зауваження у справі, щиро вірить у їх правильність, у тому разі, якщо вони передбачають судові рішення до

закінчення судового розгляду, то це все одно є неповагою до суду. Ніхто не вправі здійснювати несправедливий тиск на одну із сторін розгляду для того, щоб змусити її відмовитися від своєї скарги, відмовитися від захисту або піти на мирову угоду на таких умовах, за яких за інших обставин не стала б і розглядати».

Проведення «газетного суду» дозволяти не можна [169].

Прикладом безвідповідального ставлення до слідчого підкомітету Сенату Конгресу США, якого було створено після потоплення пароплаву «Титанік» 15 квітня 1912 р. з метою встановлення причин катастрофи та був наділений суддівськими функціями, були нападки з боку преси не лише американської, але і британської. Жертви катастрофи, які залишилися живими, у тому числі члени екіпажу «Титаніка», не лише давали свідчення слідчому підкомітету, але й опинилися під атаками численних «акул пера», які публікували не лише відомості про фактичні обставини потоплення «Титаніка», але й висували і виплескували на сторінки преси свої версії щодо того, хто має нести відповідальність за зіткнення з айсбергом. Після повернення пасажирів – підданих Великої Британії, розслідування трагедії слідчою комісією Британського парламенту відбулося у більш конструктивній обстановці [255].

Відтак будь-яку журналістську оцінку матеріалів справ, що розглядаються в суді, критику процесуальних рішень і поведінки судді і навіть висловлення сумнівів з приводу правильності позицій суддів до висловлення ними остаточного рішення слід розцінювати як істотне правопорушення. Відносно свободу таких оцінок журналісти можуть здобути лише після ухвалення судом остаточного рішення.

Водночас не можна погодитися із думкою В. Дудіна, що як неповагу до суду може бути розцінено будь-які критичні зауваження на адресу суддів [52, с. 35].

Численні публікації ЗМІ щодо негідної поведінки суддів, які приваблюють масову аудиторію, навіть без вагомих доказів, здатні морально знищити людину.

Таку поведінку зараз прийнято називати дифамацією (лат. *diffamatio*) - публічне поширення дійсних або вигаданих відомостей, які принижують честь, гідність і ділову репутацію особи чи організації. Різновидом дифамації є наклеп – поширення завідомо неправдивої інформації, що ганьбить іншу особу. Зазначені дії були підставою для застосування кримінальної відповідальності (ст. 125 КК України 1960 р.) [108, с. 203].

Як зазначив колишній заступник Генерального прокурора України Р. Кузьмін, «Актуальність цієї теми обумовлена загрозливою тенденцією використання феномену дифамації для незаконного тиску на суд та слідство в Україні». Тому, очевидно, внесення статті про дифамацію до Кодексу про кримінальні проступки сприятиме зміцненню авторитету судової влади, запобігатиме незаконному впливу на суд» [118, с. 10]. При цьому автор зазначив, що у багатьох державах, передусім європейських, дифамація, наклеп, криміналізовані в законодавстві [118, с. 10].

Особливості адміністративної відповідальності судового експерта за неповагу до суду не дістали відображення ні в наукових працях, ні в законодавстві, за винятком однієї публікації [181], причому йдеться виключно про відповідальність експерта за злісне ухилення від прибуття до суду.

Кримінальним законом передбачено також відповідальність експерта за відмову від виконання покладених на нього обов'язків у суді (ст. 385 КК України) і за завідомо неправдивий висновок під час досудового розслідування і в суді (с. 384 КК України). При цьому потрібно враховувати, що помилковий висновок експерта може бути не завідомо до нього хибним, тобто помилковим без злого наміру, а бути наслідком професійної помилки внаслідок поспіху, недостатньої професійної підготовки та інших обставин, що виключають можливість кримінальної відповідальності. Проте не виключено притягнення експерта, який працює в державній установі, до компетенції якої входить проведення судових експертиз, до дисциплінарної відповідальності.

У літературі висловлено думку щодо потреби закріпити у кримінальному процесуальному законі необхідність зобов'язати головуючого у судовому

засіданні на його початку попереджувати учасників процесу і присутніх щодо їх обов'язку не допускати висловлювань образливого характеру і про відповідальність за такі вчинки [123].

На наш погляд, такі попередження мають передусім стосуватися не усієї аудиторії, а лише осіб, прояви поведінки яких можуть нашкодити головному на думку щодо можливості ескалації проявів протиправної поведінки під час судового розгляду.

Для встановлення підстав притягнення до адміністративної чи іншої відповідальності за неповагу до суду і, особливо, у тому, що стосується діяльності конкретних суддів, має бути правильна, тобто адекватна оцінка зовнішніх проявів людської поведінки. Звичайно, у більшості випадків люди, наділені досить розвинутим інтелектом, здатні відчутти різницю між слухною і неслухною поведінкою. Хоча деякі представники владних структур, передусім, народні депутати України з недостатньо розвинутим інтелектом, відчують вседозволеність у відносинах з колегами та іншими громадянами, свідками чого є аудиторія телеглядачів і користувачів Інтернету.

Для оцінки поведінки учасників судового процесу також можна використовувати матеріали відеозапису судових засідань у тих рідких ситуаціях, коли з дозволу головуючих проводиться такий запис ходу засідань або їх окремих фрагментів.

Як зазначено в літературі, у деяких спірних ситуаціях може виникнути потреба у висновках фахівців – експертів [97]. Російська дослідниця Є. Шибанова звернула увагу на доцільність використання лінгвістичних експертиз висловлювань у формі письмових текстів, мовних оборотів, жестів та міміки або їх поєднання [236, с. 69]. Продуктами мовної діяльності є: газетні та журнальні публікації; виступи по телебаченню, радіо, в мережі Інтернет; твори усної або письмової мови, зафіксовані на матеріальному носії (листи, книги); документи, що мають юридичну силу (договори, розписки); матеріали справи, по якій проводиться судова лінгвістична експертиза (покази свідків, потерпілих тощо). Результати лінгвістичних експертиз (досліджень) матимуть важливе

доказове значення в адміністративних справах, пов'язаних із проявом неповаги до суду.

У наявних межах суддя-головуючий може закликати до порядку прокурора і адвоката. Залежно від характеру справи прокурор підтримує в суді державне обвинувачення або висловлює свою позицію з приводу окремих питань досудового провадження, а також бере участь у судовому представництві.

Як слушно зазначив В. Долежан, найважливішим принципом відносин суддів і прокурорів у процесі слід вважати взаємну професійну повагу, яка зовні виявляється, як мінімум, у відсутності проявів неповаги, або підкресленні шани один до одного. І судді, і прокурори мають з розумінням ставитися до повноважень один одного у процесі [48, с. 39]. Практика поки що не знає випадків, щоб ці ускладнення давали підстави для застосування щодо прокурорів санкцій за неповагу до суду. Цього не повинно бути і в майбутньому. Проте, будучи стороною обвинувачення, прокурор як представник держави має помічати всі порушення процесуального законодавства у ході судового розгляду і в делікатній формі звертати на це увагу головуючого, в тому числі шляхом висловлення відповідних заперечень і заявлення клопотань, а в разі їх відхилення – використати можливість усунення порушень в апеляційному і касаційному порядку. Проте і суд може поставити питання про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності у порядку підлеглості перед керівником прокуратури вищого рівня за прояви неетичної поведінки стосовно суду або інших учасників судового розгляду.

Напружені стосунки можуть виникати між головуючим і адвокатом, передусім захисником у кримінальному провадженні, які впливають з розбіжностей в оцінці матеріалів судового провадження. Особливо виразно це стосується участі сторін у судових дебатах у кримінальному процесі.

Відповідно до ч. 6 ст. 364 КПК України «Головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, або повторно допустив

висловлювання образливого чи непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів». Вважаємо, що за будь-яких умов, навіть після осуду окремих висловлювань, сторонам потрібно надати можливість висловитися до кінця, інакше це може зашкодити повноті та об'єктивності судового розгляду. Це не заважатиме вжиттю заходів реагування на неетичну поведінку, притягнення порушників до дисциплінарної відповідальності кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями прокуратури й адвокатури.

Відтак з ч. 6 ст. 364 КПК України пропонуємо вилучити друге речення цієї норми.

Положеннями п.п. 14, 15 та 17 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» заборонено притягувати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно з законом; не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у ЗМІ, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката; дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку [64].

Показовим прикладом проблематичності притягнення адвоката до відповідальності за адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-3 КУпАП, є постанова Апеляційного суду Хмельницької області від 12.03.2011 р. Цією постановою апеляційну скаргу задоволено; постанову Кам'янець-Подільського міськрайонного суду від 03 лютого 2011 р. щодо нього скасовано, а справу закрито за відсутністю в його діях складу правопорушення, передбаченого ст. 185-3 КУпАП [166]. Постанову обґрунтовано тим, що за змістом частини 1 ст. 185-3 КУпАП, за якою складено протокол, адвокат не входить до кола суб'єктів цього правопорушення. Не дає підстав вважати адвоката суб'єктом указанного адміністративного правопорушення і зміст статті 162 ЦПК України. У вказаних випадках адвокат має нести дисциплінарну

відповідальність у порядку, передбаченому ст. 16 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Якщо суд вважає поведінку адвоката в судовому засіданні неправомірною і неетичною, він може повідомити про це кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, зажадавши від неї притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. Йдеться як про адвоката – захисника у кримінальному провадженні, так і про адвоката – представника сторони у всіх видах судового процесу.

У практиці судочинства інколи трапляються випадки, коли порушень установленого порядку судового розгляду припускаються професійні судді, які належать до суддівських складів, у тому числі такі, що перебувають у п'яному вигляді. Такі вчинки не кращим чином впливають на поведінку та висловлювання присутніх у залі судового засідання. У такому разі головуєчому доводиться шукати причину для оголошення перерви або відкладення судового засідання для з'ясування за лаштунками причин неадекватної поведінки свого колеги з наступними висновками.

При визначенні суб'єктивної сторони правопорушення потрібно мати на увазі, що неправомірна поведінка учасників судового процесу може бути певною мірою спровокована поведінкою головуєчого у судовому засіданні, а також і інших суддів. Не секрет, що в сучасних умовах одним із проявів так званої професійної деформації суб'єктів владних повноважень є демонстрація зверхності щодо осіб, на яких поширюються ці повноваження. Не позбавлені цього і керівники судів, які надто спрощено розуміють свою роль як «хазяїна процесу», «увійшли у роль» і демонструють це без очевидної потреби. При цьому вони забувають про обов'язок «виявляти тактовність, ввічливість, витримку і повагу до учасників процесу та інших осіб» (ст. 8 Кодексу суддівської етики) [95]. Психологічна невірноваженість судді, поєднана з вадами його виховання може за певних умов завдавати серйозної шкоди інтересам правосуддя. У зв'язку із цим вважаємо за потрібне вжиття з боку органів суддівського співтовариства відповідних корекційних заходів, а у разі,

коли це спричинило серйозні ускладнення і конфлікти при розгляді справ – застосовувати дисциплінарний вплив. Це стосується і конфліктів, що виникають між головуючим і членами суддівської колегії. Адже неадекватна поведінка судді може розцінюватись як неповага з його боку до судової системи у цілому.

Усі ці, а також інші прояви неповаги до суду мають діставати відповідну оцінку поведінки головуючого органами суддівського самоврядування.

Водночас суддя повинен неухильно дотримуватись офіційного стилю ведення процесу, у першу чергу, запобігати будь-яким спробам приниження судочинства і статусу суддів.

Несприятливий вплив на учасників процесу справляють порушення строків початку судового розгляду. Автор на власному досвіді переконалася, що прокурори, адвокати, юрисконсульти та інші учасники судового розгляду певний час вимушені чекати на початок судових засідань без будь-яких пояснень, не говорячи вже про вибачення від працівників апарату суду і від самих суддів. Ця «традиція» походить ще від радянських часів, коли тяганину пояснювали: «поїхав уповноваженим на село», «викликали до райкому партії» тощо, і це значною мірою було правдою. Куди ж чиновники від Феміди відлучаються зараз у робочий час, або на які теми вони розмовляють з відвідувачами у службових кабінетах у час, призначений для розгляду справ? Очевидно, що цю проблематику потрібно глибоко вивчити в науковому плані з участю юристів, соціологів, фахівців у галузі управління тощо.

Щоправда, відповідно до ст. 23 ЦК України, судді можуть звертатися із цивільними позовами до ЗМІ та окремих журналістів про спростування наклепницької інформації та відшкодування моральної шкоди. Проте такі випадки мають поодинокий характер. Практично всі опитані нами судді пояснили це небажанням судитися з мас-медіа через небезпеку агресивної поведінки відповідним чином налаштованої читацької і глядацької аудиторії і побоюванням ще більше поставити під удар авторитет суду через появу у відповідь нової хвилі матеріалів наклепницького характеру, а натомість скромно робити свою справу. Така позиція, на наш погляд, не лише не додасть авторитету

судовій владі, а ще більше зашкодить їй, хоча можна зрозуміти і суддів, які обрали таку лінію поведінки.

У ст. 10 Європейської конвенції про захист прав і свобод людини передбачено «...свободу одержувати і поширювати інформацію без втручання держави і незалежно від кордонів». Відтак є можливим «здійснення цих свобод для захисту репутації і прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості судової влади» [55, с. 7].

Для посилення боротьби з проявами тиску на суд шляхом наклепницьких публікацій підтримуємо пропозицію Р. Кузьміна закріпити відповідальність за наклеп у КУпАП [118, с. 16].

Свою позицію із цих питань представникам судової влади доцільно викладати під час зустрічей з представниками ЗМІ і провідними журналістами.

І на закінчення, варто зупинитися на такому феномені, як звернення одних суддів до інших, часто найближчих колег по службі, з приватними проханнями по окремих справах за принципом «ти – мені, я – тобі». Ця практика певною мірою згуртовує суддівську корпорацію і суддівські колективи, але якою ж ціною?

При цьому важливо підкреслити, що судді, головуючі у судових засіданнях і навіть голови судів, не мають права надавати вказівок або «порад» (із присмаком вказівок) іншим суддім із питань застосування норм матеріального і процесуального права при розгляді конкретних справ. Думається, що це стосується не лише випадків, коли такі вказівки і поради надаються керівниками, але і на прохання самих суддів, які інколи таким чином намагаються «застрахувати» себе від можливих помилок. Особи, яким довірено здійснення судочинства, повинні повністю відповідати за результати розгляду справ – це є важливим елементом поваги до них як до повноважних представників правосуддя.

Особливо небезпечною для забезпечення справедливого судочинства є використання схеми, коли високі представники інших гілок влади дають вказівки

головам судів, не гребуючи навіть надісланням sms повідомлень, а голови судів, їх заступники передають такі вказівки суддям в особистому спілкуванні. Таке «ідолопоклонство» не має нічого спільного з повагою до суддів і, як свідчать події останнього часу, може потягти за собою серйозну юридичну відповідальність для обох сторін таких собі «угод» із правосуддям.

У принципі за наявності доказів того, що втручання в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або домогтися винесення неправосудного рішення, подібна діяльність має тягнути кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 376 КК України.

У тих же випадках, коли у «порадників» не встановлено умислу перешкодити судді виконувати службові обов'язки або домогтись неправосудного рішення, можуть з'явитися підстави для притягнення їх до дисциплінарної відповідальності або для обговорення поведінки суддів органами суддівського самоврядування.

Для неправомірного впливу на суддю інколи використовуються «поради» досвідчених суддів щодо позицій своїх колег при розгляді справ.

Природно, що потребу у таких порадах відчують передусім молоді, недосвідчені судді, яким бракує досвіду, зокрема, при розгляді справ певної категорії. При цьому вони можуть не розгледіти справжніх причин готовності порадирика прийти на допомогу молодому колезі, які можуть полягати в задоволенні своїх або чужих забаганок стосовно підходів до розгляду і вирішення тієї чи іншої справи.

Якщо суддя справді дбає про забезпечення законності, то він повинен ретельно ознайомитись з відповідними літературними джерелами, зокрема, роз'ясненнями вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України, опублікованою судовою практикою, особливо практикою Європейського суду з прав людини. Для цього зараз існують усі технічні можливості.

Обговорення суддями позицій по конкретних справах є можливим і до того ж цілком законним при колективному розгляді проблем судової практики, справ судами першої, апеляційної і касаційної інстанцій, коли аргументована

думка одного із суддів, навіть голови суду чи його заступника не вважається протиправним втручанням, хоча може схилити інших суддів до прийняття певного рішення. Обґрунтованість такого рішення значною мірою обґрунтовується тим, що всі судді беруть участь у розгляді справи, що й обумовлює їх ставлення до змісту свого рішення.

Проте колективність прийняття рішення часто перетворюється на фікцію при розгляді справ в апеляційному і касаційному порядку, коли вирішальна роль у вирішенні справи належить так званому «доповідачеві», як правило, єдиному з суддів, який вивчав справу і доповів її матеріали під час судового розгляду. У кращому випадку він погоджує свій висновок з колегами поза рамками судового засідання, а суд видаляється в нарадчу кімнату для проформи, виходячи «на публіку» впродовж двох-трьох хвилин. Поваги до суду така практика аж ніяк не додає, а відтак до організації принаймі апеляційного розгляду варто внести корективи з урахуванням думок науковців і практиків.

На наш погляд, з урахуванням важливості проблем забезпечення незалежності суддів доцільно передбачити у розділі VIII Закону України «Про судоустрій і статус суддів» обов'язок загальних зборів суддів судів усіх рівнів розглядати інформації про факти порушення незалежності суддів, які стали відомі від колег та інших джерел, і надавати їм відповідну оцінку. У свою чергу, передбачити, що Рада суддів України повинна щороку узагальнювати такі факти, вносячи відповідні пропозиції на розгляд з'їзду суддів України.

2.2. Засоби процесуального примусу для запобігання проявам неповаги до суду та їх припинення

Наявність процесуальних прав в учасників судового процесу пов'язується з їх обов'язками виконувати вимоги щодо задоволення процесуальних інтересів інших його учасників, а останні, у разі потреби, можуть скористатися правом звернення до суду за сприянням виконання цих обов'язків, у тому числі із застосуванням примусових заходів. Це може бути здійснено і за ініціативи

самого суду в інтересах всебічного і об'єктивного розгляду справи і ухвалення судових рішень, заснованих на законі. Як зазначив М. Юнусов, «процесуальні обов'язки – це не тільки необхідна та належна поведінка, але й активна частина процесуальних дій» [249, с. 48].

Із цього приводу В. Бутнев підкреслив: «Примус у механізмі правового регулювання процесуальних відносин не займає провідного місця з тієї причини, що необхідність у його застосуванні виникає лише тоді, коли у цьому механізмі виникає зрив, збій, який необхідно усунути за допомогою заходів державного примусу. Він застосовується на основі закону у конкретних, індивідуальних відносинах, які (у своїй більшості) виникають у зв'язку з правопорушеннями і застосуванням санкцій» [24, с. 49].

Застосування процесуального примусу може мати самостійне значення для усунення неправомірної поведінки та запобігання їй і передувати застосуванню засобів юридичної відповідальності.

Зазначені заходи відрізняються від решти заходів державного примусу тим, що вони застосовуються у зв'язку із судовим розглядом, а в кримінальному судочинстві – також у досудовому провадженні і підготовці до судового провадження [198, с. 628].

Заходи процесуального примусу є проявами цілеспрямованого впливу на свідомість та поведінку людини з метою спонукання її до певної, визначеної у правових нормах, поведінки. Будь-який примусовий захід необхідно розглядати як певне обмеження прав і свобод людини, але дозволене для застосування уповноваженим органом та у межах, передбачених законом [98, с. 492].

Якщо виконання процесуальних обов'язків здійснюється з ініціативи суду для забезпечення вимог закону в судовому процесі, то їх невиконання може однозначно розглядатися як прояв неповаги до суду з усіма наслідками, які із цього випливають. Якщо головуючий у судовому засіданні, зіткнувшись із фактом невиконання вимог процесуального закону, робить вигляд, що нічого такого особливого не трапилося, він тим самим підриває авторитет суду і свій власний.

Питанням забезпечення громадського порядку при проведенні засідань суду було приділено велику увагу в документах судової реформи 1864 року в Російській Імперії. Ці питання було вирішено передусім у такому судоустрійному акті, як Урядження судових установ від 20 листопада 1864 р. [185, с. 158]. Для збереження стилю і колориту викладу процитуємо окремі його пункти мовою оригіналу.

«153. Судебные заседания для решения уголовных и гражданских дел происходят публично. Случаи, в которых не должны быть к сим заседаниям допускаемы лица посторонние, определяются в уставах уголовного и гражданского судопроизводства.

154. Все находящиеся в публичном заседании судебного места обязаны строго соблюдать правила благопристойности, порядок и тишину, беспрекословно повинуюсь в сем отношении распоряжениям председателя суда или первоприсутствующего¹.

155. Если в нарушение правил, означеных в предшедшей 154-й статье, окажется виновным находящееся в заседании суда постороннее лицо, то председатель или первоприсутствующий может приказать нарушителю удалиться из присутствия, велеть вывести неповинующегося или даже распорядится о задержании его под стражу, однако же не более как на двадцать четыре часа.

156. В крайних случаях, когда невозможно различить виновных в произведенном в судебном заседании беспорядке, председатель или первоприсутствующий при безуспешности сделанного им внушения может выслать из залы заседания всех посторонних.

157. За нарушения, означенные выше в 154-й статье, во время доклада дела кем либо из участвующих в деле лиц или их поверенных председатель или первоприсутствующий вправе сделать виновному предостережение или выговор, предупредив, что в случае повторения сего он будет удалён из присутствия и

¹ «Первоприсутствующий» – суддя, який виконує обов'язок голови суду у судовому засіданні.

дело решится без его словесных объяснений. Затем, при повторении тех же нарушений, виновный может быть удалён из присутствия.

158. Правила, постановленные в предшедшей 157 статье, соблюдаются и в случае, когда участвующий в деле или его поверенный, находясь при докладе дела, употребит оскорбительные выражения против личности, частной или семейной жизни своего противника или же будет оглашать предосудительные для него обстоятельства без всякой при том надобности для разъяснения дела.

159. Председательствующий или первоприсутствующий может для восстановления порядка в заседании судебного места и для ограждения свободы и безопасности суда требовать содействия местной полиции, а в крайнем случае – и ближайшей воинской команды» [185, с.153].

Як видно, ще за часів самодержавства доводилося вживати заходів примусу для підтримання авторитету судової влади під час розгляду судових справ. Окремі принципові положення запозичено і в сучасне законодавство. Цьому, як і зараз, сприяла нестабільність соціально-економічної і політичної обстановки у суспільстві.

Орієнтиром для визначення наявності чи відсутності підстав притягнення до юридичної відповідальності як за неповагу до суду так і для процесуального примусу, може служити перелік позитивних правил поведінки, які передбачені процесуальним законодавством (на додаток до правил людської поведінки, які мають поважати всі громадяни).

Зокрема, ст. 134 КАС України визначено обов'язки присутніх у залі судового засідання. Зазначені особи, присутні у залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду, повинні підводитися (вставати). Особи, які беруть участь у справі, свідки, експерти, спеціалісти дають пояснення, показання, відповідають на запитання та задають питання стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні. Постанову суду особи, присутні в залі, заслуховують стоячи. Відступ від цих правил допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні, зокрема, стосовно хворих і людей похилого віку. Учасники процесу, а також інші особи, присутні в залі судового

засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. За неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого у судовому засіданні із розгляду адміністративної справи оголошується перерва. Учасники адміністративного процесу звертаються до судді «Ваша честь». Документи та інші матеріали передаються головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника [90].

Звертаючись до суду, учасники розгляду також використовують і словосполучення «Шановний суд». Процесуальним законом не врегульовано в яких саме випадках належить використовувати одну з цих форм звернення. У принципі, учасник процесу може особисто не поважати конкретного суддю, виходячи з попереднього досвіду спілкування з ним або його сумнівної репутації, але зобов'язаний беззастережно дотримуватись етикету, який уже перетворився на традицію. Елементи особистого ставлення до судді у коректній формі він може висловити, коли вирішується питання про відвід судді.

На наш погляд, звертання «Ваша честь», зокрема, при заявленні клопотань, має стосуватися випадків, коли суд ототожнюється з головуючим у судовому засіданні. Що ж стосується звернення «Шановний суд», то воно теж адресується головуючому, але стосується всього складу суддів, які розглядають справу.

Розділом IV КАС України встановлені заходи процесуального примусу, ст. 268 якого містить поняття, підстави та порядок застосування заходів процесуального примусу. Застосування заходів примусу має неабияке значення, тому що надає суду реальні інструменти для впливу на осіб, які порушують встановлені в суді правила [91, с. 513; 92, с. 632]. Йдеться про порушення як конкретних, встановлених законом правил, так і про дії, що, на думку суду, створюють перешкоди для здійснення судочинства [148, с. 538].

Аналогічні або близькі за змістом норми фігурують і в інших

процесуальних кодексах.

Одним із обов'язків головуючого при підготовці до розгляду кримінальних проваджень, у тому числі при обранні і зміні запобіжних заходів щодо обвинувачених, є оптимальне вирішення питання про визначення кількості присутніх у залі судового засідання за браком місць. Оптимальне вирішення цих питань запобігає можливим ексцесам, особливо при розгляді справ, що викликають підвищений громадський інтерес (резонансних).

Відповідно до ч. 1 ст. 328 КПК України кількість присутніх може бути обмеженою головуючим лише у разі недостатності місць у залі судового засідання. При цьому близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого чи потерпілого, а також представники ЗМІ мають пріоритетне право бути присутніми (ч. 2 цієї статті).

Намагаючись штучно обмежити кількість присутніх, деякі головуючі обирають для слухання невеликі тісні зали на верхніх поверхах будівлі суду за наявності більш просторих приміщень на перших поверхах, чим об'єктивно створюють небезпеку зіткнень і навіть силового протистояння присутніх з непередбачуваними наслідками, що підтверджується практикою судових кримінальних проваджень останніх років. Потрібно робити все для уникнення таких загроз і застосування в широких масштабах засобів процесуального примусу. Слід уважно розглядати клопотання учасника процесу про перенесення судових засідань до інших приміщень, виходячи при цьому з принципу публічності судового розгляду. Це ж стосується і врахування підстав для судового розгляду у відкритих чи закритих судових засіданнях.

Для запобігання порушенням закону, їх усунення і притягнення до відповідальності винуватців використовуються такі процесуальні акти.

Ухвала суду – в широкому значенні є актом застосування судами норм процесуального права, спрямованим на вирішення окремих (насамперед процедурних) питань, що виникли у процесі розгляду конституційних, цивільних, господарських, адміністративних або кримінальних справ [147, с. 233-235].

При постановленні ухвал суд виконує поставлене перед ним завдання – здійснювати процесуальне керівництво судовим процесом. Шляхом постановлення ухвал розв'язуються клопотання, скарги та інші звернення учасників процесу та інших осіб, і, таким чином, зазначені акти мають універсальний характер. Вони можуть стосуватися і питань, що стосуються забезпечення поваги до суддів.

Зауваження висловлюється головуючим на адресу учасника процесу з приводу порівняно незначних і без ознак умислу відступів від встановленого порядку судочинства, які не завдали шкоди авторитету судочинства і були з розумінням зустрінуті відповідними особами.

Вказівка надається працівнику апарату суду для виконання деяких технічних операцій в інтересах судочинства, наприклад, про поширення серед присутніх пам'яток, в яких роз'яснюються правила поведінки при розгляді справи.

Оголошення стосується характеру і послідовності проведення процесуальних дій, а також про початок, перерви і закінчення судового засідання.

Роз'яснення судді стосується прав і обов'язків учасників процесу щодо виконання окремих процесуальних норм.

Розпорядження надається головуючим судовому розпоряднику та іншим працівникам апарату суду для виконання певних дій, що мають юридичне значення, наприклад, про складання протоколу про адміністративне правопорушення.

У попередженні окремим учасникам судового розгляду або присутнім, звертається увага, на відміну від зауважень, на більш серйозні або такі, що повторюються порушення законного порядку і повідомляється, що у разі їх продовження до винних будуть застосовані заходи юридичного примусу або юридичної відповідальності. Це може відчуватись і в тональності попереджень. Відповідно до п. 157 Статуту кримінального судочинства Російської Імперії судді-головуючому було надано право «зробити винному попередження або

догану, попередивши, що в разі повторення порушень він буде видалений із присутствія і справа вирішиться без його словесних пояснень». Очевидно, юридична сила попередження або догани у цих випадках була рівнозначною.

Безпосередні засоби процесуального примусу передбачено у чинних судово-процесуальних кодексах, зокрема:

у розділі 6 КАС України – попередження присутнім у судовому засіданні за порушення порядку під час судового засідання і невиконання розпоряджень головуючого, а в разі повторного вчинення таких дій – їх видалення із зали судового засідання; привід за ухвалою суду осіб, які не прибули до суду без поважних причин, на підставі ухвали суду; тимчасове вилучення доказів для їх дослідження судом;

у гл. 9 розд. 2 ЦПК України – також передбачені вищезазначені засоби;

у ст. 131 КПК України – передбачено судовий виклик і привід, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, надання тимчасового доступу до речей і документів, тимчасове вилучення майна;

у ст. 259 КУпАП передбачено можливість доставлення, а не приводу порушника, проте воно не стосується судового розгляду, а складення протоколу про адміністративне правопорушення.

Як видно, в окремих видах судочинства існують певні особливості застосування заходів процесуального примусу, за винятком ГПК України, де через відсутність таких процесуальних фігур, як свідок чи потерпілий, практично не має потреби у застосуванні примусового доставлення до суду.

Навряд чи можна погодитися повністю з віднесенням попередження до заходів процесуального примусу, як це зроблено у ст. 91 ЦПК України під назвою «Види заходів процесуального примусу». Вважаємо, що попередження про можливість застосування не можна ототожнювати з власне примусом, який у передбачених законом випадках можна застосовувати лише після попередження. Відтак, пункт 1 зазначеної статті доцільно виключити.

Примусові заходи за прояви неповаги до суду можуть вживатись у вигляді приводу особи до суду і, навпаки, – у видаленні порушника. При використанні цих повноважень суд може застосовувати відповідні заходи як з власної ініціативи, виходячи з обстановки, що склалася, так і за клопотанням сторін, зокрема, прокурора, який підтримує державне обвинувачення чи представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Примус розглядається як спосіб гарантування процесуальної діяльності (О. Захарова) [71, с. 134].

Заходи процесуального примусу – це процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню судочинства (ч. 1 ст. 90 ЦПК України) [232].

Є. Харитонов розглядає заходи процесуального примусу як реакцію суду на ті правопорушення, що їх допустили учасники процесу або інші особи, присутні в залі судового засідання, та які заважають подальшому розглядові справи [229]. М. Гетманцев під заходами процесуального примусу розуміє встановлені процесуальним законодавством процесуальні можливості, що можуть бути застосовані судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила поведінки або перешкоджають здійсненню судочинства [38, с. 75]. І. Лукіна пропонує вважати ними нормативно визначені способи впливу як майнового, так і немайнового характеру на учасників процесу, які скоїли процесуальні правопорушення. Підставою застосування заходів процесуального примусу є порушення встановлених у суді правил, у тому числі й тих, що встановлюються безпосередньо судом [125, с. 7].

Ю. Мирошниченко вважає за необхідне підкреслити, що примус протистоїть вільному волевиявленню, а його суть полягає у тому, що він застосовується поза волею і бажанням учасників процесу, причому добровільне виконання обов'язку виключає примус [134, с. 149]. На наш погляд, такі собі наукоподібні висловлювання лише затемнюють суть проблеми, якщо вона взагалі існує. Справді, який сенс вдаватися до примусу коли процесуальні обов'язки виконуються добровільно?

З іншого боку, слід погодитися з думкою науковців, які вважають, що заходи процесуального примусу можуть вживатися як за порушення правил поведінки в суді у формі дій, так і за бездіяльність. Найпростішим проявом такої бездіяльності може вважатися, наприклад, відмова підвестись при вході і виході суду із зали судового засідання і мовчання замість відповідей на запитання головуючого або члена суду. У недалекому минулому таких порушень припускалися представники політичної еліти країни, суб'єкти кримінального переслідування і народні депутати України, які були учасниками або спостерігали за перебігом судових процесів. Такий характер, наприклад, мала поведінка наймолодшого народного депутата VIII скликання Верховної Ради України С., який не реагував на зауваження головуючого у судовому засіданні і не припинив балаканини, а на вимоги залишити приміщення – лише зручніше прилаштувався на лаві, і його довелося виносити двом працівникам міліції (власні спостереження при перегляді телетрансляції).

Є. Харитонов залежно від спрямованості заходи процесуального примусу поділяє на дві групи: 1) ті, що застосовуються до порушників порядку в залі судового засідання (попередження і видалення із залу судового засідання); 2) ті, що забезпечують процес доказування (привід) [229].

І. Лукіна немайнову цивільну процесуальну відповідальність поділяє на підвиди: морально-правовий (попередження, видалення з залу судового засідання інших осіб); організаційно-доказувальний (видалення із залу судового засідання сторін) [124, с. 347-350]. Порушення порядку, що передбачає за собою застосування засобів примусу, на її думку, проявляється в діях, що заважають нормальному ходу судового розгляду, що свідчать про явну неповагу до суду, а також у протидії або ігноруванні розпоряджень головуючого, у небажанні дотримуватися регламенту засідання, образливій для оточуючих поведінці та ін. [124, с. 347-351].

Обов'язки осіб, які беруть участь у справах адміністративного судочинства, визначено, зокрема, у ст. 49 КАС України, серед яких чільне місце посідає обов'язок сумлінно користуватися процесуальними правами і неухильно

виконувати процесуальні обов'язки.

Серйозна напруга для адміністративних судів виникає в період виборчих кампаній, коли судді цих судів, по-перше, змушені переходити мало не на «казармене» становище через наплив скарг на результати голосування і підсумки виборів, а, по-друге, – «розбороняти» в судових засіданнях ексцеси за участю протилежних політичних сил. Роль судді-головуючого у керівництві судовим процесом у цих умовах є неймовірно складною і об'єктивно пов'язана із прийняттям спірних рішень, які сторони або одна із сторін одразу ж приписують «злому наміру».

Притягнення до відповідальності за неявку до суду за викликом може мати місце лише за наявності неспростовних доказів того, що відповідне повідомлення було вручено своєчасно. Наявність поважних причин для неявки має бути доведено особою, яка не з'явилася за викликом.

Оскільки участь прокурора-державного обвинувача у судовому кримінальному провадженні є обов'язковою (ч. 3 ст. 36 КПК України), інформацію про дату і час провадження прокурор одержує по службових каналах. Неявка прокурора виключає судовий розгляд і вимагає його перенесення. Прокурор не фігурує серед суб'єктів відповідальності за ст. 185-3 КУпАП. І хоча в гіпотезі ч. 1 зазначеної статті згадується і про інших громадян, відповідне словосполучення не стосується прокурора. Значно більшу небезпеку для недисциплінованого прокурора може являти собою притягнення його до дисциплінарної відповідальності (п. 1 ст. 324 КПК України). Це, як уже зазначалося, стосується і адвокатів – захисників, особливо тих, хто з меркантильних міркувань бере на себе судовий захист або представництво у різні часи і по різних провадженнях, що призводить до зриву судових засідань. За ці порушення вони підлягають дисциплінарній відповідальності за рішеннями кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури [73, с. 147].

На наш погляд, усі правопорушення, про які йшлося в цитованій нормі і в чинному законодавстві, посягають на встановлений порядок управління в судовій сфері, нормальну, безперешкодну діяльність усіх судових органів зі

здійснення судочинства.

Зокрема, це порушення має прояв в ігноруванні письмового виклику чи повідомлення щодо явки до суду або несповіщення суду про поважні причини неприбуття, якщо ці причини, на думку викликаного, є поважними.

Стосовно виклику в межах кримінального провадження, йдеться також про заходи забезпечення кримінального провадження, передбачені у ст. 131 КПК України та в інших процесуальних кодексах [198, с. 629-630; 40, с. 5].

Протидія таким проявам неповаги до суду, як ігнорування викликів у судові засідання має не лише виховне значення. Крім того, воно є одним із способів організаційного забезпечення діяльності судів. Поряд із цим використання приводу у поєднанні з наступним притягненням до відповідальності також сприяє виконанню цих завдань.

Адже не є секретом, що значна частина викликаних свідків схильна чинити все від них залежне аби уникнути спілкування із судом, навіть тоді, коли їм загрожує юридична відповідальність за неявку до суду.

Засуджуючи радянську практику скликання так званих виїзних сесій суду за місцем проживання або роботи громадян, мусимо констатувати, що вона була корисною у плані забезпечення явки на судові засідання місцевих жителів.

Аналізуючи проблеми практичного застосування юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду І. Русенко окремо виділяє проблему відповідальності за неявку до суду одних учасників судового процесу і відсутність такої відповідальності щодо інших. Відповідно до ст. 169 ЦПК України, у разі неявки в судові засідання позивача вперше, суд відкладає розгляд справи. При повторній неявці позивача, повідомленого належним чином, якщо від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності, суд виносить ухвалу про залишення заяви без розгляду [232]. Стосовно неявки в судові засідання відповідача ситуація є іншою, оскільки у разі повторної неявки, за умови належного повідомлення про час і місце розгляду справи, суд продовжує слухати справу на підставі наявних даних чи доказів. Тому можна зробити висновок, що присутність у залі засідань позивача є його обов'язком, а не лише

правом, оскільки за наслідком його відсутності судом вчиняється процесуальна дія, що виражається у винесенні ухвали про залишення заяви без розгляду. Відповідач лише має право бути присутнім при розгляді справи і брати участь у процесі, оскільки його відсутність не вплине на подальший розгляд. Тому ЦПК України не вбачає в неявці сторін неповагу до суду. Обов'язок з'явитися до суду в цивільному процесі покладається лише на свідка, експерта, спеціаліста, перекладача [187].

В. Шишкін звернув увагу на таку особливість німецького цивільного процесу у порівнянні з українським законодавством. Це – право суду на «заочне рішення», тобто на рішення, що відповідає заяві тієї сторони, яка є присутньою під час засідання, а не іншої сторони, яка не з'явилася, незалежно від причин. Для прийняття суддею заочного рішення не має значення винуватість або невинуватість в неявці тієї сторони. Така міра є дуже суттєвим дисциплінуючим фактором і засобом утвердження поваги до судової влади [237, с.22].

У цивільному процесуальному праві застосування примусових заходів за неявку на виклик суду без поважних причин стосується лише свідків (ст. 50 ЦПК України). Очевидно, така різниця пояснюється тим, що норми КПК України мають переважно публічно-правовий, а норми ЦПК України – переважно приватно-правовий характер.

Привід особи (осіб) здійснюється за ухвалою суду після встановлення того факту, що надані викликаному можливості добровільно з'явитися до суду не були використані і, більше того, виявилися проігнорованими. У такому разі прояв неповаги до суду дійсно набуває характеру злісного. Застосування заходів примусу у цих випадках, як і притягнення до відповідальності за ухилення від явки до суду, є можливим за наявності неспростовних доказів того, що, по-перше, повідомлення про виклик було доведено до адресата і, по-друге, він не прибув за викликом без поважних причин.

Злісне неприбуття до суду підозрюваного у кримінальному правопорушенні за результатами кримінального провадження може бути вагомою підставою для обрання щодо нього судом більш суворого запобіжного

заходу, аж до тримання під вартою.

Отже, привід – це засіб примусу щодо особи, участь якої в судовому процесі суд визнав обов'язковою, у разі неприбуття до суду без поважних причин, – зазначають О. Кузьменко та О. Панченко [117, с. 35].

У ч. 3 ст. 39 КПК України не передбачено можливості застосування приводу до потерпілого чи потерпілої. Це обумовлено особливостями статусу потерпілого, зокрема, особливостями його (її) психологічного стану (наприклад, у результаті сексуальних злочинів).

Привід передбачає вжиття таких заходів примусу: а) затримання; б) примусове доставлення особи до суду для забезпечення її участі в судовому засіданні у випадках, якщо цю особу було належним чином викликано, але вона не з'явилася до суду без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття, – зазначив Р. Еннан [91, с. 639]. Таким чином, привід може бути застосовано до осіб за наявності декількох підстав: обов'язковість явки (ч. 2 ст. 33; ст. 38 КАС України); сповіщеність (гл. 3, розд. II КАС України); невиконання вимог суду – неповажність причин неприбуття в судове засідання або неповідомлення про наявність поважних причин, що унеможливають прибуття особи в судове засідання [115, с. 79].

Застосування приводу за сприяння органів охорони правопорядку не викликає особливих труднощів. Такі труднощі можуть виникнути, якщо особа живе на території іншої адміністративно-територіальної одиниці або за межами даного судового округу. Можуть виникнути проблеми супроводження такої людини працівниками міліції, використання транспорту, забезпечення харчуванням тощо. У разі потреби, головуючому доцільно попередньо обговорювати ці проблеми з відповідними структурами.

Для подібних випадків, очевидно, існує потреба забезпечити відшкодування витрат, пов'язаних з доставленням до суду, за рахунок порушника встановленого порядку.

Якщо під час супроводження, доставлення або в приміщенні суду мали місце прояви злісної непокори вимогам працівників міліції, то до винної особи

слід застосувати санкції, передбачені у ст.185-3, ст. 185 КУпАП.

Привід свідка не може бути застосований до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів першої або другої групи, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які відповідно з вимогами КПК не можуть бути допитані як свідки.

Звичайно, бувають ситуації, коли свідчення тих чи інших осіб мають важливе значення для вирішення справи. Для таких виняткових випадків доцільно передбачити у процесуальному законодавстві можливість допиту таких осіб судом за місцем їх проживання, якщо немає інших перешкод для того, щоб ці особи були допитані як свідки.

Виконання ухвали суду про здійснення приводу доручається відповідним підрозділам органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за виконанням податкового законодавства або державного бюро розслідувань (ч. 1 ст. 143 КПК України). За потреби, до особи можна застосовувати адекватні заходи фізичного впливу (ч. 3 ст. 143 КПК України).

Як прояв неповаги до суду в широкому розумінні має розглядатись відмова особи від свідчень або свідоме надання явно недостовірних свідчень, за що винуватці можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

Ухвала суду, як форма владного волевиявлення судді-головуючого застосовується також у разі потреби видалення (виведення) учасників процесу і окремих присутніх. Як правило, винуватці в таких випадках спочатку попереджуються про можливість позбавлення їх права надалі бути присутніми під час розгляду і лише у разі, коли попередження не справило належного впливу, потрібно вдатися до примусового виведення винуватця, причому в разі потреби, це робиться за допомогою представників органів правопорядку.

Особливо конфліктний характер має процедура видалення із зали судового засідання обвинуваченого (ч.1 ст. 330 КПК України), що певною мірою впливає з особливостей його психологічного стану і його надії на те, що його поведінка зрештою буде схвально сприйнята судом, яка на практиці не справджується, або особами присутніми у залі судового засідання.

Видалення може бути пов'язано із застосуванням силових засобів. Воно найвідчутніше шкодить процесуальним інтересам обвинуваченого, який частково втрачає можливості надавати суду докази на підтвердження своєї невинуватості. Певною мірою це обмежує процесуальні можливості також прокурора і захисника. А видалення особи, яка володіє важливою державною чи іншою інформацією також може автоматично заблокувати розгляд справи [116, с. 449].

С. Кузніченко та О. Кашкаров під видаленням розуміють примусове позбавлення особи можливості перебувати у залі судового засідання під час розгляду справи у суді [115, с. 77]. Застосування цього заходу процесуального примусу є можливим, якщо особа повторно допускає порушення або продовжує його чинити після застосування до неї попередження, тобто воно спрямоване на припинення протиправної поведінки особи, підкреслюють Р. Еннан, В. Картузова, В. Матвійчук та І. Хар [91, с. 636; 92, с. 516; 148, с. 541], принаймі під час її перебування у залі судового засідання.

Досить вагомою підставою для видалення з приміщення, де відбувається слухання справи, є перебування особи у стані сп'яніння чи під впливом наркотиків і обумовлений цим характер поведінки.

Відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених законом. У відкритому судовому засіданні мають право бути присутніми будь-які особи. У випадку вчинення особою дій, що свідчать про неповагу до суду або до учасників судового процесу, така особа вмотивованим рішенням суду може бути видалена із зали судового засідання.

На нашу думку, пов'язувати зазначений захід процесуального примусу лише зі слуханням справи у відкритому судовому засіданні навряд чи варто, оскільки ексцеси, які дають підстави для видалення, можуть виникати і в закритому судовому засіданні.

Видалення із зали судового засідання порушників законного порядку є протилежним за своїм фактичним змістом приводу у судове засідання як прояву

неповаги до суду. Зазвичай це робиться у разі загострення обстановки у залі суду і непередбачуваності розвитку ситуації. У такому разі перед головуючим також стоїть завдання домогтися належного рівня безпеки для всіх учасників судового розгляду і присутніх.

Очевидно, запозичити досвід застосування Судових статутів 1864 року щодо можливості видалення із зали судових засідань усіх сторонніх осіб через неможливість встановити конкретних винуватців непослуху і заворушень тим більш проблематично, оскільки це може стати додатковим чинником соціально-політичної напруги.

Можливими варіантами виходу із складної ситуації у подібних випадках може бути або відкладення розгляду справи, або її слухання в закритому режимі. Останнє можна було б обґрунтувати необхідністю забезпечення безпеки учасників процесу (п.5 ч.2 ст. 27 КПК України).

Примусове видалення окремих учасників процесу може призвести до порушення процесуальних прав зацікавлених осіб і до певного обмеження гласності судового розгляду і тому здійснюється лише у разі, коли це вкрай потрібно для забезпечення повноти судового розгляду і безпеки учасників процесу. Пов'язані із цим ризики мають бути мінімальними. Особливості здійснення зазначеного заходу передбачені процесуальними кодексами.

Європейський суд з прав людини займає в цілому критичну позицію щодо позбавлення особи можливості бути присутнім при вирішенні судом питання, що стосується прав відповідної особи (наприклад, рішення від 7 липня 2011 р. у справі Федоров і Федорова проти України (*Fyodorov and Fyodorova v. Ukraine*), прийнявши відповідне рішення з урахуванням ст. 55 Конституції України та ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [227]).

Аргументацію Європейського суду з прав людини із цього питання можна зрозуміти з огляду на сам смисл існування цього міжнародного органу. Проте, на наш погляд, такий засіб реагування з урахуванням думки прокурора може мати місце лише тоді, коли поведінка обвинуваченого є особливо цинічною, пов'язаною з використанням ненормативної лексики і погроз, і є проявом явної

зневаги не лише до суду, але й до суспільства в цілому. Тут не до сентиментів!

Критичні зауваження до практики видалення обвинуваченого із зали судового засідання у 2011 р. висловив В. Маляренко, коли зазначена особа називалася підсудним. «Видаляти підсудного за те, що він не підводиться на розпорядження суду, не звертається до нього зі словами «Ваша честь» або мовчить і не реагує на дії суду, не можна, бо такі дії не позбавляють суд можливості виконувати свої обов'язки. Вони не свідчать про зневагу до суду, або про неадекватність підсудного. Слід знати, що, намагаючись уникнути відповідальності або відстрочити її, підсудний може вдатися до багатьох хитрощів, зокрема, до симулювання глухоти, сліпоти, енурезу, різних психічних захворювань тощо. І перш ніж робити йому попередження, необхідно переконатися, що він і справді симулює. Для цього проводяться різні експертизи» [128, с. 6].

Очевидно, при цьому потрібно враховувати характер протиправної поведінки учасника процесу, зокрема, його висловлювань на адресу суду і судді. У всякому разі є неприпустимим, якщо саме обвинувачений навіть на короткий час визначає характер судового розгляду.

На жаль, нормами законодавства не визначено і особу, яка має виконувати офіційний припис суду – ухвалу про видалення із залу судового засідання особи – порушника. Тому С. Кузніченко та О. Кашкаров, думку яких підтримує В. Кузьменко, правомірно зазначають, що такі акти суду повинні виконувати судові розпорядники, а за їх відсутності – працівники органів внутрішніх справ [115, с. 356]. Ними можуть бути особи, на яких покладено конвоювання обвинуваченого до суду і його охорона в залі судового засідання.

Видалення із зали судового засідання є крайнім заходом процесуального примусу за порушення порядку під час судового засідання або невиконання розпоряджень головуєчого. Воно застосовується до особи, яка повторно допускає або продовжує його чинити після застосування до неї попередження, тобто воно спрямоване на припинення протиправної поведінки особи [229].

Видалення із залу судового засідання перекладача має свої особливості,

зазначає Є. Харитонов. Якщо перекладач повторно вчинить дії, спрямовані на порушення порядку під час судового засідання, або не виконає розпорядження головуєчого, то суд оголошує перерву і визначає час для його заміни [229].

У свою чергу, Я. Зейкан правомірно стверджує, що оскільки прокурор, адвокат, інші представники, особа, яка надає правову допомогу, є учасниками судового процесу, то з формальних підстав слід визнати, що заходи процесуального примусу до них також можуть бути застосовані. Разом з тим видалення з процесу адвоката, прокурора, представника, по суті, виключає належний розгляд справи, і змушує суд відкласти розгляд [73, с. 147], а тому у практиці не застосовується. Порушення правил поведінки в суді з боку фахівців – юристів у практиці можливі, але ж не настільки, щоб виникла нагальна потреба їх видалення із зали суду.

Нормами процесуальних кодексів не визначено строку, на який учасник процесу може бути позбавлений права перебувати у залі судового засідання, але головуєчий може обмежити таку можливість одним чи декількома судовими засіданнями (додамо від себе – зазвичай різними за тривалістю), або позбавити його цього права на весь період слухання справи.

Висновки до розділу 2

1. Прояв неповаги до суду як правопорушення може розглядатись у широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні – це правопорушення, яке тягне за собою кримінальну, адміністративну та інші види юридичної відповідальності, а у вузькому – лише правопорушення, передбачене у ст. 185-3 КУпАП.

2. До числа форм юридичної відповідальності за неповагу до суду слід віднести також грошові стягнення за порушення процесуальних норм, цивільно-правову відповідальність, дисциплінарну відповідальність прокурорів і адвокатів.

3. Стаття 185-3 КУпАП потребує конкретизації для уточнення окремих положень, які визначають склад цього адміністративного правопорушення.

Зокрема, доцільно відмовитися від переліку суб'єктів правопорушення, яких пропонується називати «особи, присутність яких визнана судом обов'язковою». Термін «злісна неявка» слід замінити на термін «неявка без поважних причин».

4. За порушення громадського порядку під час судового засідання залежно від інтенсивності цього правопорушення, крім штрафу, пропонується встановити також адміністративну відповідальність у вигляді арешту, а за зрив судового засідання – кримінальну відповідальність.

5. Пропонується також відновити кримінальну відповідальність за образу судді. Цивільно-правова відповідальність має бути встановлена за наклепи на суддів, у тому числі з боку засобів масової інформації.

6. Доведено, що грошові санкції в широкому розумінні є різновидом відповідальності за неповагу до суду. Їх застосуванню заважає те, що відповідні норми розпорочені по різних розділах процесуальних кодексів, у зв'язку з чим запропоновано об'єднати їх у спеціальних розділах.

7. Як істотні дисциплінарні правопорушення, якщо не щось серйозніше, слід розглядати надання «порад» одними суддями іншим по конкретних справах, а також відповідні вказівки керівників судів.

8. У процесі організації судового провадження для запобігання порушенням закону використовуються такі письмові та усні акти: оголошення, ухвала, вказівка, зауваження, роз'яснення, розпорядження, попередження як організаційні акти, що не співпадає за спрямованістю і змістом з формою з актами юридичної відповідальності за адміністративне правопорушення.

9. Примусові заходи при розгляді справ проявляються у двох організаційних формах: приводу особи, яка без поважних причин не з'являється в суд для участі у судовому розгляді, і видаленні із зали судового засідання у зв'язку із порушенням встановленого порядку. Ці заходи у разі потреби можуть супроводжуватись застосуванням силових засобів. Відповідні заходи мають організаційну і виховну складову.

10. При вирішенні питання про застосування приводу у судді-головуючого може виникнути потреба вирішення низки технічних питань, зокрема, тоді, коли

особа, яка не з'явилася, мешкає за межами відповідного судового округу, міліцейського супроводу, забезпечення транспортом, відшкодування витрат та їх віднесення за рахунок винної особи тощо, а в разі потреби – забезпечення допиту за місцем проживання викликаних осіб, а також притягнення винуватців до кримінальної відповідальності за відмову свідчити, і за явно неправдиві свідчення.

11. Видалення особи (осіб), які є учасниками процесу, може носити тимчасовий характер, а інших присутніх – до його закінчення. Видалення обвинуваченого може мати місце не за будь – які прояви неповаги до суду, а тоді, коли його поведінка в залі суду перестає зовні бути адекватною, проте спрямованою не просто на ускладнення, а на унеможливлення судового розгляду, до того ж – після застосування до нього попередження за неприпустимим поведінку.

12. Комплексність, інтенсивність, особлива грубість порушень правопорядку, небезпека їх ескалації може спонукати головуючого закрити засідання, перенести його на інший час, вирішити питання про початок кримінального провадження за фактичний зрив судового засідання.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ НЕПОВАГИ ДО СУДУ

3.1. Напрями удосконалення правового та адміністративно-управлінського механізму відповідальності за неповагу до суду

Наприкінці проведеного дослідження необхідно зазначити, що найважливішим фактором діяльності судової влади є застосування права у вигляді судових рішень. Не заперечуючи в цілому проти тези, що застосування права є властивим і для інших владних суб'єктів, усе ж важливо підкреслити, що за своєю спрямованістю, організацією і формами діяльності саме суди у першу чергу покликані і здатні судити «про право». Таке розуміння судової влади як державно-владної сили, здатної на правових засадах за допомогою індивідуальних приписів провести закладену у правових нормах програму функціонування суспільних відносин, у реальному житті має бути властива сучасній правовій державі, якою прагне бути Україна [158, с. 22].

На основі дослідження юридичної відповідальності за неповагу до суду необхідно визначити перспективні напрямки удосконалення чинного законодавства та сформулювати відповідні пропозиції щодо створення нової правової бази у цій сфері.

У зв'язку із цим не можна не помітити, що процесуальне законодавство незалежної України в основному розвивалося шляхом прийняття власних процесуальних кодексів, як за формою, так і за змістом. Винятком із цієї тенденції є існування радянського Кодексу про адміністративні правопорушення 1984 року. У ньому дотепер, особливо у главі першій, збереглися норми, які тією чи іншою мірою мають значення для науки і практики. Натомість Особлива частина Кодексу неймовірно збільшилась у розмірі. Лише в главі 14 з'явилося 42 нових складів правопорушень, причому кожна стаття присвячена невиконанню вимог якоїсь державної структури, хоча за своїм змістом вони є практично тотожні. Істотно ускладнено розділ IV «Проведення у справах про адміністративні правопорушення» через наділення адміністративною

юрисдикцією все нових і нових органів. Постійно поглиблюються суперечності між окремими положеннями КУпАП. Все це створює додаткові труднощі для наукового аналізу і практичного застосування положень цього нормативного акту [88, с. 293-398].

Відтак можна стверджувати, що потреба у прийнятті нового законодавчого акта у цій сфері є не просто назрілою, але й перезрілою. Очевидно, сама по собі складність проблеми зумовлює зволікання з її вирішенням.

Варто згадати, що ще у 1991 р. Кабінетом Міністрів України було створено робочу групу для підготовки проекту нового КУпАП. Такий проект було розроблено, але для загального обговорення представлено лише у 2003 р. [88, с. 294]. Відповідно до ст. 93 Конституції України Кабінет Міністрів України подав проект для розгляду до парламенту, де його було зареєстровано 25.06.2004 р. за № 5558 від 26.05.2004 р. [177]. У ньому стаття про відповідальність про неповагу до суду змінила нумерацію зі 185-3 на 588. Це було обумовлено ліквідацією додаткової нумерації величезної кількості статей. Проте зміст зазначеної статті залишився той самий.

У 2008 р. з ініціативи суддів Верховного Суду України було розроблено спеціальний законопроект «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення відповідальності за зрив розгляду судових справ та прояв неповаги до суду». Цей законопроект було внесено Президентом України для розгляду Верховною Радою (від 27 серпня 2008 р.), підтримано Комітетом з питань європейської інтеграції [99] та навіть ухвалено у першому читанні. Проте у цілому його так і не було прийнято.

Це лише один із прикладів кричущої непослідовності при проведенні через парламент цінних законодавчих ініціатив, якою він страждає і досі.

На наш погляд, цю проблему потрібно вирішувати у два етапи. На першому етапі доцільно розробити проект Кодексу про адміністративні правопорушення, в якому містилися б лише норми матеріального права, тобто окремі склади адміністративних проступків і відповідальність за них (по аналогії з КК України), а вже після цього – Процесуальний кодекс адміністративної

відповідальності, подібний до КПК України. Усунення нашарувань радянської епохи дозволить позбутись багатьох стереотипів, запобігти порушенням законодавства, в тому числі і стосовно діяльності судів, підвищити рівень їх незалежності та авторитету.

Прийняття цих законів, природно викличе потребу у прийнятті на їх основі підзаконних нормативних актів. Поява нового правового інструментарію у цій сфері має стати основною умовою удосконалення механізму протидії неповазі до суду.

Проте, із цього приводу слід висловити таке зауваження.

Істотної шкоди практиці удосконалення законодавства завдає хаотичний характер змін і доповнень до законодавчих актів, коли, з одного боку, окремі пропозиції науковців і практиків надовго кладуться «під сукно» і про них врешті решт забувають навіть їх ініціатори, а інші, невеликі за обсягом, приймаються, так би мовити, «з коліс» і часто залишаються непоміченими навіть тими, хто зобов'язаний їх застосовувати.

Пов'язані із цим питання у принципі можна було б вирішити в Законі України «Про нормативно-правові акти», про проект якого понад 10 років уже ніхто не згадує, хоча в ньому закріплено по суті методологію нормативної діяльності.

Безсистемність нормотворчої діяльності не дозволяє чітко визначити пріоритетність завдань, які необхідно вирішити при розробленні актів законодавства відповідно до предмета дослідження.

У зв'язку із цим вважаємо за необхідне:

розробити проекти нового кодексу про відповідальність за адміністративні правопорушення; забезпечити його супроводження в парламенті;

у Кодексі про адміністративні правопорушення спеціальну главу присвятити нормам про відповідальність за неповагу до суддів, відобразивши в ній особливості правового регулювання у зазначеній сфері.

Водночас є доцільним чітко розмежувати склади порушень, за які може наступати адміністративна і кримінальна відповідальність.

При розгляді кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення у зазначеній сфері суди мають також застосовувати положення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [57], зокрема, щодо звернення до ЄСПЛ. Як слушно відзначив відомий адвокат Й. Бронз, «посилання на норми Конвенції та рішення Європейського суду з прав людини – це не право суддів, а їх обов’язок» [250, с.4].

У рішеннях ЄСПЛ узагальнено багаторічну практику цього судового органу у сфері додержання прав і свобод людини, і це не може залишитися без уваги суддів України. На жаль, результати опитування нами суддів із цього питання виявилися невтішними. Лише вісім відсотків суддів заявили, що вони систематично посилаються при здійсненні судочинства на рішення ЄСПЛ, ще 32 відсотки – інколи, решта взагалі ними не цікавилася.

Важливим джерелом права у зазначеній сфері є узагальнена практика, особливо Верховного Суду України, і Вищих спеціалізованих судів по конкретних справах (судовий прецедент), і роз’яснення, що містяться у постановах цих органів на підставі узагальнення судової практики.

Запобіганню конфліктів при розгляді спорів мають стати позасудові способи їх вирішення, зокрема третейського з меншим ступенем формалізації. Відсутність публіки при цьому дійстві практично виключає ексцеси, властиві повному судовому розгляду. Проте це не стосується розгляду кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення.

Для належної організації судового розгляду велике значення має діяльність головуючого, його звернення адресоване як учасникам процесу, так і особам, присутнім у залі судового засідання. Виконання цього завдання полегшується за практичної відсутності публіки у випадках, коли до питань, які є предметом розгляду, відсутній суспільний інтерес. Проте ця обставина не може служити причиною так званого «процесуального спрощенцтва», до якого частина суддів вдається, організовуючи судовий розгляд у службових кабінетах.

Оголошення складу суду поєднується з роз’ясненням учасникам процесу права на заявлення відводу окремим суддям або всьому складу суду у порядку,

передбаченому процесуальним законодавством. Якщо таке клопотання буде заявлено, воно підлягає розглядові у встановленому порядку без попереднього коментування, зокрема, проявів роздратування із цього приводу.

Певне значення для запобігання проявам неповаги до суду має тактично правильне вирішення питання про те, в якому з приміщень суду має слухатися справа. Звичайно, враховується дефіцит обладнаних приміщень у тому чи іншому суді. Якщо справа викликає підвищений соціальний інтерес (є резонансною), то, як правило, потрібно відшукати можливість для задоволення інтересу до неї якомога більшої кількості присутніх. Тому у принципі потрібно обирати відповідні приміщення, уникати розгляду справ, за винятком дрібних, за обсягом, в кабінетах суддів.

При цьому потрібно враховувати, що окремі справи про адміністративні правопорушення можуть бути доволі таки резонансними, що продемонстрували події зими 2013 – 2014 рр., коли поведінка суддів щодо активістів Євромайдану при розгляді справ про адміністративні правопорушення вивчалась і продовжує вивчатися мало не під мікроскопом для виявлення ознак порушень закону при їх розгляді.

При вирішенні цього питання головуючому варто поцікавитися в органів охорони правопорядку щодо інформації про можливі ексцеси і провокації, які згодом можуть ускладнити процес судового засідання. Хоча в принципі є неприпустимим обрання невеликого за розміром приміщення лише прагнучи забезпечити якомога спокійніший перебіг судового розгляду.

Реакцію присутніх можна спрогнозувати, коли задовго до початку засідання перед судом або в приміщенні суду починається штовханина, «дискусії» між групами підтримки тощо. У таких ситуаціях заздалегідь прийняте рішення про місце розгляду у принципі можна й переглянути. Це може стати підставою для докорів у порушенні принципів гласності і відкритості судового процесу, але пріоритетним є забезпечення його проведення у точній відповідності до вимог закону.

Рішення провести слухання справи упродовж усього судового

провадження або окремої його частини у закритому судовому засіданні можна прийняти лише у випадках:

- 1) якщо обвинувачений є неповнолітній;
- 2) розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи;
- 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;
- 5) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні (ст. 27 КК України).

Роз'яснюючи елементарні правила поведінки в суді, головуючий повинен роз'яснити право задавати запитання учасникам процесу і висловлювати заперечення стоячи (винятки можуть бути зроблені головуючим для осіб з обмеженими фізичними можливостями), за посередництва головуючого заборони спілкування між собою допитаних і недопитаних свідків, неприпустимості позапроцесуального спілкування з присяжними у разі, коли розгляд справи здійснюється за їх участю. В обов'язки секретаря судового засідання входить повідомлення присутніх про здійснення повного фіксування судового розгляду технічними засобами (ст. 343 КПК України і відповідні норми інших процесуальних кодексів).

Важливе значення для формування поваги до суду в діяльності конкретних судових органів має удосконалення стилю процесуального керівництва судовим процесом. З одного боку, цей стиль має носити цілком офіційний характер, без яких би то не було відступів від вимог норм матеріального і процесуального права. Поведінка судді не повинна створювати у присутніх враження, що він проявляє схильність до якоїсь із сторін. Це не позбавляє суддю права на емоційну оцінку поведінки окремих учасників засідання, але при цьому коментарі головуючого мають бути зваженими і коректними. Будь-які спроби втручатись у прерогативи судді, критики його процесуальних рішень мають

присікатись шляхом висловлення зауважень і попереджень і навіть накладення стягнень. Але при цьому суддя не вправі принижувати людську гідність учасників процесу, необ'єктивно оцінювати їх позицію по справі і особисті якості.

Необхідною якістю судді є його психологічна врівноваженість. Її задатки мають формуватися замолоду і розвиватись у процесі професійного зростання. Прояви неврівноваженості судді створюють негативний імідж суддівської громади у широкого загалу, підточують довіру до нього.

«Цікаву картину інколи можна спостерігати у процесі судових дебатів. Чимало суддів...сприймають їх як рутинну роботу і не дуже дослухаються до промов, уже сформулювавши свою думку щодо змісту рішення. Не маючи формальних підстав перервати прокурора чи захисника,... вони обирають інші способи дати їм зрозуміти, що потрібно закінчувати: зітхають, промовисто поглядають на виступаючих, чи старанно пишуть рішення у справі, що слухається, або й у наступній справі...» [48, с. 41].

Наявність таких відхилень, особливо коли вони негативно впливають на стабільність судових рішень, має обов'язково враховуватися при оцінці перспектив перебування судді на посаді або його кар'єрного зростання, а проблеми суддівської психології – в діяльності органів суддівського самоврядування. Формування психологічної стійкості суддів має стати предметом діяльності психологічних служб у судовій системі, які можуть проводити тренінги з цих питань.

Поряд із роз'ясненнями, які надаються судом усім учасникам процесу, нормами процесуального законодавства, зокрема, ст. 352 КПК України, а також іншими процесуальними кодексами передбачено особливі вимоги щодо спілкування судді і свідків: складання присяги, попередження про кримінальну відповідальність за відмову від показань та завідомо неправдиві показання.

Бажано передбачити у нормах процесуального законодавства, що головуєчий зобов'язаний поставити перед учасниками процесу і присутніми питання, чи всі вони зрозуміли зміст наданих їм роз'яснень і чи немає у них у

зв'язку з цим додаткових прохань. Це позбавить зацікавлених осіб підстав для докорів головуючого в необ'єктивності.

Форми реагування судді-головуючого на порушення процесуальних норм учасниками процесу і присутніми залежать від їх характеру, ступеня впливу на хід процесу, ступеня агресивності присутніх. З одного боку, можливість припинення цих порушень полегшується відмовою сучасного законодавця від свого роду «театралізованих вистав» у вигляді виїзних судових засідань у клубах, на фермах, у цехах підприємств тощо, як за радянських часів. З іншого – зростання громадської активності громадян, інколи пов'язана з некерованою поведінкою і навіть анархічними проявами з боку певних соціальних верств і окремих осіб. Доходить до того, що численні групи футбольних «фанатів» дозволяють собі втручатись і висовувати вимоги щодо прийняття рішень не лише футбольними арбітрами, але й професійними суддями, які здійснюють судочинство іменем України!

Повага до суду і додержання пов'язаних із цим процесуальних норм може поєднуватися з додержанням звичаїв і традицій, вироблених людською спільнотою. Вони, як правило, додержуються так само неухильно, як писані правила. Краще від інших це розуміють люди, виховані в релігійному дусі. І це в умовах, коли Україна, як і інші країни Європи, проголошена світською державою (ст. 35 Конституції України).

Форма, в якій свідок присягає перед судом, є вкрай сухою і звучить недостатньо урочисто: «Присягаю говорити правду і лише правду» (ч. 2 ст. 352 КПК України). Варто порівняти це з текстом, який проголошували свідки в судах дореволюційної Росії:

«Обещаюь и клянусь всемогучим Богом перед святым его Евангелием и животворящим крестом, что, не увлекаясь ни дружбой, ни родством, ни же ожиданием выгод или иными какими-либо видами, я по совести покажу в сем деле о всем правду и не утаю ничего мне известного, памятуя, что во всем этом дать ответ перед законом перед Богом на страшном суде яго. В удостоверение же сей моей клятвы целую слова и крест Спасителя моего. Аминь!» [186, с. 189].

В умовах, коли сучасне покоління українців поряд з повагою до законодавства здебільшого відчуває повагу і до релігійних традицій, в законодавстві слід передбачити можливість використання в суді, за бажанням особи чи її згоди, присяги, заснованій на релігійних переконаннях і відповідальності не лише перед державою, але й перед Богом.

На наш погляд, у вихованні поваги до суду є сенс в об'єднанні зусиль держави, суб'єктів громадянського суспільства, включаючи релігійні об'єднання всіх конфесій.

Для того, що виконувати владні настанови з приводу поведінки громадян у суді, вони мають хоча б у загальних рисах знати про їх зміст. Поки що головним джерелом інформації про це є інсценізовані телепередачі про судові засідання, які ані найменшою мірою не відображають чинний порядок і лише дезорієнтують глядача, який, опинившись в реальному суді, одразу ж поставить себе під загрозу бути притягнутим до відповідальності за неповагу до суду. Розробку такого собі популярного зведення правил поведінки в суді доцільно покласти на ДСА.

Ключовими фігурами, закликаними забезпечувати законний порядок при здійсненні судового розгляду, є:

суддя-головуючий;

інші професійні судді – члени суддівської колегії, які можуть брати участь у вжитті відповідних заходів з погодженням з головуючим;

судові розпорядники – неординарні судові службовці, які представляють головуючого в судовому засіданні (у деяких інших країнах вони називаються судовими приставами);

секретар судового засідання за відсутності судового розпорядника;

представники силових структур.

Серед працівників апарату суду слід виділити фігури службовців суду, на яких покладено обов'язок сприяти суддям у протидії посяганням на їх незалежність і авторитет. Серед них головну роль відіграють представники служби судових розпорядників: керівник служби, старші судові розпорядники і

судові розпорядники.

Правовий статус судових розпорядників у загальних рисах визначено у ст. 153 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Це само по собі підкреслює тісний зв'язок судових розпорядників і суддів. Судові розпорядники забезпечують додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому процесі (ч. 1 зазначеної статті).

Особливості законодавства статусу судових розпорядників в окремих судових провадженнях визначаються процесуальними кодексами.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 74 КПК України «Для участі в кримінальному провадженні головуючим у судовому засіданні може залучатися судовий розпорядник», тобто йдеться не про обов'язковість, а про можливість залучення. Природно, що такої потреби немає у найпростіших видах процесу за мінімальної кількості його учасників і присутніх.

Судовий розпорядник:

- а) забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників провадження;
- б) оголошує про вхід суду до зали судового засідання і про вихід суду з неї;
- в) стежить за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання;
- г) приймає від учасників провадження та передає документи і матеріали суду під час судового засідання;
- д) виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги свідка, експерта;
- е) виконує інші розпорядження головуючого, пов'язані із забезпеченням умов, для здійснення судового провадження.

Особливе становище судового розпорядника проявляється і в тому, що він має забезпечуватись форменим одягом; зразки якого затверджуються Головою ДСА України за погодженням з Радою суддів України.

Кількість судових розпорядників залежить від кількості суддів в кожному окремому суді, що обумовлює обсяг їх роботи.

У Законі не визначені додаткові вимоги до осіб, які приймаються на роботу судовими розпорядниками. Фактично ними можуть бути: досягнення повноліття, стан здоров'я, який дозволяє витримувати фізичні навантаження, психологічна витривалість. У взаємовідносинах із суддями неабияке значення має повага до них, дисциплінованість і беззастережне виконання вказівок головуючого.

Порядок створення та діяльності служби судових розпорядників визначається положенням, що затверджується Головою Державної судової адміністрації України за погодженням із Радою суддів України (ч. 4 ст. 153). Чинне положення затверджене Головою ДСА наказом від 14.07.2011 р. № 112 [162].

Ця служба утворюється в судах для забезпечення додержання особами, які перебувають у суді, тобто в залах судових засідань та інших приміщеннях будівлі суду, встановлених правил, виконання ними розпоряджень судді-головуючого.

Служба судових розпорядників підпорядковується голові та керівнику апарату суду, хоча на останнього не покладається особисто жодних обов'язків з підтримання законного порядку у судовому засіданні. До складу служби входять старші судові розпорядники та судові розпорядники, очолює службу її керівник. Служба судових розпорядників є структурним підрозділом (сектором, відділом) апарату суду. В апаратах місцевих судів, де штатна чисельність служби не перевищує двох осіб, обов'язки керівника служби покладаються на старшого судового розпорядника. Судові розпорядники призначаються на посаду та звільняються з посади керівником апарату суду.

Здійснюючи контроль за додержанням встановлених в суді правил, ці особи наділені розпорядницькими повноваженнями і вагомими засобами впливу на порушників порядку, аж до застосування фізичної сили.

Судовий розпорядник має беззаперечно виконувати вказівки і

розпорядження головуючого та суддів щодо організації підготовки зали судового засідання до слухання справи, забезпечення додержання особами, які є в суді, встановлених правил та інших заходів, спрямованих на сприяння нормальному веденню судового засідання.

Для виконання покладених на нього обов'язків, судовий розпорядник має право: а) видаляти з приміщення суду та залу судового засідання за розпорядженням голови суду, його заступника, судді-головуючого осіб, які відмовляються виконувати їх законні вимоги, проявляють неповагу до суду, порушують громадський порядок у приміщенні суду та процесуальний порядок здійснення судочинства тощо; б) звертатися за допомогою до керівників суду та працівників апарату суду, працівників судової міліції, органів внутрішніх справ для сприяння у забезпеченні підтримання належного громадського порядку в приміщенні суду, затримання та притягнення до адміністративної відповідальності порушників громадського порядку [77].

Керівник служби судових розпорядників заздалегідь одержує інформацію у головуючого чи секретаря судового засідання про категорію справ, які будуть слухатись, час та місце проведення засідання, кількість учасників судового процесу, ступінь соціальної небезпеки обвинуваченого та резонансності справи і заносить зазначені відомості до спеціального журналу і враховує їх при виконанні своїх функцій із забезпечення порядку.

Відповідно до зазначеного Положення судові розпорядники мають право: за дорученням головуючого робити зауваження учасникам судового процесу та іншим особам, присутнім у залі судового засідання у разі порушення ними встановлених правил або невиконання розпоряджень головуючого в судовому засіданні; вимагати від таких осіб додержання порядку та вживати відповідних заходів щодо усунення порушень; звертатися до працівників правоохоронних органів у випадках порушень громадського порядку у приміщенні суду та з метою затримання осіб, які чинять протиправні дії; видаляти з приміщення суду та зали судового засідання за розпорядженням голови суду, або головуючого-судді осіб, які відмовляються виконувати їх законні вимоги, проявляють

неповагу до суду, порушують громадський порядок у приміщенні суду та процесуальний порядок здійснення судочинства тощо; складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185-3 КУпАП [162].

У справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст.185-3 КУпАП, протоколи про правопорушення має право складати судовий розпорядник (ст. 255 КУпАП). Відповідно до ст. 277 КУпАП справа про адміністративне правопорушення, передбачене частиною першою вказаної статті, розглядається протягом доби.

Для запобігання конфліктам між учасниками процесу та присутніми в залі судового засідання громадянами судовий розпорядник до початку розгляду справи визначає їм конкретні місця розташування в залі судового засідання таким чином, щоб сторони процесу (позивач, відповідач, потерпілий, підсудний) не сиділи у залі поруч та вживає заходів щодо недопущення ними порушень порядку та встановлених правил проведення судового засідання.

Місце свого розташування у залі судового засідання судовий розпорядник визначає самостійно за такими варіантами: неподалік від головуючого, біля виходу із зали судового засідання, біля секретаря судового засідання, працівників правоохоронних органів, які здійснюють охорону затриманих, підсудних тощо, щоб мати візуальний контакт з головуючим та можливість стежити за залом і вільно пересуватися по ній, а також контролювати вхід до зали та вихід з неї громадян [77].

У разі винесення судом ухвали про видалення із зали судового засідання учасників судового процесу, інших осіб, які порушують порядок, або за усним розпорядженням головуючого, судовий розпорядник забезпечує виконання такого рішення. У разі виявлення у приміщенні суду осіб, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння і порушують громадський порядок чи встановлений порядок діяльності суду, судовий розпорядник зобов'язаний з'ясувати причину їх перебування у приміщенні суду і в разі, якщо особи є учасниками судового процесу або свідками, повідомити про це головуючого та керівника служби судових розпорядників. За розпорядженням

головуючого або вказівкою голови суду, керівника служби судових розпорядників про видалення зазначених осіб із приміщення він пропонує їм покинути приміщення та провести до виходу, а в разі відмови виконання законних вимог звернутися до представників органів охорони правопорядку.

Судовий розпорядник забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників процесу; оголошує про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду з неї; слідкує за дотриманням порядку особами, присутніми в залі судового засідання; приймає від учасників адміністративного процесу та передає документи і матеріали суду під час судового засідання; виконує розпорядження головууючого про приведення до присяги перекладача, експерта; запрошує до зали судового засідання свідків та виконує розпорядження головууючого про приведення їх до присяги; виконує інші розпорядження головууючого, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для розгляду справи [3, с. 71].

Широке коло обов'язків судового розпорядника щодо забезпечення порядку при здійсненні судочинства дає підстави для визнання його державним службовцем і закріплення цієї норми в законодавстві.

Секретар судового засідання відповідно до ст. 73 КПК України:

- 1) здійснює судові виклики і повідомлення, які пов'язані з організацією судового процесу по окремих провадженнях;
- 2) перевіряє наявність та з'ясовує причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, і доповідає про це головууючому;
- 3) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового процесу технічними засобами;
- 4) веде журнал судового засідання;
- 5) оформляє матеріали кримінального провадження.

Секретар виконує функції судового розпорядника у разі відсутності останнього в судовому засіданні.

Для порівняння зазначимо, що за старими процесуальними кодексами основним обов'язком секретаря було ведення протоколу судового засідання. Це

викликало непорозуміння і навіть конфлікти з іншими учасниками судового розгляду, які заявляли претензії з приводу неточності окремих записів, передусім показань, у вигляді зауважень на протокол. Ставлення головуючого, який розглядав ці зауваження, нерідко носили суб'єктивний характер і часто необгрунтовано відхилялись із прив'язкою до змісту судового рішення, що призводило до порушень закону. Зараз із цим покінчено!

Використання технічних засобів для фіксації судового процесу створило реальні можливості для обгрунтування судових рішень достовірними доказами.

Як судовий розпорядник, так і секретар судового засідання становлять при вирішенні організаційних питань судового розгляду єдину команду зі складом суду у вирішенні єдиних питань організаційного забезпечення судового процесу.

Помічник судді. Відповідно до ст. 151 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» помічники суддів судів загальної юрисдикції (ст. 4) призначаються на посади і звільняються з посад керівником апарату відповідного суду за поданням судді. Це само по собі свідчить, що помічник судді може розглядатися як довірена особа свого керівника. Основною функцією помічника судді є участь у підготовці справ до судового розгляду.

При цьому не є секретом і те, що вони також готують проекти судових рішень, хоча це прямо не передбачено Законом. В умовах перевантаженості суддів при розгляді ними справ окремої категорії або у певні періоди з такою практикою можна погодитись. Природньо, що за зміст рішень відповідає суддя, який їх підписує.

На помічника судді не покладається обов'язок безпосередньо протистояти порушенням процесуальних норм у ході судового розгляду і запобігати проявам неповаги до судді, з яким він тісно співпрацює. Але це не позбавляє його права ділитись інформацією про загрози у цій сфері для своєчасного вжиття відповідних заходів. Це аж ніяк не суперечить нормам суддівської етики і сприяє налагодженню не лише ділових, але й товариських відносин між суддею і його помічником.

Очевидно, за рівнем підготовки помічник судді може у майбутньому

краще за інші претенденти відповідати вимогам, що пред'являються до кандидатів у судді. Але це лише у разі, коли помічник судді не запозичить у свого наставника можливих негативних рис характеру, насамперед користолюбства.

Відповідно до ст. 154 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» підтримання громадського порядку у суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів суддівської системи, виконання функцій щодо державного захисту суддів, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу здійснюють спеціалізовані підрозділи органів Міністерства внутрішніх справ України.

Згідно з пунктом 2.6. Інструкції про порядок забезпечення старшими судовими розпорядниками та судовими розпорядниками проведення судового засідання, їх взаємодії з правоохоронними органами, затвердженою наказом Державної судової адміністрації України від 18.10.2004 р. № 182/04, зареєстрованою в Міністерстві юстиції України 29.10.2004 р. за № 1391/9990 [77], забезпечення додержання особами, які є в суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого та порядку під час здійснення судочинства досягається шляхом: підтримання у взаємодії з працівниками судової міліції, конвойної служби, органів внутрішніх справ, а також працівниками апарату суду встановленого порядку; забезпечення виконання учасниками процесу та особами, які є в суді, вказівок та розпоряджень головуючого, пов'язаних з дотриманням процесуальних вимог судочинства під час розгляду справи; попередження і припинення в залі судового засідання, а також у приміщенні суду порушень громадського порядку та встановлених правил поведінки; забезпечення дотримання усіма присутніми в суді громадянами встановлених правил, інших заходів безпеки; забезпечення виконання рішень суду щодо застосування передбачених законодавством України заходів примусу стосовно учасників процесу та порушників громадського порядку.

Компетенція у цій царині правоохоронних структур та їх представників у

деяких аспектах значно перевищує компетенцію судових розпорядників і виходить з потреби використання силових заходів, насамперед для припинення безчинств у судах і біля них, які обумовлюють неможливість виконання суддями своїх професійних обов'язків.

Статус таких служб має бути чітко визначений в законодавчих актах, присвячених створенню нової української поліції.

Дотепер залишається недостатньо врегульованим порядок доступу громадян до приміщень судів, через що мають місце спроби вирішити ці проблеми на регіональному рівні. Наприклад, у Чернівецькій області правила поведінки громадян в апеляційному суді затверджено головою цього суду 29.08.2013 р. [172]. Правила пропуску осіб до Чернівецького окружного адміністративного суду затверджено наказом керівника апарату цього суду від 19.03.2013 р. [173].

У більшості судів такі правила взагалі відсутні, натомість на сайтах судів у підрозділах «Інформація для громадян» розміщені так звані «права і обов'язки відвідувачів». Зауважимо, що затвердження подібних актів не належить до компетенції голів судів відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». На наш погляд, ці акти мають затверджуватися у ДСА.

Особливі труднощі викликає у громадян одержання необхідних документів та їх копій у канцеляріях судів через зволікання розгляду відповідних прохань, яке має виразно бюрократичний характер.

Незнання громадянами правил поведінки в органах суду, відсутність відповідних роз'яснень може спровокувати їх на прояви неповаги до суду. У свою чергу, безлад у цих питаннях викликає уїдливу критику з боку пересічних громадян і журналістів у ЗМІ, порівняння судових урядовців з черепахами тощо.

Існування такого безладу в організації роботи допоміжних служб судів створює умови для поширення проявів хабарництва та інших різновидів корупції. Однією з проблем забезпечення поваги до суду і суддів є налагодження контактів між судовою владою і ЗМІ, яких дехто називає «четвертою владою»,

враховуючи їх вплив на суспільну свідомість».

Відносини судів із ЗМІ стосовно способів висвітлення і коментування судових процесів часто набувають проблемного характеру. У зв'язку із цим Л. Москвич справедливо зазначає, що довіра громадян – це особливе джерело сили судової влади й одночасно показник її ефективності. Влада, яка не має підтримки населення, якій не довіряють люди, не є життєздатною. Зараз з участю ЗМІ цілеспрямовано формується негативний імідж судової влади як повністю корумпованої інституції. Внаслідок цього відбувається зниження реальної незалежності судової влади та поступово втрачається суспільна довіра до суду як об'єктивного і справедливого арбітра у правових суперечках чиняться перешкоди демократичному і правовому способі захисту порушених прав. Все це негативно позначається на іміджі суду як незалежної та самостійної системи [142].

І суд і преса існують в одній соціальній сфері, у спільному правовому просторі, маючи різну природу і виконуючи різні функції. Але у них є одна спільна властивість – вони мають у демократичній державі служити громадським інтересам. При цьому є необхідним налагодження правомірного продуманого співробітництва.

Проте в деяких випадках інтереси правосуддя (авторитет і довіра до судової влади, захист інтересів різних учасників судового розгляду) потребують певних обмежень у відношенні того, в якому вигляді і в який момент здійснюється свобода вираження думки. Судова влада повинна бути захищена від безпідставних, несправедливих і деструктивних атак на неї, а учасники судових розглядів не повинні піддаватися зайвому ризику з точки зору їх репутації, особистого життя, безпеки та інших благ [137, с. 318].

Звертає на себе увагу те, що, регламентуючи питання гласності судового розгляду, міжнародні норми наголошують лише на присутності представників преси і публіки. Що стосується розширеного тлумачення, яке допускає можливість застосування фото -, кіно -, відеозйомки, то це віддається, очевидно, на розсуд кожної окремої держави [42, с. 175].

Говорячи про транспарентність судової влади О. Овсяннікова зазначає, що слід вирізняти нарівні з іншими такий її необхідний елемент, як забезпечення режиму роботи судових органів, при якому будь-якого громадянина, який бажає бути присутнім на судовому розгляді, допустять до будівлі суду. На жаль, у сучасній практиці частіше зустрінеш приклади невиконання, чим реалізації такого обов'язку. Перш ніж говорити про відкритість судового розгляду, потрібно говорити про відкритий режим роботи судової установи. Судова система часто закриває двері будівель судів, куди практично неможливо потрапити без пред'явлення повістки або паспорта [154, с.45]. Судові засідання проводять у тісних непристосованих приміщеннях.

Досить цікавий експеримент було проведено П. Залізником та А. Шаповим із з'ясування можливості вільного доступу усіх бажаючих до будівель судів вищих судових інстанцій, що знаходяться у Києві та які, вочевидь, повинні бути взірцем для всієї України. На жаль, спостерігаємо невтішні результати. Наприклад, Апеляційний господарський суд м. Києва виявився закритим для тих, хто не є учасником процесу. Охоронець суду не допускав інших громадян до приміщення, пояснюючи, що для того, аби мати можливість бути присутніми під час розгляду справи, необхідно завчасно отримати дозвіл від такої визначної особи як секретар судового засідання (?). Для того, щоб потрапити до Вищого господарського суду України, необхідно було написати клопотання на ім'я голови суду та отримати відповідний дозвіл. При цьому П. Залізнику та А. Шапову у дозволі було відмовлено, оскільки «суд не може взяти на судовий розгляд особу з вулиці». Подібні ситуації спостерігалися й у Вищому адміністративному суді України, й у Верховному Суді України. Залишається незрозумілим, для кого і для чого на сайті Верховного Суду України розміщується інформація про дату розгляду тих чи інших справ. Очевидно, це робиться передусім для учасників відповідного судового процесу. Але ж процес перебігу судових слухань може викликати зацікавленість також у суб'єктів громадянського суспільства.

Подібні порушення штовхають людей на прояви суспільного протесту і

посилюють прояви неповаги до суду [154, с. 46-47].

Для гармонізації відносин між представниками судової влади і засобів масової інформації вважаємо за необхідне:

систематично обговорювати спільні проблеми на зустрічах представників органів суддівського самоврядування і союзів спілок засобів масової інформації та їх засновників і власників;

на зустрічах з журналістами ознайомлювати їх зі специфікою судового розгляду справ, здійснювати пошук спільних позицій при визначенні суспільно-політичних підходів і оцінок;

укомплектувати суди загальної юрисдикції прес-секретарями, здатними налагодити ефективну взаємодію із засобами масової інформації у регіоні, комунікації під час кризових ситуацій, висвітлення процесу розгляду резонансних справ та використання сучасних засобів комунікації для висвітлення роботи суду;

використовувати на цих посадах випускників факультетів журналістики вищих навчальних закладів зі спеціалізацією у сфері юридичної журналістики;

зробити ефективною систему доступу журналістів до відкритої судової інформації, використовуючи мережу Інтернет, через публікації рішень судів, що викликають найбільший інтерес суспільства та преси.

Невирішеність цих питань призводить до того, що, не отримавши компетентного коментування якогось питання від експертів у суді, журналісти домислюють власні коментарі, перекручують факти, що призводить до конфліктів, взаємних непорозумінь, упередженості оприлюднених матеріалів, про що уже згадувалось у цій роботі.

3.2. Зарубіжний досвід законодавчого врегулювання юридичної відповідальності за неповагу до суду

Враховуючи курс України до впровадження світових та європейських стандартів розвитку демократії, дослідження зарубіжного досвіду у цьому напрямку має важливе теоретичне та практичне значення.

При аналізові правового регулювання відповідальності за неповагу до суду у зарубіжному законодавстві, окрім першоджерел, законодавчих актів та праць теоретиків порівняльного законодавства, автором використано праці І. Власова [32], Є. Мелехіної [131], Х. Хачароева [230], Мері Енн Харелт і Барнетта Андерсона [143], І. Шмаріна [244], С. Рухтіна [189] та ін.

У демократичних державах найважливішою передумовою забезпечення і водночас проявом поваги до суддів є утвердження їх незалежності, що саме по собі є її гарантією.

Відповідні постулати досить чітко проявились у громадській думці, законодавстві і практиці США. Творці американської Конституції розуміли, що незалежність судів особливо важлива для Конституції, яка обмежує владу уряду над особою. За словами А. Гамільтона, «без цього всі спроби збереження індивідуальних прав і свобод не будуть мати жодного результату». «Судова система, стверджував він, - без сумніву найслабша із трьох гілок влади», тому «всі можливі турботи повинні бути здійснені, щоб зробити її здатною захистити саму себе» [143, с. 9].

Верховний Суд США не тільки очолює всю федеральну систему судів, але й одночасно займає виключно важливе місце в структурі вищих державних органів поряд з Конгресом і Президентом США. Верховний Суд США – єдиний судовий орган, який прямо згадується у Конституції США [174, с. 610].

У Конституції Сполучених Штатів Америки судовій гілці влади присвячена лише одна стаття (III), яка складається із трьох розділів. Судова влада США надається лише Верховному Суду і тим нижчим судам, що час від часу може встановлювати чи створювати Конгрес. Судова влада поширюється, за законом і правом справедливості, на всі справи, що постають при застосуванні цієї Конституції, законів Сполучених Штатів і міжнародних договорів, як укладених раніше, так і тих, які Сполучені Штати укладуть в майбутньому; усі справи стосовно послів, інших повноважних представників і консулів; усі справи адміралтейства і морської юрисдикції; всі суперечки, однією із сторін яких є уряд Сполучених Штатів; усі суперечки між двома чи кількома штатами; між

штатом і громадянами іншого штату; між громадянами різних штатів; між громадянами одного штату за позовами про землю, надану різними штатами, а також між штатом та його громадянами й іноземними державами, громадянами чи підданими [102, с. 337-338].

За час свого існування, Верховний суд США став тлумачем Основного закону країни тому, що так склалася реальність [143, с.13]. Чи не найбільша частина фундаментальних змін в американській Конституції, як і в тому, що стосується регулювання економічних і соціальних відносин в країні, була зроблена не стільки Конгресом і законодавчими зборами штатів, скільки рішеннями Верховного суду США. Голова Верховного суду США Джон Маршалл заявив: «...Призначення і борг судової влади полягає в тому, щоб визначити, що таке закон» [143, с. 14]. Право і практика заборон, що «перекидали» постанови Конгресу та будь-якої іншої законодавчої влади в США, перетворили Верховний Суд у найбільш авторитетнішу установу республіки. Цього ніколи б не відбулося, якби не особливі положення статусу судді, і найвагомніше з яких – незалежність, яке є основою поваги до судді і суддівського авторитету.

В силу характеру своєї посади суддя перебуває поза будь-яким тиском, що зазвичай так нервує багатьох інших державних службовців і забирає так багато їх часу: вказівки і запити від інших посадових осіб, претензій осіб, маючих законодавчу владу, тактичні чи незграбні звернення лоббістів. У суді найсильніший тиск набуває витончені форми, що відчувається умом і совістю. Найстарший за віком член Верховного суду Вільям Дж. Бреннан (молодший) визначив це як обізнаність про схильність до помилок людської сутності, коли навіть найкращі із них не можуть протистояти спокусі [143, с. 87].

У США існує система, заснована на принципі верховенства закону, що гарантує незалежність суду від уряду, від прокурорської служби і тим більше від сторін, які беруть участь в процесі. Судді вкрай педантичні в тому, що стосується можливого тиску на них. Як сказав Лінкольн 1861 р., люди будуть керувати самі собою, вони будуть вирішувати життєві питання національної

політики. Але так як і сам Лінкольн, вони не визнають «будь-яку образу суду» [143, с. 55].

В країнах англо-саксонського права, авторитету суду приділяється найбільша увага. Про це можна судити за Канонами судової етики США. «Незалежний і шанований судовий корпус є невід'ємною складовою правосуддя в нашому суспільстві. Суддя повинен підтримувати і домагатися дотримання високих стандартів поведінки, і особисто слідувати цим стандартам, для того, щоб зберігати моральний вигляд і незалежність суддівського корпусу (Канон 1). Суддя не повинен використовувати престиж суддівської посади для просування своїх особистих інтересів, так само, як і дозволяти іншим особам створювати враження, що вони можуть вчинити вплив на суддю (Канон 2). Суддя повинен бути терплячим, ввічливим, тактовним і поважним до сторін судового розгляду, присяжних, свідків, обвинувачів і захисників та інших осіб, з якими суддя має справу при виконанні службових обов'язків. Суддя повинен вимагати аналогічної поведінки від усіх осіб, підконтрольних судді, включаючи юристів, які беруть участь у судочинстві, мірою, що відповідає їх ролі в змагальному процесі (Канон 3 А3) [83].

Верховний Суд США у рішенні *Ex Parte Robinson*, 86 US 505 (1873) вказав, що влада карати за неповагу є властива всім судам; існування цього правила має важливе значення для підтримання порядку у ході судового розгляду, а також виконання рішень, постанов і розпоряджень судів, і, відповідно – для належного здійснення судочинства [183].

У справі *Interstate Commerce Commission v. Brimson* суддею Верховного Суду США Бревером було зазначено: «Правопорушник може бути покараний за неповагу до суду, за відмову від дачі показань. Що це за влада, яка належить судам, карати за неповагу до суду, і яка мета цього? Це сила дисциплінарного впливу, існуюча для того, щоб суди могли виконувати свої суддівські обов'язки». «Право суду карати за неповагу невід'ємно властива суду, виходячи з його правової природи. Це право ґрунтується не стільки на законі, випливає із загальних вимог доцільності, і застосовується, оскільки застосування його

необхідно для самого існування усіх інших повноважень суду» [184].

Глава 21 розділу 18 Зводу законів США встановлює, що суд на свій розсуд карає штрафом або тюремним ув'язненням такі дії, які визнаються неповагою до суду: негідна поведінка будь-якої особи в присутності суду або поблизу від такого, якщо воно перешкоджає відправленню правосуддя; негідна поведінка будь-якого службовця суду, виконуючого службові обов'язки; невиконання або протидія будь-якому законному припису суду: виклику в суд, наказу, постанови, ухвали чи розпорядження суду. Глава 73 розд. 18 Зводу законів США передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання здійсненню правосуддя, називаючи, зокрема, такі види перешкоджання, як проведення пікетів і маніфестацій, а також перешкоджання проведенню розслідування злочинів. Водночас, кримінальний закон країн континентальної системи права не передбачає, як правило, норм, що прямо регулюють відповідальність за неповагу до суду [230]. Отже, у цьому питанні Україна значною мірою запозичила саме американський досвід.

В американській правовій системі досить добре розроблена така юридична категорія як відповідальність за неповагу до суду, яка являє собою невід'ємну частину механізму юридичної відповідальності в судочинстві. Злочинною вважається будь-який акт непокори суду, який сприймається як виклик владі, акт перешкоджання правосуддю, а також порушенню встановлених правил поведінки у суді, тоді як цивільно-правова відповідальність настає за невиконання судового розпорядження, прийнятого на користь іншої сторони (яка не тягне кримінальної відповідальності).

Злочинною неповагою до суду вважається «образливе втручання у відправлення судочинства». Форми злочинної неповаги до суду різні. Це – переговори з присяжними або свідками; відмова свідка з'явитися в суд за наявності наказу або повістки; видалення неповнолітнього, який перебуває під опікою суду, з-під влади цього суду; опублікування імені дитини, справа якої розглядалася судом для неповнолітніх, без прямої згоди суду; образа судді, що ганьбить його посаду; опублікування змісту незакінченого судового процесу,

мета якого перешкодити неупередженості суду; погрози на адресу свідків, присяжних, засідателів та ін. При цьому кримінально-правова неповага має виражатися у словах чи діях, що створюють перешкоди або спрямовані на створення перешкод, або в конкретному втручанні у відправлення правосуддя. При цьому, за загальним правилом відсутність злого умислу і помилка не захищають проти звинувачення у неповазі [230].

Цивільно-правова (процесуальна) неповага до суду зазвичай має прояв у бездіяльності. Вона полягає у відмові підкорятися наказу судді або зобов'язань, покладених судом. Прикладами цивільно-правової неповаги до суду є відмова підкоритися наказу суду надати документи, відповідати на запитання, підкоритися забороняючому наказу [230].

Таким чином, у США під неповагою до суду розуміються діяння учасників процесу, об'єктивна сторона якого являє собою невиконання судових розпоряджень всіх видів (у тому числі про обов'язкову явку у судові засідання), а також порушення порядку у судовому засіданні (яке також є невиконанням вимог судді про припинення протиправних діянь у залі суду), причому суд може застосувати такі міри відповідальності, як штраф, арешт, позбавлення статусу судового представника тощо.

Кожна цивілізована держава у конституціях чи законодавчих актах проголошує та юридично гарантує незалежність судової влади. Однак із практики багатьох держав добре відомо, що одна справа – проголошувати, а інша – втілювати. В країнах загального права, і особливо у Великій Британії такої розбіжності між словами і справами практично не існує.

Конституції як єдиного законодавчого акта, що закріплює основи державного устрою, у Великій Британії немає. Але діють інші приписи: Конституція, що складається із норм статутного права, норм загального права та норм, що являють собою конституційні звичаї (угоди) [102, с. 9; 174 с. 105-106]. Крім того, у Великій Британії немає якогось єдиного акта, який закріплював би судоустрій усієї країни. Замість цього діють численні акти, які приймались упродовж тривалого часу, зокрема: Закон про суд 1971 р., Закон про Верховний

суд 1981 р., Закон про суди графств 1984 р. та ін. [102, с. 15]. Проте, беззаперечним є те, що суди в Англії – це справжня влада, що за значенням і престижем не нижче законодавчої і виконавчої влади. Саме їм Англія зобов'язана створенням загального права і права справедливості; саме вони сформували діюче нині англійське право, оскільки до цього законодавча і виконавча влади у цьому відношенні відігравали до ХХ ст. другорядну роль [180, п. 333].

Судова незалежність на сучасному етапі розуміється у Великій Британії як реальна політична влада англійських суддів на «правовому полі», що історично сформувалася в результаті компромісу, досягнутого між суддями і парламентом у XVII – XVIII ст.ст. За традицією виконавчі органи не можуть критикувати ті чи інші судові рішення; міністри та державні службовці не мають права вказувати на те, що ті чи інші судові рішення засновані на помилковому уявленні суддів про право або на некомпетентність суддів. У парламентських дебатах можуть бути представлені обґрунтування тієї чи іншої критики на адресу судової влади, але не дозволяється обговорювати особистісні якості того чи іншого судді і гіпотетичні мотиви прийнятого ним судового рішення (за винятком випадків імпічменту судді). Як загальне правило, у Парламенті не можуть обговорюватися питання, які становлять предмет теперішнього або майбутнього судового розгляду, тому що в такому разі стане можливим вплив на здійснення правосуддя. Серед гарантій незалежності (safeguards) суддів слід назвати принцип відповідальності за неповагу до суду (contempt of court) [12].

Суди володіють достатніми засобами, щоб змусити поважати свої рішення. За «неповагу до суду» вони можуть засудити до тюремного ув'язнення особу, яка заважає нормальному ходу процесу, або особу, дії якої свідчать про небажання виконувати судові рішення у певних категоріях справ [180, п. 333]. Концепція неповаги до суду діє в Англії як стосовно кримінального, так і стосовно цивільного провадження. Правовою основою для визнання цієї категорії є Закон про неповагу до суду 1981 р. [62], а також відповідні судові прецеденти.

Як неповага до суду у цивільному процесі можуть бути кваліфіковані

діяння, що стосуються неналежної поведінки сторін у цивільному процесі. Засобами судового реагування на ці порушення є арешт, конфіскація майна порушника, штраф, судовий наказ-заборона, судові розпорядження про реальне виконання. Так, наприклад, російський бізнесмен, засновник і бенефіціар групи компаній SAHO П. Скуріхін заочно засуджений Високим судом Лондона до 16 місяців позбавлення волі за прояв неповаги до нього, за те, що проігнорував вимоги суду про розкриття своїх активів та явку на засідання [245].

Неповага до суду у кримінальному процесі має декілька видів:

«шокування суду», що виражається у такій критиці судової влади, яка має своєю метою підірвати суспільну довіру до суддів і посіяти сумнів у їх чесності та неупередженості. Так, наприклад, у справі *R v New Statesman, ex parte DPP* (1928) була визнана наклепницькою газетна замітка, в якій говорилося, що «позивачеві не варто сподіватися в чесному розгляді його справи в конкретному суді» [12]. Це була своєрідна гра на випередження.

«неповага перед обличчям суду», яка виражається в насильстві, спрямованому проти будь-якої особи, яка перебуває в залі суду, у погрозі застосування такого насильства, або в навмисній образі судді, службовців суду, будь-якого адвоката або повіреного, що виступає у справі. Цей вид неповаги до суду охоплює собою також невиконання приписів судді, будь-які форми образливої поведінки, всі дії, спрямовані на переривання слухання справи, а також відмову свідка від давання показання, відповідати на запитання, на які він зобов'язаний надати відповідь.

будь-які публікації, що з'явилися під час відповідного судового процесу і створюють істотний ризик того, що здійсненню правосуддя у даному процесі будуть створюватися перепони або завдано непоправної шкоди. Такими публікаціями визнаються виступи в усній або письмовій формі, по радіо чи інших засобах зв'язку, у будь-якій формі, які адресовані громадськості або будь-якій її частині (ст. 2 Закону про неповагу до суду 1981 р.) Щодо таких публікацій Законом про неповагу до суду 1981 р. така поведінка розглядається як неповага до суду, що має на меті втрутитися у хід судочинства в окремому судовому

процесі, незалежно від наміру зробити це (ст. 1 Закону).

Так, наприклад, у пресі було повідомлено, що Генеральний прокурор має намір пред'явити позов декільком користувачам соцмереж, які розмістили фотографії одного з убивць Джеймса Балджера, незважаючи на заборону про розкриття інформації про Джона Венеблсе і Роберта Томпсона, які були визнані винними у вбивстві дворічного Джеймса в 1993 р. А у червні 2011 р. Джоан Фрейл стала першою присяжною, яка отримала тюремний строк до восьми місяців ув'язнення за неповагу до суду через активність в соціальних медіа, після того як зі співчуття знайшла на Facebook Джеймі Сьюарт, всупереч позиції суду [58].

Також, існують обставини, які визнаються англійським судом такими що виключають відповідальність за неповагу до суду: обвинувачений може довести, що він мав необхідну розумну передбачливість і не міг знати чи мати розумні підстави припускати, що судовий розгляд, щодо якого він опублікував замітку, має місце або може мати місце; може довести, що в його статті було представлено фактично правильний, сумлінний і неупереджений виклад фактів конкретного судового розгляду (ст. 4 Закону); може довести, що та чи інша фактично правильна та сумлінна публікація могла лише випадковим чином вплинути на хід або результат судового розгляду (ст. 5 Закону).

Слід зазначити, що суд не вправі вимагати у особи розкриття джерела інформації, що міститься у публікації, за яку його притягнуто до відповідальності. Жодна особа не може бути визнана винною за відмову розкрити джерело такої інформації, якщо тільки суд не дійде до переконання, що розкриття є необхідним в інтересах правосуддя, або національної безпеки, або для запобігання заворушенням чи злочину (ст. 10 Закону).

Закон також оголошує неповагою до суду використання в суді або внесення до суду для використання магнітофонів чи іншої звукозаписної апаратури, якщо тільки на це не отримано дозвіл суду (ст. 9 Закону).

Порушення справи про неповагу до суду може проводитися тільки окрім як або за згодою Генерального прокурора або суду відповідної юрисдикції (ст. 7

Закону). У всіх випадках суд має право розпорядитися про арешт особи, що перешкоджає здійсненню правосуддя, й утримання її під вартою аж до закінчення засідання.

Максимальний термін позбавлення волі за кримінально-карану неповаги до вищих судів Англії – 2 роки, нижчих – 1 місяць; штрафи щодо фізичних осіб не повинні перевищувати 500 фунтів стерлінгів (ст. 12 Закону).

Якщо порівняти ці положення із законодавством України, то можна дійти таких висновків.

По-перше, чимало підходів до вирішення цих питань обумовлено значною мірою національними традиціями, звичаями, які склалися століттями.

По-друге, забезпечення поваги до суду, знову ж таки за традицією визнається національним пріоритетом щодо статусу суддів і судочинства.

По-третє, критерії віднесення тих чи інших вчинків до категорії проявів неповаги до суддів значною мірою залежить від розсуду судді з урахуванням уявлень, що склалися у його свідомості;

По-четверте, важливим джерелом права в зазначеній сфері є судова практика.

Таким чином, переслідування за законом прояву неповаги до суду у Великій Британії слід вважати засобом запобігання будь-якій формі прояву неповаги до суду і покарання для тих, чия поведінка завдає шкоди здійсненню правосуддя і може негативно вплинути на результат судового розгляду.

У деяких зарубіжних країнах відсутній поділ протиправних діянь на злочинні та адміністративні правопорушення. У зв'язку із цим, неповага до суду кваліфікується як злочин проти правосуддя, за який передбачена кримінальна відповідальність, що характерне для країн романо-германської правової сім'ї [4, 145].

Розглянемо відповідні положення на прикладі законодавства Франції та Німеччини, в яких містяться правові норми, які передбачають кримінальну відповідальність за неповагу до суду.

У Франції незалежність суддів проголошена Конституцією 1958 року.

Незмінюваність суддів гарантована ст. 64 Конституції [102, ст. 59-60].

Згідно з французькою доктриною, від суддів перед усім вимагається неупередженість, яка спирається на їх незалежність від ідеологічних, політичних і соціальних відносин. У ст. 10 Ордонансу № 58-1270 1958 р. (Органічний закон про статус магістратури) встановлено заборону обговорень політичного характеру у суддівському корпусі. Суддям заборонено будь-який прояв ворожості до принципів і форм правління Республіки, а також будь-які дії політичного характеру, несумісні із зобов'язаннями, що покладені на них за посадою. Забороняються також будь-які дії, що можуть за своєю природою зупинити діяльність судових установ чи перешкодити їм [157].

У Франції голова суду відповідає за дотримання порядку в судовому засіданні та керує судовим розглядом. Якщо хтось із присутніх на засіданні будь-яким чином порушує порядок, голова розпоряджається про виведення такої особи із залу засідання. Якщо при проведенні цього заходу до виконання винна особа чинить опір, то негайно видається мандат на її арешт, а суд піддає її покаранню у вигляді тюремного ув'язнення на строк від двох місяців до двох років [136, с. 112]

Кримінальний кодекс Франції в §1 Розділу III «Про посягання на повагу, яку належить виказувати правосуддю» містить статтю, що передбачає кримінальну відповідальність за неповагу до суду. Згідно з частиною 1 ст. 434-24 Кримінального кодексу Франції образа словами, жестами чи погрозами, письмово чи зображеннями будь-якого роду або шляхом відправлення будь-яких предметів, адресованих судді, присяжному засідателю або іншій особі, яка засідає у судовій установі та виконує посадові обов'язки, або у зв'язку з їх виконанням, і спрямована на завдання шкоди його гідності або повазі, карається одним роком тюремного ув'язнення і штрафом у розмірі 15 000 євро. Частиною 2 цієї статті передбачено: якщо образа мала місце під час судового засідання будь-якого суду, трибуналу або іншого судового органу, відповідальність посилюється до двох років тюремного ув'язнення, та карається штрафом у розмірі 30 000 євро [112].

Відповідно до ст. 11 Ордонансу № 58-1270 1958 р. встановлено: у доповнення до Кримінального кодексу і спеціальних законів захист магістратів від будь-яких загроз і посягань при виконанні або у зв'язку із виконанням ними своїх обов'язків. Держава зобов'язана відшкодувати прямий збиток, заподіяний магістратам в результаті подібних дій, у всіх випадках, не передбачених законодавством про пенсії [157].

У Німеччині незалежність суддів і підкорення їх лише закону проголошена Конституцією 1949 р. [102, ст. 106-107], а також § 25 Німецького Закону про суддів [205].

Звертаючись до питання, що ж означає суддівська незалежність абсолютно конкретно, а що ні, суддя Верховного Федерального Суду Німеччини у відставці, д-р Д. Байєр зазначив, що звернення до Конституції Німеччини або Німецького закону «Про суддів» не дасть відповідей на ці питання, оскільки цей феномен має оціночний характер.

Даремно шукати чіткого визначення поняття незалежності; його можна знайти тільки в цілому ряді окремих положень, які на практиці мають різне значення, але в цілому утвердилися. При цьому по суті мова йде про три аспекти: по-перше, про істотну незалежність, по-друге, про особисту незалежність і по-третє, – про внутрішню незалежність судді.

Істотна незалежність, становить власне ядро суддівської незалежності. Вона гарантує судді повну свободу від вказівок при пошуку права. Федеральний суд як вищий службовий суд для суддів постійно підкреслює необхідність широкого визначення меж для даної сфери. Згідно із цим суддя є незалежним не тільки при власному пошуку права, але й при всіх, навіть безпосередньо службовців, істотних і процесуальних рішеннях.

Під особистою незалежністю Конституція розуміє, що штатно і на весь термін життя найнятий суддя принципово не може бути зміщений або переведений в інше місце. Винятки допустимі тільки по точно описаним в законі причинам і тільки за допомогою суддівського рішення.

Але, істотна і особиста незалежність небагато коштують, якщо вони не

доповнюється внутрішньою незалежністю судді. «Внутрішня незалежність» вимагає незалежності судді від різноманітних, масивних і таких, що вкрадаються впливів, до яких він схильний в межах і за межами суду. Внутрішню незалежність неможливо заздалегідь описати або врегулювати законом; вона, поперше, і перш за все є справою особистості судді. Тому завданням кожного окремого судді і всього суддівства, усвідомлювати в щоденній роботі такий «соціальний» вплив і звільнитися від нього наскільки це необхідно і можливо [149].

У положенні §90 Кримінального кодексу ФРН зазначено: будь-яка особа, яка публічно або шляхом поширення письмових матеріалів (§11, абз. 3) ображає законодавчий орган країни, уряд або Конституційний Суд Федерації, або її землі, і таким чином, що це загрожує авторитету держави, і при цьому умисно виступає проти цілісності Федеративної Республіки Німеччини або проти її конституційних основ, карається позбавленням волі на строк від трьох місяців до п'яти років.

Відповідно до § 185 Кримінального кодексу ФРН, образа судді карається позбавленням волі до одного року або грошовим штрафом і, якщо образа нанесена за допомогою насильницьких дій, – позбавленням волі до двох років або грошовим штрафом.

Зазначені норми законодавства кореспондуються із положеннями абзацу 3 §194 Кримінального кодексу ФРН, відповідно до якого образа посадової особи, особи, спеціально уповноваженої на виконання публічних обов'язків або військовослужбовця бундесверу під час виконання своєї служби або у зв'язку зі службою карається законом [111].

Отже, у законодавствах Франції та Німеччини закріплені положення щодо захисту суду від проявів неповаги або образи, за які передбачена кримінальна відповідальність.

Процеси регламентації юридичної відповідальності за неповагу до суду у постсоціалістичних країнах Східної Європи і пострадянських країнах у цілому характерні для країн, які функціонують в умовах перехідного періоду і

відзначається строкатістю.

Так, у Румунії кримінальна відповідальність за неповагу до суду зводиться до відповідальності за невиконання судових рішень (ст. 122 КК Румунії) – від трьох до шести місяців позбавлення волі або штрафу [230]. Відсутність іншої відповідальності за неповагу до суду призводить до порушення нормального перебігу судового процесу. Так, в місті Фокшани через те, що три четвертини присутніх жували гумку, головуючий розцінив як порушення громадського порядку. Проте через відсутність можливості застосувати адміністративну відповідальність суддя був змушений зробити перерву в судовому засіданні на 10 хвилин для того, щоб любителі гумки змогли задовольнити свою пристрасть за межами суду [209].

Натомість Кодекс Молдови про правопорушення від 24.10.2008 р. передбачає таку відповідальність за прояв неповаги до судової інстанції або Конституційного суду. За ці дії ст. 317 Кодексу передбачає накладення штрафу на громадян у розмірі від 10 до 50 умовних одиниць і на посадових осіб у розмірі від 50 до 100 умовних одиниць. Тут звертає на себе увагу дві особливості: по-перше, це підвищена відповідальність посадових осіб за неповагу до суду, що можна тільки вітати, і, по друге – обчислення розміру штрафу не в національній валюті, а в умовних одиницях, що автоматично впливає на підвищення його розміру для пересічних громадян.

Втручання ж у будь-який формі, що не належить до процедури, в діяльність суддів судових інстанцій і Конституційного суду, спроба вчинення на них впливу тягнуть за собою накладення штрафу на фізичних осіб у розмірі від 100 до 150 умовних одиниць і на посадових осіб у розмірі від 200 до 400 умовних одиниць або призначення в обох випадках покарання у вигляді арешту за правопорушення на строк до 15 днів [93].

За неповагу до суду, що виразилася у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача, інших осіб, які беруть участь у справі, або в непокорі зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, статтею 180 Кодексу

Республіки Узбекистан про адміністративну відповідальність передбачено відповідальність у вигляді накладення штрафу від одного до трьох мінімальних розмірів заробітної плати [94], тобто у значно меншому розмірі, що, очевидно, враховує платоспроможність основної маси населення цієї країни.

Сучасні уявлення про зміст феноменів поваги і неповаги до суду, засновані на європейському праворозумінні, визначають зміст законодавства і судової практики інших країн, таких як Канада, Австралія, Нова Зеландія, певною мірою – провідних держав Латинської Америки та деяких інших, в яких сповідуються цінності християнської релігії, набрав або поступово набирає силу принцип верховенства права, пріоритету прав і свобод людини серед інших соціальних цінностей.

Проте в таких латиноамериканських країнах, як Мексика, Колумбія, Перу та деяких інших, значний вплив на судову систему мають організовані злочинні угруповання, особливо у сфері наркобізнесу, які мають можливість практично безкарно впливати на суддів більшою мірою, аніж представники офіційної влади.

Дещо інша обстановка склалася у цій сфері у таких гігантських країнах, як Китай та Індія з їх стародавніми цивілізаціями, в яких спостерігається швидке економічне зростання, але при цьому не забезпечується принцип незалежності суддів, застосовується в досить широких масштабах смертна кара. Проте по ряду позицій спостерігається поступове зближення з європейськими нормами і правилами щодо ролі суду в житті суспільства, забезпечення поваги до суду і засобів виконання його рішень.

Найскладніша ситуація склалася у цій царині у країнах ісламського світу, де повага до суду підміняється його обожнюванням.

У цілому ряді зарубіжних країн передбачено юридичну відповідальність не тільки за неповагу до суду, але й за критику суддів. Так, заборону на критику суддів встановлено в деяких мусульманських державах, де діють закони шаріату, у першу чергу – в Саудівській Аравії (там у принципі не існує конституції та інших світських законів). За нормами мусульманського права критика судді може бути прирівняна до богохульства, оскільки суддя вважається, по суті,

тлумачем релігійних норм. Богохульство, у свою чергу, належить до категорії злочинів перед богом (хадуд або Хадда) разом із крадіжками, вживанням алкоголю або подружньою зрадою [251].

Покаранням за богохульство можуть служити тілесні покарання (до 100 ударів батоном) або ж смертна кара. Для доказу провини потрібні свідчення двох мусульман, особисто присутніх під час вчинення злочину.

Останнім часом серйозний виклик світовій цивілізації та міжнародному правопорядку справляє поява теократичних режимів у країнах арабського сходу, яка до того ж супроводжується посяганнями на територіальну цілісність інших арабських країн. Масові вбивства людей вчиняються знову ж таки з посиланням на ісламські традиції, а так зване правосуддя зводиться до проголошення смертних вироків, у тому числі і передусім щодо громадян європейських країн і США, та їх негайного публічного виконання з демонстрацією по телебаченню.

Родоплемінні традиції та релігійні забобони визначають стан судочинства у країнах Тропічної Африки, де продовжують мати місце масові розправи на етнічному ґрунті, а демократичні судові системи з такими її атрибутами, як авторитет судової системи і повага до суддів взагалі не існують.

Врешті решт, у цьому контексті не можна забувати про те, що і сучасна Європа у своєму історичному розвитку пройшла через великі потрясіння в гуманітарній сфері, і дійшла до запровадження справедливого судочинства і такого його елементу, як повага до суду і суддів.

Отже, для того, щоб домогтися розширення сфери втілення сучасних принципів судоустрою і судочинства, потрібні скоординовані зусилля європейського і світового співтовариства. Свій внесок у це може зробити і сучасна Україна.

Які ж конкретно висновки можна зробити під час аналізу законодавства і практики США, найвпливовіших країн Європи та ін. у частині принципів забезпечення поваги до суддів і відповідальності за правопорушення у цій сфері.

По-перше, повага до суду безпосередньо походить від суддівської незалежності.

По-друге, високий рівень поваги до суду тісно пов'язаний із забезпеченням авторитету суду в суспільстві, який не лише проголошується, але й сповідується на практиці.

По-третє, висловлення у країнах Європи сумнівів у тому, що судді безумовно заслуговують на повагу схоже на заперечення аксіоми. Висловлювання таких сумнівів розглядається як показник професійної непридатності юриста або державного службовця.

По-четверте, в розвинутих демократичних країнах повага до суду розглядається як одна з національних традицій, що підвищує рівень суспільного осуду за прояви неповаги до суду.

По-п'яте, на відміну від України і деяких інших пострадянських країн, відповідальність за неповагу до суду тягне за собою переважно не адміністративну, а кримінальну відповідальність у вигляді досить тривалого позбавлення волі або штрафів у досить великих розмірах.

Ці міркування потрібно взяти до уваги при вирішенні практичних питань реформування судівництва в Україні.

Якщо говорити про досвід передових європейських країн, то формування поваги до суддів стосується як широкого загалу, так і юридичної спільноти.

У першому випадку, пропагування поваги до практикуючих суддів у сучасних реаліях ускладнюється масовим викриттям корупційних порушень у суддівському середовищі. Природно, що серйозно говорити про це можна лише після оздоровлення судової системи. Невідворотність юридичної відповідальності за неповагу до суду не обов'язково має пов'язуватись із значним посиленням юридичних санкцій, що може викликати негативну реакцію в суспільстві. Значне ж посилення юридичної відповідальності за неповагу до суду, особливо розмірів штрафів, слід пов'язати із здатністю порушників сплачувати їх.

Звичайно, Україна не зможе запозичити досвід функціонування судової системи у точній відповідності до моделей інших країн: Великої Британії, Франції, Німеччини тощо. Немає потреби буквально «списувати» чужі зразки,

тим більше, що становлення їх судових систем відбувалось поступово, в тому числі із використанням національного досвіду і національної специфіки, на яку, зокрема, так багата Велика Британія. Спільними обов'язково мають бути принципи організації судової влади, що і підтверджує європейський і світовий досвід.

Висновки до розділу 3

1. Законодавство про відповідальність за неповагу до суду, як і окремі його галузі й інститути потребують детального розвитку. Передусім це стосується прийняття законодавчих актів про адміністративну відповідальність. Для чинного КУпАП є характерним хаотичне і безсистемне внесення змін і доповнень до нього, що викликало істотні суперечності і труднощі в тлумаченні і застосуванні його норм.

2. Існує потреба у додатковому врегулюванні низки процедурних аспектів забезпечення поваги до суду і суддів у судовому засіданні, зокрема, щодо варіантів реагування на неординарні ситуації при здійсненні судового розгляду, а також порушення етичних норм і правил і, особливо, запобігання втручання неуповноважених осіб у процесі судового розгляду. Щодо поведінки головуючого обґрунтовується потреба, з одного боку, проявляти офіційність і стриманість, а, з іншого, – повагу до інших учасників судового розгляду.

3. Обґрунтовано доцільність запровадити у процесуальних кодексах право громадян, передусім свідків, складати присягу в суді з використанням релігійного церемоніалу.

4. Висловлено думку щодо того, що управління судовим процесом з боку його лідируючого учасника – головуючого та інших суб'єктів судового управління є: створення нормальних організаційно-технічних умов для судового розгляду; роз'яснення присутнім їх прав і обов'язків; вжиття заходів щодо розв'язання нестандартних ситуацій, що виникли у процесі, зокрема, у зв'язку з неявкою окремих його учасників; фіксація судового розгляду; своєчасне реагування на правопорушення, висловлення зауважень і попереджень

учасникам процесу у зв'язку з недотриманням ними встановлених правил; застосування примусу і заходів юридичної відповідальності: адміністративної і кримінальної.

5. Наголошено на потребі врегулювання на рівні підзаконних актів порядку допуску громадян у суди, для присутності на відкритих судових засіданнях, особливо представників засобів масової інформації, забезпечення транспарентності судової влади, налагодження взаємодії з мас медіа, особливо у кризових ситуаціях, при висвітленні процесу розгляду резонансних справ та використання сучасних засобів комунікації для висвітлення роботи суду, запровадження в судах посади прес-секретарів зі значним обсягом роботи, використання на цих посадах випускників факультетів вищих навчальних закладів зі спеціалізацією у галузі юридичної журналістики.

6. У розвинутих демократичних країнах використовуються ефективні підходи для запобігання проявам неповаги до суду з використанням національного досвіду і традицій кожної країни, судової практики, а також розсуду суддів, які користуються довірою суспільства. Це сприяє детальній регламентації цих положень у законодавстві.

7. У сучасних умовах Україна поки що не може буквально запозичити європейські і американські (США) підходи забезпечення незалежності суддів і поваги до них. Ці процеси мають відбуватися поступово з використанням історичного досвіду і специфічних умов України.

ВИСНОВКИ

1. Весь досвід існування і функціонування організованих форм людського суспільства підтверджує потребу в існуванні судів для розв'язання правових спорів і конфліктів. Але цю місію судова система може виконати лише за умови, коли вона користується довірою і повагою з боку суспільства або принаймі його більшості. Проте це не виключає недовіри до суду і неповаги до окремих суддів з урахуванням підвищеного рівня конфліктності юридичних справ і психологічних особливостей соціальних груп та окремих громадян. При цьому критичне ставлення до окремих суддів є неприпустимо автоматично переносити на судову систему загалом.

2. Питання юридичної відповідальності за неповагу до суду були предметом досліджень з боку представників науки адміністративного права (В. Гречишнікова, М. Шкіль, Ю. Калашник). Їх роботам попри цінність їх досліджень властива певна обмеженість питаннями адміністративної відповідальності, хоча ці проблеми стосуються також інших юридичних наук. Зазначені обставини враховані автором при обранні теми дисертації у рамках наукової спеціальності 12.00.10 – «Судоустрій; прокуратура та адвокатура».

3. За різних історичних епох, у тому числі і в Україні, використовувалися різні підходи для забезпечення правових засобів протидії неповазі до суду. Проте в основному проявлялася тенденція до демократизації і гуманізації цих процесів.

4. Після Революції гідності 2013 р. та її сучасного продовження застосування законодавства про відповідальність за неповагу до суду поєднується з посиленням вимогливості до суддів, схильних до порушень закону при здійсненні судочинства.

5. Повага до судді з боку суспільства і його структур – це позитивне, доброзичливе або принаймі лояльне ставлення до органів судочинства та їх представників. Повага до суддів має поєднуватися з їх самоповагою, яка не виключає здатності критично оцінювати свою діяльність (самокритичністю).

6. Рівень суспільної поваги до суддів вирішальною мірою залежить від

показників їх професійної діяльності, а також додержання ними морально-етичних норм. При цьому враховується їх ставлення до учасників судового розгляду та інших громадян, повага суддів до людської гідності.

7. Прояви неповаги до суду за будь-яких умов не мають позитивного наповнення і являють собою діяння, спрямовані на приниження професійної гідності і авторитету суддів, у тому числі шляхом невиконання процесуальних обов'язків, приписів суду і створення суттєвих перешкод для здійснення судочинства.

8. Неповага до суду – це правопорушення, яке тягне за собою:

- а) адміністративну відповідальність;
- б) кримінальну відповідальність;
- в) накладення грошових стягнень судом за невиконання процесуальних обов'язків;
- г) цивільно-правову відповідальність;
- д) дисциплінарну відповідальність прокурорів, адвокатів, а також колег-суддів за протиправне втручання в суддівську діяльність, за що ст. 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено дисциплінарну відповідальність.

9. Адміністративна відповідальність за неповагу до суду передбачена не лише у ст. 185-3 КУпАП, але також за перешкоджання явці до суду народного засідателя, присяжного (ст. 185-5 КУпАП) і невжиття заходів щодо окремої ухвали чи окремої постанови суду (ст. 185-6 КУпАП). У кримінально-правовому розумінні зазначена відповідальність встановлена за втручання у діяльність судових органів (ст. 376 КК України), погроза і насильство стосовно судді (ст. 377 КК України), невиконання судового рішення (ст. 382 КК України), відмова від надання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК України), перешкоджання явці свідка, потерпілого, експерта до суду (ст. 386 КК України). Проте, дотепер не відновлено кримінальну відповідальність за образу судді, що не можна пояснити ніякими вагомими міркуваннями. Заслужують саме на кримінальну відповідальність винуватці зриву судового засідання.

10. Запропоновано викласти ст. 185-3 КУпАП у такій редакції:

Стаття 185-3. «Прояви неповаги до суду»*

Неявка до суду без поважних причин для участі у судовому засіданні осіб, присутність яких суд визнав обов'язковою, –

тягне за собою попередження або накладення штрафу від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

повторна неявка до суду зазначених осіб, –

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

непідкорення учасників судового процесу та інших присутніх розпорядженням головуючого, що перешкоджає судовому розгляду, –

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

порушення громадського порядку у судовому засіданні, що заважає його проведенню, –

тягне за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк від п'яти до десяти діб;

невиконання вимоги суду про надання інформації або документів, необхідних для судового розгляду, –

тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

*Примітка: слово «прояв» тут використовується у множині, а не в однині, як у чинній редакції статті.

11. Запропоновано доповнити КК України новими статтями, виклавши їх у такій редакції:

Статтею 377-1 «Образа судді»:

«Образа судді, народного засідателя або присяжного у зв'язку з їх участю у розгляді судової справи, –

карається штрафом у розмірі від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років»;

Статтею 377-2 «Образа працівника суду»:

«Образа судового розпорядника, помічника голови суду або судді, секретаря судового засідання чи інших службовців суду, на яких покладено обов'язки, пов'язані з додержанням порядку судового процесу, –

карається штрафом у розмірі від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»;

Статтею 377-3 «Зрив судового засідання»:

«Зрив судового засідання через неможливість його розпочати або відновити через порушення порядку з вини учасників процесу або інших присутніх, –

карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі чи арештом на строк до шести місяців».

12. Частину 2 статті 129 Конституції України викласти в такій редакції:

«Судді при здійсненні правосуддя є незалежними і керуються лише законом».

13. Статтю 2 Кодексу суддівської етики (перше речення) викласти так:

«Суддя має протистояти будь-якому незаконному впливу...» і далі за текстом.

14. Частину 7 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти у такій редакції:

«Суддя до виходу у відставку або на пенсію не може одержувати державні нагороди або відомчі чи місцеві відзнаки за виконання обов'язків, пов'язаних з виконанням функції правосуддя».

15. Виключити речення друге з ч. 6 ст. 364 КПК України в частині можливості припинення суддею-головуючим виступу прокурора чи адвоката в судових дебатах.

16. Обґрунтовано доцільність дозволити свідкам за їх бажанням чи за їх згодою складання присяги у суді з використанням релігійного церемоніалу.

17. Для вивчення думки громадян щодо діяльності суддів місцевих судів доцільно організувати анкетування жителів місцевих громад для з'ясування їх

ставлення до суддів цих судів, узагальнювати матеріали опитувань за участю голів місцевих громад і органів суддівського самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдулаев М.И. Проблемы теории государства и права / учеб. / М.И. Абдулаев, С.А. Комаров – СПб. : Питер, 2003. – 576 с.
2. Агузаров Т.К. Неуважение к суду: спорные вопросы квалификации / Т.К. Агузаров// Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві. : Міжнародний симпозиум, 12 – 13 вересня 2008 р. Тези і реферати доповідей, тести повідомлень. – Львів, 2008. – 352 с.
3. Адміністративна юстиція. Адміністративне судочинство : навч. посіб. / за заг. ред. Т.О. Коломієць, Г.Ю. Гулевської. – К. : Істина, 2007. – 152 с.
4. Адміністративне деліктне законодавство : Зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / автор-упорядник О.А. Банчук. – К. : Книги для бізнесу, 2007. – 912 с.
5. Адміністративне судочинство в Україні: Книга друга. Кодекс України про адміністративні проступки (проект) (Серія «Реформа судів України») / [упор. В. С. Стефанюк, В. В. Сунцов]. – Х. : Консум, 2003. – 332 с.
6. Административное право : учеб. / Б.В. Россинский, Ю.Н. Стариков. – 4 - е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма, 2009. – 927 с.
7. Административное право Украины : учеб. / Под общ. ред. С.В. Кивалова. — Х. : Одиссей, 2004. – 880 с.
8. Азаркин Н.М. Всеобщая история юриспруденции : курс лекций. – М. : Юрид. лит., 2003. – 608 с.
9. Алексеев С.С. Государство и право: нач. курс. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрид. лит., 1994. – 192 с.
10. Алексеев С.С. Общая теория права : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2008. – 576 с.
11. Алфьоров С.М. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. / С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Довгополова, А.П. Купін – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 216 с.
12. Антон Михайлов. Независимость судей: понимание юридической традиции

- в Англии // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.pravo.ru/blog/3164.html>
13. Ануфриев А.Ю. Теоретические и практические аспекты реализации гражданской процессуальной ответственности : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.15 / Ануфриев А.Ю.; СГЮА. – Саратов, 2014. – 266 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1443045/>
 14. Артикул воїнський 1715 р.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/EText/articul.htm>
 15. Бангалорські принципи поведінки судді від 19.05.2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 р. № 2006/23 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crimcor.rada.gov.ua/komzloch/control/uk/publish/article;jsessionid=FDVFB35CEA772BBA6DDE038AA3B87E38?art_id=48076&cat_id=46352
 16. Баренбойм П. Первая Конституция Мира. Библейские корни независимости суда. : учеб. пособ. – М. : Белые альвы, 1997. – 144 с.
 17. Баренбойм П.Д. 3000 лет доктрины разделения властей. Суд Сьютера. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. – 288 с.
 18. Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Старилов Ю. Н. Административное право: Учебник для вузов. – 3-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма, 2007. – 816 с.
 19. Бершов Г.Є. Історія розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за втручання у діяльність судових органів (XI–XIX ст.)/ Г.Є. Бершов// Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 03 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://visnyk.univd.edu.ua/?action=publications&pub_name=visnik&pub_id=303994&mid=8&year=2012&pub_article=311930
 20. Бойко А.М. Методологія пізнання економічної злочинності – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/229-kruminal-pravo/15311-2011-01-23-01-07-06.html>.

21. Бойко О.Д. Історія України : навч. посіб. – 3-тє вид. / О.Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2008. – 688 с.
22. Бриллиантов А. Неуважение к суду: сложные вопросы квалификации // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pervomaisky.nsk.sudrf.ru/modules.php?name=press_dep&op=61&cl=1&did=10
23. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : монографія / В.Д. Бринцев. – Х. : Право, 2010. – 464 с.
24. Бутнев В.В. Гражданская процессуальная ответственность / Яросл. гос. ун-т. Ярославль, 1999. – 62 с.
25. Васильев А.В. Законодательство и правовая система дореволюционной России : учеб. пособ. для вузов / под. ред. С.А. Комарова. – СПб. : Питер, 2004. – 224 с.
26. Васильев С.В. Деякі проблеми цивільної процесуальної відповідальності/ С.В. Васильев // Актуальні проблеми застосування Цивільного процесуального Кодексу та Кодексу адміністративного судочинства : тези доповідей та наук. повід. учасн. міжнар. наук.-практ. конф. (25 – 26 січня 2007 р.) / За заг. ред. проф. В.В. Комарова. – Х. : Нац. юрид. Акад. України, 2007. – 300 с.
27. Васьковский Е.В. Учебник гражданского процесса. – М, – 1917. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wallpravo.ru/library/doc2472p/instrum4301/>
28. Васьковский Е.В. Цивилистическая методология: Учение о толковании и применении гражданских законов. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», – 2002. – 507 с.
29. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов. / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
30. Вигасин А.А. «Артхашастра» (проблемы социальной структуры и права. / А.А. Вигасин, А.М. Самозванцев : Изд. «Наука» Главная редакция восточной литературы. – М., 1984. – 256 с.

31. Викут М. А. Зайцев И.М. Гражданский процесс России // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bibliotekar.ru/grazhdansiy-process-1/62.htm>
32. Власов И.С. Судьи в зарубежных странах / И.С. Власов // Законодательство зарубежных стран. Обзорная информация. – Вып. 2. – М. : ВНИИ советского государственного строительства и законодательства. – 1991. – 49 с.
33. Власов Ю.Л., Нагребельний В.Н. Тлумачення норм права / Юридична енциклопедія. – Т.6. – С. 80 – 82. – К. : Українська енциклопедія. – 2004. – 768 с.
34. Галахова А.В. Преступления против правосудия (Толкование уголовного закона. Комментарий статей УК РФ : материалы судеб. практики, статистика) – М. : Норма. 2005. – 416 с.
35. Гальперин М.Л. Ответственность в современном гражданском судопроизводстве : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / М.Л. Гальперин; Санкт-Петербургский государственный университет. – Санкт-Петербург, 2009. – 27 с.
36. Гегель Г. Сочинения. Субъективная логика или учение о понятии. Т.6. / Г. Гегель. – М. : Соцэкгиз, 1939. – 386 с.
37. Гессен И.В. Судебная реформа. – С-Петербург : Типо-Литография Ф. Вайсберга и П. Гершунина, 1905. – 267 с.
38. Гетманцев М. Заходи процесуального примусу як засоби реалізації цивільної процесуальної відповідальності / М. Гетманцев // Юридична Україна: Щомісячний правовий часопис. – 2011. – № 5. – С. 75.
39. Голосніченко І. Попереднє адміністративне розслідування як стадія провадження у справах про адміністративні проступки / І. Голосніченко, М. Стахурський, Н. Золотарьова // Право України. – 2002. – № 2. – С. 27.
40. Голуб І.Г. Нові види запобіжних заходів згідно з КПК 2012 року / І.Г. Голуб // Часопис Національного університету «Острозька академія».
41. Горевий В.І. Адміністративна відповідальність за прояв неповаги до суду в

- Україні / В.І. Горевий, Н.В. Турук // Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. У 2 ч. Ч. 2. у 2 т. Т. 2. (Суми-Курськ, 18 квітня 2014 року) – С. 69 – 72.
42. Городовенко В.В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні: монографія / В.В. Городовенко. – К. : Фенікс, 2007. – 224 с.
43. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
44. Гречишнікова В.В. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на встановлений порядок здійснення правосуддя в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Гречишнікова В.В., – Дніпропетровськ. – 2011. – 207 с.
45. Гречишнікова В.В. Окремі проблеми адміністративно-деліктного забезпечення встановленого порядку здійснення правосуддя - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/493-stetenko/21406-2012-06-19-2-20-15/html?tmpl=component&print=1&page=>
46. Гуржій Т. О. Діалектична єдність філософських категорій загального, особливого та одиничного як головна передумова з'ясування сутності кваліфікації адміністративного правопорушення / Т. О. Гуржій // Держава і право : Збірник наукових праць. – Вип. 18. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2002. – С. 179.
47. Додин Е. В. Административная деликтология : курс лекций / Е. В. Додин. – О. : БАХВА, 1997. – 116 с.
48. Долежан В.В. Прокурор і суддя: проблеми взаємовідносин у судовому процесі/ В.В.Долежан // Вісник прокуратури. – 2008. – № 2. – С. 38 – 43.
49. Дедов Д.И. Юридический метод: [научное эссе] / Д.И. Дедов. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 160 с.

50. Декрет о суде №2 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/890913>
51. Дигести Юстиниана // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.digestaiust.narod.ru/02.html>
52. Дудин В. «Критический» предел. Запрет критики суда существует в демократических странах, но уже не является абсолютным / В. Дудин // Юридическая практика . – 15.10.2012. – № 42 (773) // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://pravo.ua/article.php?id=100105384>
53. Духовской М.В. Русский уголовный процесс. – М. – 1910. – 447 с.
54. Дячок О. Дослідження Литовських Статутів сучасними українськими правознавцями. UKRAINA LITHUANICA. – К., 2013. – Т.ІІ. – С. 243 – 262.
55. Європейська конвенція з прав людини, прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
56. Європейські стандарти в галузі свободи слова. М-во юстиції України. – К. : Видав. Дім «Ін Юре». – 2002.
57. Жалинский А.Э. Профессиональная деятельность юриста. Ведение в специальность : учеб. пособ. – М. : Изд. БЕК, 1997. – 330 с.
58. За что могут засудить Twitter-«юзеров»: гид по законам // [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://www.bbc.co.uk/russian/uk/2013/02/130226_twitter_guide_to_law
59. Загальна теорія держави і права : підр. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.] ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.
60. Загальна теорія держави і права : підр. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с.
61. Загальна характеристика і джерела права Візантії в IV-VII ст. // [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zen.in.ua/seredn%>

D1%96-v%D1%96ka/v%D1%96zant%D1%96ya/zagalna-xarakteristika-%D1%96-dzherela-prava-vizantii-v-iv-vii-st

62. Закон Сполученого Королівства Великобританії і Північної Ірландії про неповагу до суду 1981р. (Contempt of Court Act 1981) // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/49/pdfs/ukpga_19810049_en.pdf
63. Закон СРСР «Про відповідальність за неповагу до суду» від 2 листопада 1989 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=1642>
64. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
65. Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 р. №1188-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 23. – Ст. 870.
66. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. № 192-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 18, № 19-20. – Ст. 132.
67. Закон України «Про очищення влади» від 16.09.2014 р. №1682-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 44. – Ст. 2041.
68. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. №1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2-3. – Ст. 12.
69. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI в редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р. № 192-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 18, № 19-20. – Ст. 132.
70. Закони XII таблиць // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/#q=%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8+%D0%A5%D0%86%D0%86+%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%86%D1%8C>
71. Захарова О.С. Проблеми процесуального примусу у цивільному у процесі

- України [Електронний ресурс] / О.С. Захарова // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – Число 2. – С. 134 – 136 // Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vaau_2010_2_23.pdf
72. Звіт у рамках моніторингу стану незалежності суддів за результатами опитування суддів-делегатів XII позачергового з'їзду суддів України 19-20 червня 2014 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/Mon.htm>
73. Зейкан Я.П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України. – К. : Юридична практика, 2006. – 560 с.
74. Иван Александрович Галаган и его научное наследие / под. ред. Ю.Н. Старилова. – Воронеж : Изд. Воронеж. госуд. ун-та, 2010. – 544 с.
75. Иванов А.А. Справочник по теории государства и права : основные категории и понятия / автор – составитель А.А. Иванов. - 2-е изд., стереотип. - М. : Экзамен, 2007. - 510 с.
76. Иванов В. М. Історія держави і права України : підр. / В.М. Иванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
77. Інструкція про порядок забезпечення старшими судовими розпорядниками та судовими розпорядниками проведення судового засідання, їх взаємодії з правоохоронними органами, затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 18.10.2004 № 182/04 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1391-04>
78. Калашник Ю.В. Актуальні проблеми адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду та шляхи їх подолання / Ю.В. Калашник // Митна справа. – 2012. – № 6 (84). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 256–263.
79. Калашник Ю.В. Зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду та шляхи його запозичення для України [Електронний ресурс] / Ю. В. Калашник // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 429 – 433. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_4_70.pdf
80. Калашник Ю.В. Історія становлення та розвитку відповідальності за прояв неповаги до суду / Ю.В. Калашник // Вісник Запорізького національного

- університету. – 2012. – №4 (1). – С. 158 – 166.
81. Калашник Ю.В. Правові засади та процесуальні особливості адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду / Ю.В. Калашник // Вісник Запорізького національного університету. – 2013. – №1 (1). – С. 127 – 134.
 82. Калашник Ю.В. Юридична відповідальність за прояв неповаги до суду: дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Калашник Ю.В., – Запоріжжя. – 2014. – 209 с.
 83. Канони судової етики США // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uvd45.ru/1-kurs/programma-podderzhivaetsia-agenstvom-ssha-po-mezhdunarodnomu-razviti/>
 84. Кваша О.О. Принцип незалежності суддів як гарантія протидії порушення/ О.О. Кваша // Часопис Київського університету права. – 2009. – №2. – С. 229 – 233.
 85. Керимов Д.А. Философские проблемы права. – М. : Мысль, 1972. – 471 с.
 86. Клеандров М.И. Статус судьи : учебное пособие/ М.И. Клеандров. – Новосибирск : Наука. Сибир. издат. фирма РАН. – 2000. – 444 с.
 87. Ключниченко А.П. Меры административного принуждения, применяемые милицией : учеб. пособ. / А.П. Ключниченко – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1979. – 96 с.
 88. Когут О.В. Окремі питання удосконалення загальної частини проекту Кодексу України про адміністративні проступки. О.В. Когут/ Університетські наукові записки, 2005, № 3 (15), с. 293-298 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/843.pdf>
 89. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.
 90. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35 – 36, № 37. – Ст. 446.
 91. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний

- коментар/ [С.В. Ківалов, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova та ін.]; за ред. С.В. Ківалова, О.М. Пасенюка, О.І. Харитонovої – К. : Правова єдність, 2009. – 656 с.
92. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. Коментар / за ред. С.В. Ківалова, О.І. Харитонovої / С.В. Ківалов, О.І. Харитонova, О.М. Пасенюк, М.Р. Аракелян та ін. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2005. – 552 с.
 93. Кодекс Республіки Молдова о правонарушениях // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.md/ru/330333/>
 94. Кодекс Республіки Узбекистан об административной ответственности // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=97661.
 95. Кодекс суддівської етики, затвердженого XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf)
 96. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України: Академічний курс : підручник / Т.О. Коломоєць. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
 97. Коломоєць Т.О. Зарубіжний досвід нормативного визначення засад участі експерта в адміністративно-деліктному провадженні та можливі шляхи його запозичення в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/8309/%D2#chapter>
 98. Комзюк А.Т. Підстави застосування заходів адміністративного примусу // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою : Міжвідомч. наук. зб. – Т. 18. – К. : Наук.-дослід. ін-т «Проблеми людини», 1999. – С. 492 – 496.
 99. Комітет з питань європейської інтеграції підтримує проект закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо вдосконалення відповідальності за зрив розгляду судових справ та прояв неповаги до суду // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevrouint/control/uk/publish/article;jsessionid=3DE2753689C0BC96F88688BA23E52B56?art_id=49526&cat_id=45826

100. Кони А.Ф. Избранные труды и речи / сост. И.В. Потапчук. – Тула : Автограф, 2000. – 637 с.
101. Кони А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе (общие черты судебной этики) [Электронный ресурс] / А. Ф. Кони // Избр. произведения. – М. : Госюриздат, 1956 // Режим доступа: http://az.lib.ru/k/koni_a_f/text_0060.shtml
102. Конституції зарубіжних країн : навч. посіб./ авт.-упоряд.: В.О. Серьогін, Ю.М.Коломієць, О.В. Марцеляк та ін. / за заг. ред. к.ю.н., доц. В.О. Серьогіна. – Х. Вид-во «ФІНН», 2009. – 664 с.
103. Конституція України : наук.-практ. коментар / [В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін.]; ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. – Х. : Вид-во «Право». – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.
104. Конституция: сравнительно-правовое исследование // Труды Института государства и права Российской академии наук № 6/2008. – М., 2008, – 198 с.
105. Конституционное право. Энциклопедический словарь; отв. ред. и рук. авт. кол. д. ю. н., проф. С.А. Авакьян. Изд. Норма (Издат. гр. НОРМА –ИНФРА М) М., 2000. – 688 с.
106. Конституционные принципы судебной власти Российской Федерации/ отв. редактор д. ю. н. В.П. Кашперов – М. : ИД «Юриспруденция», 2011. – 296 с.
107. Коротких М.Г. Самодержавие и судебная реформа 1864 года в России / М.Г. Коротких. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 185 с.
108. Костецька Т.А. Дифамація / Юридична енциклопедія. – Т.2. – С. 203. – К. : Українська енциклопедія. – 1999. – 744 с.
109. Кримінальний кодекс України 1960 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2002-05/ed19960807/page2>

110. Кримінальний кодекс УРСР (1922р.) // Хрестоматія з історії держави і права України/ за ред. В.Д. Гончаренка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.biz.ua/content/014/0194.htm>
111. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://constitutions.ru/archives>
112. Кримінальний кодекс Франції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://codes.droit.org/cod/penal.pdf?ts=1420977900>.
113. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. Коментар; за заг. ред. С.В. Ківалова, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченка. – Х.: Одісей. – 2013, 1109 с.
114. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень/ навч. посіб. – К. : Кондор, 2006. – С. 63 – 64.
115. Кузнiченко С.О. Заходи процесуального примусу, передбачені Кодексом адміністративного судочинства України / С.О. Кузнiченко, О.О. Кашкаров // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Т. 21 (60), № 1. – 2008. – С. 75 – 81.
116. Кузьменко В.А. Видалення як захід процесуального примусу в адміністративному судочинстві / В.А. Кузьменко // Університетські наукові записки : часопис Хмельницького університету управління та права : Право. Економіка. Управління. – 2002 – 2013. – Вип. 4 (48). – 625 с. – С. 348 – 359.
117. Кузьменко О. Особливості застосування заходів процесуального примусу в адміністративних судах головуючим у судовому засіданні / О.Кузьменко, О. Панченко // Право України. – 2008. – № 10. – С. 31 – 37.
118. Кузьмін Р. Дифамація як засіб незаконного впливу на суд та слідство в Кримінальному процесі України/ Р. Кузьмін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 2. – С. 10 – 18.
119. Кутафин О.Е. Избранные труды: в 7 т. Т. 4. Неприкосновенность в конституционном праве Российской Федерации : монография. – М. :

- Перспект, 2011. – 400 с.
120. Лановенко І.П. Злочин / Юридична енциклопедія. – Т.2. – С. 614 – 615. – К. : Українська енциклопедія. – 1999. – 744 с.
121. Липинский Д.А. Проблемы и вопросы теории и истории государства и права / Д.А. Липинский // Вестник ЮрГУ. Изд-во Южно-Уральского гос. ун-та. – 2011. – № 6. – С. 6–10.
122. Липинский Д.А. Проблемы совершенствования процессуальной ответственности // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.lawmix.ru/comm/2549>
123. Лобанова Л. Значение предупреждения лица об уголовной ответственности для квалификации посягательств, совершаемых в сфере правосудия по уголовным делам - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.justicemarket.ru/view-article.php?id=21&art=3617>
124. Лукіна І.М. Немайна відповідальність як один із видів цивільної процесуальної відповідальності / І.М. Лукіна // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Вип. 29. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ., 2005. – С. 347 – 351.
125. Лукіна І.М. Цивільна процесуальна відповідальність : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.03 / І.М. Лукіна; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 20 с.
126. Лукич Р. Методология права. Перевод с сербско-хорватского / Р. Лукич – М. : Прогресс, 1981. – 304 с.
127. Лук'янець Д.М. Типологія юридичної відповідальності // Режим доступу: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_KPD/Lukianets_22.pdf
128. Маляренко В. Про видалення підсудного із зали засідання суду/ В. Маляренко // Голос України. – 2011, 20 липня. – С. 6.
129. Марченко М.Н. Сравнительное правоведение. Общая часть. – учеб. для юрид. вузов. – М. : Изд. «Зерцало», 2001. – 560 с.
130. Марченко О.О. Прояв неповаги до суду: проблемні питання притягнення до відповідальності в Україні // Науковий вісник Ужгородського

- національного університету. – 2012. – Серія ПРАВО. – Вип. 19. Т. 3. – С.152 – 156.
131. Мелехина Е.А. Анализ правового регулирования злоупотребления процессуальными правами в РФ и зарубежных странах // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sibac.info/13636>
132. Мелихов В.А. Процессуальная ответственность как особая форма государственного принуждения (теоретико-правовой анализ) : автореф. дисс. на соискание ученой степени кандидата юридических наук / В.А. Мелихов. – Саратов – 2011. – 26 с. // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.iuaj.net/node/677>
133. Методологія та організація наукових досліджень : конспект лекцій / Укладач В.М. Кислий. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – 113 с.
134. Мирошніченко Ю.М. Заходи кримінально-процесуального примусу: сутнісна характеристика, умови та підстави застосування/ Ю.М. Мирошніченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2013. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 148 – 150.
135. Михайловский И.В. Основные принципы организации уголовного суда. Уголовно-политическое исследование. – Томск. – 1095.
136. Михеєнко М.М. Порівняльне судове право : підруч./ М.М. Михеєнко, В.В. Молдован, Л.К. Радзієвська. – К. : Либідь, 1993. – 328 с.
137. Модернизация статуса судьи: современные международные подходы / отв. ред. Т.Н. Нешатаева. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2011. – 336 с.
138. Молчанов В.В. Об ответственности в гражданском судопроизводстве. Электронный ресурс, 2010 // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.juristlib.ru/book_8511.html
139. Моніторинг стану незалежності суддів в Україні / за ред. А.Г. Алексеева / Центр суддівських студій. – К. : Адеф, 2014. – 88 с.
140. Морозова Л.А. Теория государства и права : учеб. 2-е изд., перераб., доп. – М. : Изд-во «Эксмо», 2005. – 448 с.

141. Москвич Л.М. Эффективность судебной системы: концептуальный анализ : монография / Л.М. Москвич. – Х. : Вид-во «ФІНН», 2011. – 384 с.
142. Москвич Л.М. Социальная доверие к суду как показатель эффективности судебной власти / Л.М. Москвич // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 2 (126). – С. 25 – 30.
143. Мэри Энн Харрелт, Барнетт Андерсон Верховный суд в жизни Америки – М. : Манускрипт, ТЕИС, 1995. – 143 с.
144. Мѣстное гражданское право губерній прибалтійскихъ и привислянскихъ. Пособие къ лекціямъ. – пр – доп. Московскаго университета В.А. Краснокутскаго. (2-ое издание). М. – Типографія Императорскаго Московскаго Университета. – 1910. – 152 с.
145. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
146. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації : дис ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / В.О. Навроцький – Х., 2000. – 493 с.
147. Нагребельний В.П., Штефан М., Штефан О.О. Ухвала суду / Юридична енциклопедія. – Т.6. – С. 80 – 82. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – 768 с.
148. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України : в 2-х т. Т. 2 / за заг. ред. В.К. Матвійчука / В.К. Матвійчук, І.О. Хар, – К. : Алерта, КНТ, 2008. – 752 с.
149. Независимость правосудия и судей в Германии. Выступление Судьи Верховного Суда Германии в отставке, д-р Дитрих Байер // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [court.by/upload/15\(1\).doc](http://court.by/upload/15(1).doc).
150. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. : 42000 слів / [уклад. В.Яременко та О. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2003. – Т. 3. – 2003. – 862 с.
151. Общая теория государства и права. Академический курс в 3 т. Изд. 2-е, перераб. и доп. ; отв. ред. проф. М.Н. Марченко. – Т. 3. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2001. – 528 с.
152. Общая теория государства и права. Академический курс в 2 т. ; под ред.

- проф. М.Н. Марченко. – Т. 2. Теория права. – М. : Изд. «Зерцало», 1998. – 656 с.
153. Овсянко Д.М. Административное право : уч. пособ. – 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Юристь, 2000. – 468 с.
154. Овсяннікова О.О. Транспарентність судової влади : монографія / О.О. Овсяннікова. – Харків : Вид. «ФІНН», 2010. – 336 с.
155. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
156. Оксфордская иллюстрированная энциклопедия. Том 7. Народы и культуры. Редактор тома Ричард Хогграт. – М.: Издат. Дом «ИНФРА – М», Издат. «Весь Мир» – издание на рус. яз., 2000. – 406 с.
157. Ордонанс № 58-1270 1958 р. (Органічний закон про статус магістратури) / [Електронний ресурс]/ – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=877>
158. Остафійчук Л.А. Судова влада в Україні в контексті теорії правової держави / Л.А. Остафійчук // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Вип. 147 : Правознавство. – Чернівці : Рута, 2002. – 116 с.
159. Ответственность в управлении / отв. ред. А.Е. Лунев, Б.М. Лазарев. – М. : Наука, 1985. – 303 с.
160. Павлушина А.А. Теория юридического процесса: итоги, проблемы, перспективы развития. – М. : Изд-во «Юрлитформ», 2009. – 472 с.
161. Пашуто В.Т. Древнерусское наследие и исторические судьбы восточного славянства / В.Т. Пашуто, Б.Н. Флоря, А.Л. Хорошкевич. – М. : Юрид. лит., 1982. – 714 с.
162. Положення про службу судових розпорядників та організацію її діяльності затверджене наказом Державної судової адміністрації України від 14 липня 2011 р. № 112 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://su.court.gov.ua/tu19/xoz/pol_1/
163. Поляков А.В. Общая теория права : курс лекций. – СПб. : Изд.

«Юридический центр Пресс», 2001. – 642 с.

164. Полянський Ю.Є. Незалежність судді – правова і соціальна цінність / Ю.Є. Полянський // Наукові праці НУ ОЮА. – 2011. – С. 80 – 90.
165. Полянський Ю.С. Юридична відповідальність за неповагу до суду: проблемні питання / Ю.С. Полянський // теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2012. – 776 с.
166. Постанова Апеляційного суду Хмельницької області від 12.03.2011 по справі №33-87/11/. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14830320>
167. Постанова Великоновосілківського районного суду Донецької області від 10.07.2013 по справі №220/1084/13-п. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32293545>
168. Постанова Деражнянського районного суду Хмельницької області від 12.03.2013 по справі №673/368/13-п/ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30231507/>
169. Постанова Європейського Суду з прав людини від 26 квітня 1979 року (скарга № 6538/74) у справі «Санді таймс» (The sunday Times) проти Сполученого Королівства// [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/sandi-tajms-protiv-soedinennogo-korolevstva-n-1-postan>
170. Постанова Сніжнянського міського суду Донецької області від 18.04.2014 по справі № 2-2674/2007/ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38306769>
171. Права по котрымь судится малоросійській народ / под ред. проф. А. О. Кистяковскаго. – Кієв : Университет. типо-гр. (І.І. Заводзкаго), 1879. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://books.e-heritage.ru/book/10079650>

172. Правила поведінки громадян в апеляційному суді Чернівецької області затверджені Головою апеляційного суду Чернівецької області 29.08.2013 М.В. Олійником // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cva.court.gov.ua/sud2490/2854875632945083475043/4567546745674567/4567/>
173. Правила пропуску осіб до приміщень Чернівецького окружного адміністративного суду та поведінки в приміщеннях суду, затверджені наказом керівника апарату Чернівецького окружного адміністративного суду від 19.03. 2013 № 19-АГ/ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cvoas.gov.ua/informatsiya-dlya-hromadyan/>
174. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник / Отв. ред. – д.ю.н., проф. А.Я. Сухарев. – М. : Изд-во «Норма», 2000. – 840 с.
175. Проблемы теории государства и права : уч. пособ. – М. : «ПРОСПЕКТ», 1999. – 504 с. (Лейст 1999).
176. Проблемы теории государства и права : учеб. / под. ред. М.Н. Марченко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2008. – 784 с.
177. Проект Кодексу України про адміністративні проступки від 26 травня 2004 р. за № 5558 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5558&skl=5
178. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. – 10-е вид., доповн. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
179. Резнік О. І. Періодизація історико-правового процесу: концептуальні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.І. Резнік. – О., 2008. – 18 с.
180. Рене Давид. Основные правовые системы современности // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ru/PRAWO/rene.txt>
181. Репешко П.І. Щодо особливостей адміністративної відповідальності судового експерта - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://intkonf.org/repeshko-pi-schodo-osoblivostey-administrativnoyi->

vidpovidalnosti-sudovogo-eksperta/

182. Реформування судової влади в Україні/ Інтерв'ю Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка — головному редакторові журналу «Право України» Олександру Святоцькому // Право України. – 2014. – № 11. – С. 14 – 73.
183. Рішення Верховного Суду США Ex Parte Robinson, 86 US 505 (1873) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://laws.findlaw.com/us/86/505.html&prev=search>
184. Рішення Верховного Суду США Interstate Commerce Commission v. Brimson, 155 US 3 (1894) - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.cornell.edu/cupremecourt/text/155/3>
185. Российское законодательство X – XX веков. : в 9 т. – Т. 8. – М. : Юрид. лит., 1991. – 496 с.
186. Российское законодательство X – XX веков. : в 9 т. – Т.9. – М. : Юрид. лит., 1994. – 352 с.
187. Русенко І.Я. Проблеми практичного застосування юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду / І.Я. Русенко // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Тернопіль, 2012. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1164
188. Руська правда (тексти на основі 7 списків та 5 редакцій) / під ред. проф. Серафима Юшкова. – К. : Вид-во НАН України, 1935. – 781 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/yushkov/yu03.htm>
189. Рухтин С.А. Ответственность за неуважение к суду и эффективное правосудие – основные элементы государственной политики противодействия коррупции: опыт США / С.А. Рухтин // Адвокат. – 2009. – № 4. – С. 104 – 108.
190. Саксонське зерцало // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Germany/XIII/Sachsenspiegel/frameset3.htm>

191. Салическая правда // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://royallib.com/book/.../salicheskaya_pravda.html
192. Семенов В.М. Суд и правосудие в СССР. – М. : Юрид. лит. – 1996. – 375 с.
193. Сергієнко В.В. Філософські проблеми наукового пізнання : навчальний посібник. / В. В. Сергієнко – Кременчук : Кременч. націон. ун-т ім. Михайла Остроградського, 2011. – 103 с.
194. Сергеевич В.И. Древности русского права : в 3 т. – Т.1 / В.И. Сергеевич. – М. : Гос. публич. ист. б-ка России, 2007. – 618 с.
195. Сірий М.І. Судова влада та основи її організації в демократичному суспільстві / М.І. Сірий // Вісник центру суддівських студій. – 2009. – № 12. – С. 5 – 7.
196. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підруч. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
197. Словник української мови: в 11 т./ АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 5, 1974. – С. 356.
198. Смоков С.М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / С.М. Смоков // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 628 – 632.
199. Советское административное право / под ред. В. Манохина. – М. : Юридическая литература, 1977. – 544 с.
200. Соборное уложение 1649 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649/10.htm>
201. Собрание малороссийских прав 1807 г. // АН Украины, Ин-т государства и права и др.; / Сост.: К.А. Вислобоков и др. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 368.
202. Статут Вялікага князівства Літовскага 1529 года // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: vostlit.narod.ru/Texts/Dokumenty/litva.htm
203. Статут Вялікага князівства Літовскага 1566 года // [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: litopys.org.ua/statut2/st1566.htm

204. Статус суддів : навч. посіб. / кол. авт. : І. Є. Марочкін, Ю. І. Крючко, Л.М. Москвич та інш.; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. – Х. : Право, 2009. – 120 с.
205. Статус судей, конституционные основы правового положения судей в Германии // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://spb5.ru/status-sudej-konstitucionnye-osnovy-pravovogo-polozheniya-sudej-v-germanii/>
206. Стефанчук Р.О. Образа / Юридична енциклопедія. — Т. 4. – С. 228. – К. : Українська енциклопедія. – 2002. – 720 с.
207. Судаченко О. International: історичний процес // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurist.ua/?article/583>
208. Судебник 1497 г. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_1497_%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0
209. Судебному процесу в Румунії помешала жвачка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.news1.ru/world/2005/06/14/94/>
210. Тарановський Ф.В. Учебник энциклопедии права. – Юрьев, 1917. – С. 191.
211. Тарахонич Т.І. Методологічні підходи та принципи дослідження правового регулювання / Т.І. Тарахонич // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 15 – 19.
212. Тарахонич Т.І. Правопорушення / Юридична енциклопедія. – Т. 5. – С. 47 – 48. – К. : Укр. енциклопедія. – 2003. – 736 с.
213. Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації / Л. Тацій // Вісник Національної академії правових наук України № 1 (76) 2014. – С. 75 – 85.
214. Теория государства и права: Курс лекций / Под. ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 768 с.
215. Теория государства и права: Учебник/ Пиголкин А.С., Головистикова А.Н., Дмитриев Ю.А., Саидов А.Х.; под. ред. А.С. Пиголкина.- М.: Юрайт-Издат, 2005. – 613 с.
216. Теория государства и права: Учебник для вузов / под ред. М.М. Рассолова,

- В.О. Лучина, Б.С. Эбзеева. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. – 640 с.
217. Теория государства и права : учеб.; под. ред. В.К. Бабаева. – М. : Юристъ, 2003. – 592 с.
218. Тертишніков В.І. – Цивільний процесуальний кодекс України : [науково-практичний коментар]. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 576 с.
219. Тихонравов Ю. В. Основы философии права. – М. : Вестник, 1997. – 608 с.
220. Уголовный кодекс Российской Федерации.- [Электронный ресурс].- Режим доступа: <http://www.zakonrf.info/uk/297/>
221. Указ Президії Верховної Ради УРСР «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР» від 04 травня 1990 р. - [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/9166-11>
222. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных (1845 г.) // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.history.ru/content/view/1114/87>
223. Усенко І.Б. Адміністративний кодекс УСРР / І.Б. Усенко // Юридична енциклопедія. – Т. 1. – К., 1998.
224. Ушаков Д.Н. Толковый словарь Д.Н. Ушакова // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ushakovdictionary.ru>
225. Фарукшин М.Х., Самощенко И.С., Ответственность по советскому законодательству. – М. : Юрид. лит., 1971. – 240 с.
226. Философия права : учеб./ О.Г. Данильян, Л.Д. Байрачная, С.И. Максимов и др.; под. ред. О.Г. Данильяна. – М. : Изд-во «Эксмо», 2005. – 416 с.
227. Федоров и Федорова против Украины (Fyodorov and Fyodorova v.Ukraine): Постановление Европейского Суда по правам человека от 07 июля 2011 года (жалоба № 39229/03) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Fyodorov_and_Fyodorova_v_Ukraine_07_07_2011.pdf

228. Харисов К.Н. Ответственность за преступное вмешательство в деятельность лиц, осуществляющих правосудие и уголовное преследование: проблемы теории и законодательства: автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата юрид. наук / К.Н. Харисов. – Казань. – 2004. – 26 с.
229. Харитонов Є.О. Цивільний процес України: Навч. посібник. — К.: Істина, - 2012. — 472 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/74407-1-ponyattya-pdstavi-poryadok-zastosuvannya-zahodv-protseusualnogo-primusu-vidi-zahodv-protseusualnogo-primusu.html>
230. Хачароев Х. Д. Уголовное законодательство зарубежных государств о преступлениях против правосудия / Х.Д. Хачароев // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2013. – № 6 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.center-bereg.ru/o349.html>
231. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2 т. Т. 1. Основы: пер. с нем. Ю.М. Юмашева. – М. : Международные отношения, 2000. – 480 с.
232. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40, № 42-43. – Ст. 492.
233. Черленяк М. Практичні питання застосування ст. 185³ КпАП при здійсненні господарського судочинства/ М. Черленяк // Слово національної школи суддів України. – 2013. – № 3 (4). – С. 112 – 117.
234. Чернецький О.Л. Поняття та особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх: теоретико-правові питання / О.Л. Чернецький // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 439 – 444.
235. Черноп'ятов С.В. Позитивна юридична відповідальність як методологічна та наукова категорія/ С.В. Черноп'ятов / Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 164 – 171.
236. Шибанова Е.В. Тактика назначения экспертиз по делам, связанным с

- проявлением неуважения к суду/ Е.В. Шибанова // Вестник Российской правовой академии. – 2009. – № 2. – С. 68 – 71.
237. Шишкін В.І. Судові системи країн світу : навч. посіб. – Кн. 2. – К. : Юрінком Інтер. – 336 с.
238. Шемшученко Ю.С. Адміністративна відповідальність / Юридична енциклопедія. – Т.1. – С. 45 – 46. – К. : Українська енциклопедія. – 1999. – 672 с.
239. Шемшученко Ю.С. Відповідальність юридична / Юридична енциклопедія. – Т.1. – С. 437. – К. : Українська енциклопедія. – 1999. – 672 с.
240. Шкіль М.В. Адміністративні стягнення за вчинення правопорушень проти правосуддя в Україні / М. Шкіль // Часопис Київського університету права. – 2010/2. – С. 169 – 172.
241. Шкіль М.В. Адміністративно-правова охорона правосуддя в Україні : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М.В. Шкіль – К. – 2012. – 207 с.
242. Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів. – К. : Либідь, 2005. – 568 с.
243. Шмарін І.О. Генеза кримінальної відповідальності за неповагу до суду на українських землях у XIV – XVIст. / І.О. Шмарін // Держава та регіони. Серія: Право, 2013 р., № 2 (40). – С. 33 – 37.
244. Шмарін І.О. Досвід кримінально-правової протидії неповазі до суду в країнах романо-германської правової сім'ї: порівняльний аналіз / І.О. Шмарін // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – № 1. – С. 201 – 208.
245. Ё: российский бизнесмен осужден заочно за неуважение к суду Британии // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ria.ru/world/20141107/1032089019.html>
246. Энгельман И.Е. Курс русского гражданского судопроизводства // И.Е. Энгельман. – Юрьев, 1912. – С. 60.
247. Энциклопедия права: учеб. пособ. – СПб. : Издат. Дом С.-Петербур. гос. ун-

- та, Изд-во юрид. фак-та С.-Петербур. гос. ун-та, 2008. – 772 с.
248. Юзікова Н.С. (2007). Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. – К. : Істина, 58.
249. Юнусов М.А. Эволюция обязанностей человека и гражданина в политико-правовых учениях (историко-правовой аспект) / М.А. Юнусов, Е.А. Юнусов // История государства и права. – 2010. – №7. – С.46 – 48.
250. Ягунов Д.В. Практика Європейського суду з прав людини. – О. – «Фенікс», 2010. – (вступне слово)
251. Як карають за критику суддів в різних країнах світу / Lex: правовий портал. –[Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ukr-pravo.at.ua/news/jak_karajut_za_kritiku_suddiv_v_riznikh_krajina_kh_svitu/2012-09-05-198
252. Ястрембская С.В. О проблеме противодействия процессуальным злоупотреблениям в гражданском процессе / С.В. Ястрембская // Учёные записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского: Серия «Юридические науки». – Т. 23 (62). – № 2. – 2010 г. С. 361 – 366.
253. Яценко О.В. Суддівський розсуд як засіб забезпечення справедливості судочинства: автореф. канд. юрид. наук. – К. : Академія адвокатури України. – 2015. – 20 с.
254. Britannica настольная энциклопедия. Т. 2., – М. : АСТ Астрель. – 2006. – С. 2325.
255. Miloš Hubáček. Titanic // Panorama.: Praga. – 1989. – Розд. 8 – 9.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Результати опитування суддів щодо загальної оцінки стану незалежності суддів в Україні *

1. На посаді судді якої судової інстанції Ви працюєте?

Місцевий суд	Апеляційний суд	Вищий спеціалізований суд	Верховний Суд України
69,64%	26,70%	3,58%	0,08%

2. Скільки років Ви працюєте на посаді судді?

До 5 років	Від 5 до 10 років	Від 10 до 20 років	Більше 20 років
23,3%	20,1%	34,6%	22,0%

3. Чи працюєте Ви на адміністративній посаді в суді?

Так	Ні
16,0%	84,0%

4. Чи є Ви членом Ради суддів України або ради суддів відповідних судів (на теперішній час або були раніше)?

Так	Ні
5,6%	94,4%

5. Вкажіть Вашу стать?

Чоловік	Жінка
52,4%	47,46

6. Чи поважають незалежність суддів та дотримуються її...?

	Так	Частково	Ні
народні депутати України	8,2	34,5	57,3
урядовці	9,9	43,0	47,1
керівники судів	63,3	31,3	5,4
судді	76,6	20,7	2,7

члени Вищої ради юстиції	37,8	47,8	14,4
члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України	43,7	44,9	11,4
представники місцевих державних адміністрацій	28,6	53,6	11,8
представники органів місцевого самоврядування	29,5	53,8	16,7
представники великого бізнесу	16,4	48,7	34,9
підприємці	21,3	57,5	21,2
представники громадських організацій	15,0	48,3	36,7
прокурори	32,2	49,4	18,4
адвокати	30,69	58,3	10,8
журналісти	9,8	42,3	47,9
громадяни	12,0	68,4	19,6

7. Чи є достатніми повноваження суддів для виконання суддівських функцій, обстоювання авторитету суддів та поваги до суду?

	Так	Ні
виконання суддівських функцій	59,0	41,0
обстоювання авторитету суддів та поваги до суду	26,9	73,1

8. Чи відомі Вам факти намагання вплинути на позицію суду ?

так	69,3
ні	30,7

9. Які особи, з наведених нижче, намагаються неправомірно впливати на позицію суду під час розгляду судових справ ?

прокурори	29,4
-----------	------

адвокати	25,0
сторони по справі та їх представники	40,8
представники місцевих органів влади	18,2
голова суду (заступники голови), в якому розглядається судова справа	8,5
керівники та судді судів вищої інстанції	9,1
представники засобів масової інформації	47,3
представники політичних партій	48,2
представники громадських організацій	45,4
учасники мітингів та пікетувань	61,5
народні депутати України	45,4
депутати місцевих рад	17,3

10. Які форми впливу на суддю, з наведених нижче використовуються?

підкуп	17,5
дружні поради	22,2
залякування щодо розголошення негативної інформації про суддю та його родичів	11,0
погрози щодо фізичної розправи над суддею та його родичами	14,8
допомога у вирішенні особистих проблем судді та його родичів	6,0
допомога у вирішенні питань кар'єрного росту судді	4,1
спонсорська допомога суду	4,8

погрози ускладнити професійну кар'єру	44,7
погрози ініціювання звільнення чи притягнення до дисциплінарної відповідальності	76,8

11. Які фактори заважають ефективно застосовувати існуючі норми Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення для захисту суддів від зовнішнього тиску ?

Недосконалість процедури накладення адміністративних стягнень у вигляді штрафу або адміністративного арешту	45,6
Відсутність реагування прокуратури на факти неправомірного впливу на суддів	39,2
Недосконалість норм матеріального та процесуального права	63,5

12. Яким є рівень соціальної захищеності суддів?

Високим	Задовільним	Незадовільним
1,5	44,2	54,3

13. Чи вважаєте Ви суддів незалежними від керівництва суду при здійсненні правосуддя?

Так	Ні
84,8	15,2

14. Повага до суддів та авторитет судової влади в суспільстві залежить від ?

Виконання судових рішень	79,5
Професійності суддів	86,2
Позитивного висвітлення в ЗМІ діяльності суддів	69,7
Поваги до суддів та судової влади зі сторони вищих посадових осіб держави	80,0

Поваги до суддів та судової влади зі сторони політиків	73,3
Поваги до суддів та судової влади зі сторони прокурорів	52,9
Поваги до суддів та судової влади зі сторони адвокатів	50,0
Очищення судової влади від корупції	65,3
Поведінки суддів під час розгляду справ	76,2
Поведінки суддів в особистому житті	64,8
Активної діяльності органів суддівського самоврядування з відстоювання незалежності суддів	58,7
Прозорості судової влади	62,8

15. Які фактори негативно впливали на стан незалежності суддів в Україні протягом 2010 – 2013 рр.? (0 – взагалі не впливали; 1 – могли впливати; 2 – впливали опосередковано; 3 – впливали в незначній мірі; 4 – суттєво впливали; 5 – дуже сильно впливали)

		Середня оцінка	Кількість відсотків з оцінкою «5»
1.	Втручання окремих народних депутатів в діяльність судді (листи, звернення, телефонні дзвінки тощо)	2,88	14,0
2.	Намагання Президента України та працівників його Адміністрації неправомірно впливати на судову владу	3,09	17,7
3.	Намагання Кабінету Міністрів України та представників урядових структур неправомірно впливати на судову владу та суддів	2,71	9,7
4.	Намагання Верховної Ради України та представників парламентських комітетів неправомірно впливати на судову владу та суддів	3,06	15,5
5.	Намагання окремих керівників органів влади місцевого рівня неправомірно впливати на судову владу та суддів	2,26	5,2
6.	Принаження політиками авторитету судової влади	4,18	51,3
7.	Порушення органами та посадовими особами законодавчої й виконавчої влади презумпції невинуватості та привласнення судових функцій	3,26	19,5
8.	Використання суддів у політичній боротьбі	3,61	28,7

9.	Недостатнє фінансування судів та здійснення цього фінансування в ручному режимі	3,80	22,3
10.	Політична заангажованість та непрофесіоналізм засобів масової інформації (телебачення, друковані ЗМІ, Інтернет)	4,10	46,2
11.	Публічне оцінювання судових рішень посадовими особами	4,02	42,9
12.	Відсутність прецедентів та механізму притягнення до відповідальності осіб, які намагались неправомірно впливати на суддів	4,00	39,7
13.	Незадовільне матеріально-технічне забезпечення судів	3,67	29,4
14.	Низький рівень заробітної плати суддів	3,26	16,6
15.	Відсутність реального впливу судової влади на формування бюджету судової системи та неможливість контролювати використання коштів	3,82	33,8
16.	Не правомірне використання посадовими особами законодавчої та виконавчої влади владних повноважень, пов'язаних з призначенням, обранням, звільненням суддів, притягненням їх до відповідальності, призначенням суддів на	3,54	25,9
17.	Винесення окремими суддями суперечливих або сумнівних рішень	3,20	17,6
18.	Відсутність комунікацій всередині судової влади	2,62	6,7
19.	Недосконалість та суперечливість законодавства	3,52	24,7
20.	Недосконалий механізм професійного відбору на	2,95	12,1
21.	Бездіяльність органів суддівського самоврядування у захисті суддів	3,34	21,2

16. Які фактори негативно впливали на стан незалежності суддів в Україні протягом 2014 р.? (0 - взагалі не впливали; 1 – могли впливати; 2 – впливали опосередковано; 3 – впливали в незначній мірі; 4 – суттєво впливали; 5 – дуже сильно впливали)

		Середня оцінка	Кількість відсотків з оцінкою «5»
1.	Втручання (листи, звернення, телефонні дзвінки тощо) окремих народних депутатів в діяльність суддів	2,96	16,8

2.	Намагання Президента України та працівників його Адміністрації неправомірно впливати на судову владу та суддів	2,62	9,7
3.	Намагання Кабінету Міністрів України та представників урядових структур неправомірно впливати на судову владу та суддів	2,63	9,1
4.	Намагання Верховної Ради України та представників парламентських комітетів неправомірно впливати на судову владу та суддів	3,10	18,9
5.	Намагання окремих керівників органів влади місцевого рівня неправомірно впливати на судову владу та суддів	2,46	8,5
6.	Прийняття політиками авторитету судової влади	4,18	50,0
7.	Порушення органами та посадовими особами законодавчої й виконавчої влади презумпції невинуватості та привласнення судових функцій	3,44	26,0
8.	Використання суддів у політичній боротьбі	3,57	30,7
9.	Недостатнє фінансування судів та здійснення цього фінансування в ручному режимі	3,79	34,1
10.	Політична заангажованість та непрофесіоналізм засобів масової інформації (телебачення, друковані ЗМІ, Інтернет)	4,17	49,0
11.	Публічне оцінювання судових рішень посадовими особами	4,05	45,8
12.	Відсутність прецедентів та механізму притягнення до відповідальності осіб, які намагаються неправомірно впливати на суддів	3,99	39,8
13.	Незадовільне матеріально-технічне забезпечення судів	3,75	30,3
14.	Низький рівень заробітної плати суддів	3,38	20,4
15.	Відсутність реального впливу судової влади на формування бюджету судової системи та неможливість контролювати використання коштів	3,75	33,0
16.	Неправомірне використання посадовими особами законодавчої та виконавчої влади владних повноважень, пов'язаних з призначенням, обранням, звільненням суддів, притягненням їх до відповідальності, обранням суддів на адміністративні посади	3,39	23,0

17.	Винесення окремими суддями суперечливих або сумнівних рішень	3,11	16,9
18.	Відсутність комунікацій всередині судової влади	2,57	7,2
19.	Недосконалість та суперечливість законодавства	3,55	27,4
20.	Недосконалий механізм професійного відбору на посаду судді	2,95	13,9
21.	Бездіяльність органів суддівського самоврядування у захисті суддів	3,28	21,5

17. Чи вважаєте Ви проведення спеціальної перевірки суддів (відповідно до Закону України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні») ефективним для підвищення довіри до судової влади в Україні?

Так	Скоріше так	Важко сказати	Скоріше ні	Ні
6,1	11,2	24,8	30,8	27,1

18. Чи можуть сучасні інформаційні та комунікаційні технології допомогти у побудові довіри до судової влади та підвищення її прозорості?

Так	Ні
81,1	18,9

19. Які саме інформаційні та комунікативні технології можуть допомогти у побудові довіри до судової влади та підвищення її прозорості?

Електронний розподіл справ у судах	70,9
Судові процеси з використанням відео-конференцій	40,4
Трансляції відкритих судових процесів по телебаченню	22,8
Трансляції відкритих судових процесів он-лайн в Інтернеті	13,9
Соціальні мережі	20,5
Інтернет-сторінки судів	32,6
Ведення блогів та особистих Інтернет-сторінок суддями	9,0

* анонімне опитування суддів проведене Центром суддівських студій у 2014 році. Дані представлені у відсотках від загальної кількості опитаних – 1311 осіб.

Додаток 2

**Анкета щодо з'ясування ставлення громадськості щодо діяльності
судді місцевого загального суду _____**

1. В якій судовій інстанції працює суддя?

Місцевий суд	Апеляційний суд	Вищий спеціалізований суд	Верховний Суд України

2. Скільки Вам років?

До 25 років	Від 25 до 35 років	Від 35 до 45 років	Більше 45 років

3. Вкажіть Вашу стать?

чоловік	жінка

4. Як вважаєте, чи комфортно перебувати у приміщенні суду?

(зручність перебування, можливість підготуватися до справи, ознайомитися з документами, отримати копії документів, тощо)

Так	Скоріше так	Важко сказати	Скоріше ні	Ні

5. Чи доступна інформація про роботу судді, суду?

(наявність інформаційних стендів, пам'яток, зразків документів, тощо, а також можливість отримати усну консультацію)

Так	Скоріше так	Важко сказати	Скоріше ні	Ні

6. Як вважаєте, чи дотримується суддя принципу відкритості судового процесу?

Так	Скоріше так	Важко сказати	Скоріше ні	Ні

7. Чи є чітким і зрозумілим Вам судовий процес, де вказаний суддя є головуючим?

Так	Скоріше так	Важко сказати	Скоріше ні	Ні

8. Чи можете Ви сказати, що суддя є (був) незалежним та неупередженим при розгляді Вашої справи?

Так	Скоріше так	Важко сказати	Скоріше ні	Ні

9. Оцініть ставлення судді до відвідувачів суду: коректний, ввічливий ?

Так	Скоріше так	Важко сказати	Скоріше ні	Ні

10. Оцініть поведінку судді поза межами суду: коректний, ввічливий ?

Так	Скоріше так	Важко сказати	Скоріше ні	Ні

11. Чи однаково ставиться суддя до чоловіків і жінок?

Так	Скоріше так	Важко сказати	Скоріше ні	Ні

12. Чи приймає суддя, на Вашу думку, справедливі судові рішення?

Так	Скоріше так	Важко сказати	Скоріше ні	Ні

13. Чи відомі Вам випадки корупції чи хабарництва судді?

Так	Ні

14. Чи довірятимете Ви судді при розгляді Вашої справи?

Так	Ні

15. Чи доводилося Вам бути учасником судового процесу?

Так	Ні

Додаток 3

копія

Справа 33-87/11, 2011 року Головуючий в 1-й інстанції Драч І.В.

Категорія: ст.185-3 КУпАП

ПОСТАНОВА**ІМЕНЕМ УКРАЇНИ**

12 березня 2011 року м. Хмельницький

Суддя апеляційного суду Хмельницької області Ващенко С.Є., розглянувши апеляційну скаргу ОСОБА_1 на постанову Камянець-Подільського міськрайонного суду від 03 лютого 2011 року,

В С Т А Н О В И В:

Постановою Камянець-Подільського міськрайонного суду від 03 лютого 2011 року ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, жителя АДРЕСА_1, зареєстрованого АДРЕСА_2, адвоката, батька двох малолітніх дітей,

визнано винним у вчиненні правопорушення, передбаченого ст.185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП), та накладено на нього стягнення у виді 510 гривень штрафу.

Відповідно до цієї постанови ОСОБА_1 23 грудня 2010 року о 14 годині в Камянець-Подільському міськрайонному суді, що по вулиці Драй Хмари, 7 м. Камянець-Подільського, під час судового розгляду цивільної справи за позовом ОСОБА_2 до ПП „Редакція газети „Подільянин”, ОСОБА_3, ОСОБА_4 про захист честі і гідності, будучи стороною - представником відповідачів, не підкорився неодноразовим розпорядженням головууючого про припинення порушення порядку судового засідання, чим проявив явну зневагу до суду та вчинив правопорушення, передбачене ст.1853 КУпАП.

В апеляційній скарзі, посилаючись на невідповідність висновків суду, викладених у постанові, фактичним обставинам справи, істотні порушення процесуального закону та неправильне застосування матеріального права, ОСОБА_1 просить постанову суду скасувати, а провадження у справі закрити. При цьому зазначає,

що розгляд справи судом проведений упереджено і неповно, з порушенням вимог ч. 3 ст. 162 ЦПК України. Звертає увагу на те, що у постанові суду не зазначено, за якою частиною ст. 185-3 КУпАП його притягнуто до відповідальності. Стверджує, що під час розгляду цивільної справи він діяв добросовісно і, відповідно до ст. 27 ЦПК України, мав право висловлювати свою думку щодо позиції представника позивача по відношенню до свідка, який допитувався в судовому засіданні. На думку апелянта, в його діях відсутній склад правопорушення, передбаченого ст.185-3 КУпАП.

Перевіrivши матеріали справи про адміністративне правопорушення та доводи апеляційної скарги, вважаю, що вона підлягає задоволенню з наступних підстав.

1. Відповідно до частини першої і четвертої ст. 258 КУпАП протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 185-3 цього Кодексу, не складається.

А згідно з ч. 3 ст. 162 ЦПК України та ч. 3 ст. 258 КУпАП питання про притягнення особи до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого в судовому засіданні із розгляду цивільної справи оголошується перерва.

За змістом цих норм закону постанова виноситься на місці вчинення правопорушення тим суддею, який головував у цивільній справі.

Однак, в порушення зазначених вимог закону, розпорядником Кам'янець-Подільського міськрайонного суду, тобто не уповноваженого на це особою, щодо ОСОБА_1 був складений протокол про вчинення ним адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185-3 КУпАП, а постанова про притягнення ОСОБА_1 до адміністративної відповідальності винесена не тим суддею, який розглядав цивільну справу, тобто незаконним складом суду.

2. Згідно з вимогами ч. 2 ст. 283 КУпАП постанова у справі про адміністративне правопорушення, крім іншого, повинна містити зазначення нормативного акта, який передбачає відповідальність за дане правопорушення.

Разом з тим, не дивлячись на те, що стаття ст. 185-3 КУпАП має дві частини, у постанові суду не зазначено, за якою частиною цієї статті ОСОБА_1 визнаний винним, що позбавляє його можливості ефективно захищатися у наступних стадіях судового процесу.

3. Одними з підстав притягнення до адміністративної відповідальності за ст.185-3 КУпАП є непідкорення свідка, потерпілого, позивача, відповідача та інших громадян розпорядженню головуючого чи порушення порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил.

Проте, як убачається з пояснень ОСОБА_5, ОСОБА_4 та ОСОБА_3, які об'єктивно підтверджуються даними відтвореного при апеляційному розгляді справи технічним записом судового засідання у вказаній цивільній справі, адвокат ОСОБА_1, представляючи інтереси відповідача, звернув увагу головуючого на те, що представник цивільного позивача ОСОБА_6 втретє задала одне і те ж запитання свідку ОСОБА_7, на яке остання вже дала вичерпну відповідь. І це звернення адвоката прозвучало в таких формі та інтонації, які не дають жодних підстав вважати його проявом неповаги до суду.

З даних відтвореного технічного запису також видно, що ОСОБА_1 упродовж судового розгляду цивільної справи поведив себе коректно як до учасників процесу та свідків, так і до головуючого, до якого звертався: „Ваша честь”, що спростовує пояснення секретаря судового засідання Гнапінської Т.В., помічника судді Тарасевич Т.В., представника цивільного позивача ОСОБА_6 та висновки суду про те, що ОСОБА_1 не підкорився неодноразовим розпорядженням суду про припинення порушення порядку судового засідання, а також про нехтування ним вимог ч.1 ст.7 Закону України „Про адвокатуру” та ст.59 Правил адвокатської етики.

4. За змістом ч. 1 ст. 185-3 КУпАП, за якою складено протокол, адвокат не входить до кола суб'єктів цього правопорушення.

Не дає підстав вважати адвоката суб'єктом вказаного адміністративного правопорушення і зміст статті 162 ЦПК України, на яку суд послався у постанові.

Більше того, частинами 2 і 3 ст. 272 КПК України чітко визначено, яких заходів до яких суб'єктів вживає суд у випадку невиконання ними розпоряджень головуючого або порушення порядку під час судового засідання. Зокрема:

- в разі невиконання розпорядження головуючого прокурором чи захисником головуючий робить їм попередження. При дальшому непідкоренні будь-якої із зазначених осіб розпорядженням головуючого розгляд справи за ухвалою суду може бути відкладено, коли неможливо без шкоди для справи замінити цю особу іншою. Одночасно суд повідомляє про це відповідно вищестоящого прокурора, Міністерство юстиції України, кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури (ч.2);

- за непідкорення розпорядженню головуючого або порушення порядку під час судового засідання свідок, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та інші громадяни несуть відповідальність за частиною 1 ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (ч.3),

Аналіз зазначених положень ч. 1 ст. 185-3 КУпАП, ч. 3 ст. 162 ЦПК та частин 2 і 3 ст. 272 КПК України в сукупності приводить до однозначного висновку, що адвокат не є суб'єктом правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185-3 КУпАП.

У вказаних випадках адвокат має нести дисциплінарну відповідальність в порядку, передбаченому ст.16 Закону України „Про адвокатуру”.

Крім того, відповідно до ч.5 ст.10 Закону України „Про адвокатуру” кримінальна справа проти адвоката може бути порушена тільки Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Республіки Крим, області, міста Києва. Адвоката не можна притягнути до кримінальної, матеріальної та іншої відповідальності або погрожувати її застосуванням у зв'язку з поданням юридичної допомоги громадянам та організаціям згідно з законом.

Таким чином, оскільки наведені порушення процесуального закону є істотними, висновки суду не відповідають фактичним обставинам справи, судом неправильно застосований матеріальний закон, то за аналогією з положеннями пунктів 2, 3 і 4 ч. 1 ст. 367, пункту ч.1 ст. 369, пунктами 2 і 3 ч. 2 ст. 370, пункту 2 ст. 371 КПК України та на підставі пункту першого ст. 247 КУпАП постанову суду підлягає скасуванню, а справа - закриттю за відсутністю в діях ОСОБА_1 складу правопорушення, передбаченого ст. 185-3 КУпАП.

До застосування вказаної аналогії кримінально-процесуального закону спонукає відсутність у КУпАП норми, яка визначала б підстави для скасування постанови суду за наслідками апеляційного розгляду справи. Необхідність її застосування також впливає з висновків Європейського суду з прав людини, викладених в рішенні у справі Гурепко проти України, де зазначено, що санкція ст. 185-3 КУпАП носить кримінальний характер (пункти 29, 55). А відтак при розгляді апеляційних скарг у справах про адміністративні правопорушення слід використовувати й відповідні положення Кримінально-процесуального кодексу України.

На підставі викладеного, керуючись п.1 ч.8 ст. 294 КУпАП, -

п о с т а н о в и в:

Апеляційну скаргу ОСОБА_1 задовольнити.

Постанову Кам'янець-Подільського міськрайонного суду від 03 лютого 2011 року щодо ОСОБА_1 скасувати, а справу закрити за відсутністю в його діях складу правопорушення, передбаченого ст. 185-3 КУпАП.

Постанова апеляційного суду набирає законної сили негайно після її винесення.

Суддя /підпис/

Згідно з оригіналом:

Суддя апеляційного суду

Хмельницької області С.Є.Ващенко

Справа № 220/1084/13п

Провадження № 3/220/397/13

ПОСТАНОВА

Іменем України

10.07.2013 р. Суддя Великоновосілківського районного суду Донецької області Кучеренко О.А., у смт Велика Новосілка Донецької області, розглянувши матеріали про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженки ІНФОРМАЦІЯ_2, громадянки України, не працюючої, який мешкає у смт Велика Новосілка Великоновосілківського району Донецької області, вул. 50 р. ВЛКСМ, буд. 41 за ст. 185-3 ч. 1 Кодексу України про адміністративні правопорушення,-

В С Т А Н О В И В :

10.07.2013 р. о 10-00 год. ОСОБА_1 не з'явилась у судові засідання за обвинуваченням ОСОБА_2 за ч. 1 ст. 191 КК України. По даній справі вона є потерпілою. Раніше не з'являлась у судові засідання 27.05.2013 р., 11.06.2013 р., 09.07.2013 р., чим проявила неповагу до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд потерпілого.

В судовому засіданні складено протокол про адміністративне правопорушення № 0003.

На підставі п. 4 ч. 1 ст. 213, ст. 221-1 КпАП України суддя районного суду має право винести постанову про притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 185-3 КУпАП.

Дослідивши матеріали адміністративної справи, оцінюючи зібрані в справі докази в їх сукупності, суд вважає, що вина ОСОБА_1 у скоєному нею адміністративному правопорушенні повністю доведена та підтверджена матеріалами адміністративної справи, у тому числі протоколом про адміністративне правопорушення № 0003. За таких обставин, дії ОСОБА_1 необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 185-3 КпАП України, як прояв неповаги до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд потерпілого.

Вирішуючи питання щодо міри адміністративного стягнення, яке необхідно призначити ОСОБА_1, зважаючи на те, обтяжуючі та пом'якшуючі покарання

обставини судом не встановлені, враховуючи ступінь вини порушника у скоєному адміністративному правопорушенні, суд прийшов до висновку про необхідність піддати ОСОБА_1 адміністративному стягненню у вигляді штрафу, оскільки саме ця міра покарання буде достатньою та необхідною для її виправлення та запобігання вчиненню нею нових адміністративних порушень.

У відповідності зі ст. 294 КпАП України постанова набирає чинності негайно після її проголошення.

На підставі викладеного, керуючись ст. 185-3, 213, 221-1, 294 КпАП України,

П О С Т А Н О В И В :

Визнати ОСОБА_1 винною у вчиненні правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 185-3 КпАП України та накласти на неї адміністративне стягнення у вигляді штрафу користь держави в розмірі 20 (двадцяти) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 340 (триста сорок) грн.

Постанова може бути оскаржена особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності, її законним представником або на неї може бути внесено протест прокурора протягом десяти днів з дня винесення постанови до Апеляційного суду Донецької області через Великоновосілківський районний суд Донецької області.

Суддя:

О.А. Кучеренко

Справа № 2-2674/2007

Провадження № 2/244/363/2014

ПОСТАНОВА

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

18.04.2014 року Суддя Сніжнянського міського суду Донецької області Кучма В.В., розглянувши справу про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, народження міста Сніжне Донецької області, громадянина України, освіта вища, не одруженого, адвоката, діючого на підставі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю НОМЕР_1 від 30.05.2012 року, мешкаючого за адресою: АДРЕСА_1, за ст. 185-3 ч. 1 КУпАП,

УСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 18 квітня 2014 року об 11 годині 25 хвилин, під час судового засідання у справі №2-2674/2007 за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про розподіл майна, стягнення аліментів, який приймав участі у справжній справі у якості представника відповідача, після роз'яснення поведінки учасників процесу у судовому засіданні, на запитання головуючого допустив і надав суду відповідь сидячі, чим проявив явну зневагу до суду.

Відповідно до ч. третьої статті 162 Цивільного процесуального кодексу України учасники цивільного процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених в суді правил. За неповагу до суду винні особи притягуються до відповідальності, встановленої законом. Питання про притягнення до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого в судовому засіданні із розгляду цивільної справи оголошується перерва.

Згідно диспозиції статті 185-3 КУпАП особа може бути притягнута до відповідальності за неповагу до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час

судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил.

Порушник ОСОБА_1 вину свою не визнав, вина у вчиненні правопорушення підтверджується аудіозаписом судового засідання від 18 квітня 2014 року.

Згідно ст. 22 КУпАП при малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності та обмежитись усним зауваженням.

Враховуючи вищезазначене, суд вважає доцільним визнати ОСОБА_1 винним у скоєнні правопорушення, передбаченого ст. 185-3 КУпАП, та з огляду на малозначність вчиненого,

звільнити його від адміністративної відповідальності за дане правопорушення та обмежитись усним зауваженням.

На підставі вищевикладеного, керуючись ст.ст. 185-3, 22, 33-35, 284, 294 КУпАП,

П О С Т А Н О В И В :

Визнати ОСОБА_1 винним у скоєнні правопорушення, передбаченого ст. 185-3 КУпАП, звільнити його від адміністративної відповідальності та обмежитись усним зауваженням.

Постанова може бути оскаржена протягом десяти днів з дня її винесення до Апеляційного суду Донецької області через Сніжнянський міський суд.

Суддя : В. В. Кучма